

לחיפוש נצחיות רוח קדשו של אור האורות הנחל נובע מקור חכמה

אבק שדה

בס"ד | גליון 17 | סיון תשע"ח
מחיר: 10 ש"ח

ירחון חסידי ברסלב

"קדושת השם גדול מאוד"

250 שנה לקדושי אומן -
תמוז תקכ"ח - תשע"ח • יריעה מיוחדת

איש חיל

הרה"ח ר' נתן מימון איש אמונו של החסיד
ר' מיכל דודפמן זצ"ל בזכרונות מלבבים על
מסכת חייו של מי שהכיר את אומן שגל מעלה
וזכה לדאות בתקומתה של ברסלב מעפר

בוכים ומתגעגעים והנה הוא בא

תמונה נדירה
של החסיד
שלמה ווקסלר
בדרכו למטה המעיין
בשנת ה'ת"ש

בברסלב בווערת אש

דיבורי אמת מלכה אל לכה

טִישׁוּ אֶתְּהָ מִשׁוּשׁ כָּל הַמֵּתֵאֲבָלִים עֲלֶיהָ

בימי בין המצרים אנו מתאבלים אבלות יהודית, אבלות הנובעת מתקווה ובטחון. ובוכים בכי קדוש של "נער בוכה", בכי של געגועים, בכי שמבטל וממתיק את בכיו העצוב והרע של עשיו. אי לכך, ככל שתגדל שמחתנו ובטחוננו בה', כך נוכל להתאבל ולבכות יותר מעומק הלב...

עֲלֵי תוֹלַעַת חֲבָקוּ אֲשַׁפְּתוּת וּשְׂקוּעִים בִּרְפֶשׁ הָאֲקָדְמוּאִי...
כך שבעצם, הקינות והאבלות, זועקות ללא-קול על תקוותנו
האיתנה ועל בטחוננו המוחלט בישועת ה'.

♦ ♦ ♦

כך הוא גם באבלות על החורבן הפרטי:
רק מי שמאמין בישועתו, יכול להתאבל על הַעֲדָרָה ועיכובה!
רק מי שבטוח שה' לא ישכח ממנו לעולם, רק הוא יכול לבכות
ולזעוק "עַד אָנָּה ה' תִּשְׁכַּחַנִּי נִצַּח עַד אָנָּה תִּסְתִּיר אֶת פְּנֵיהַי מִמֶּנִּי"
(תהלים יג, ב).

רק מי שבטוח שה' בוודאי שומע את תפילתו, הוא זה שיכול
לצעוק "עַד אָנָּה ה' שְׁנַעֲתֵי וְלֹא תִשְׁמַע, אֲזַעַק אֱלֹהֵי חֲמָס וְלֹא
תוֹשִׁיעַ" (חבקוק א, ב). שכן, אילו לא היה מאמין כלל ח"ו, כיצד הוא
זועק אל ה' ואומר לו "עד מתי לא תשמע?" הרי הוא סבור שלא
שומעים אותו, וא"כ גם זעקתו זו אינה נשמעת?!!...

רק מי שבטוח שבוא יבוא היום שגם הוא יזכה להתענג על ה'
ולשבת בהיכלו "כִּכְלָה בְּתוֹךְ אֲפְרָיִם", יכול להרגיש את הצער

האבלות היהודית נובעת מתוך תקוה ובטחון

האבלות היהודית נובעת מהמקום הכי עמוק של התחזקות
ותקוה.

התקוה העמוקה והבטחון המוחלט בגאולה העתידה, היא זו
שמעוררת אותנו להתאבל ולהצטער, להתגעגע ולחפש.

וככל שהתקווה גדולה יותר, כך גם החיפוש והגעגע עז יותר...
ככל שאנו בטוחים יותר שירושלים תחזור להיות עיר הקודש
והמקדש "כלילת יופי משובש כל הארץ", כך אנו אבלים יותר
"**אֵיכָה יִשְׁבָּה בְּדָד הָעִיר רִבְתֵּי עָם**"...

ככל שאנו בטוחים יותר שבחורי ישראל יחזרו בקרוב להאיר
באור של קדושה עילאית, כך פורצת יותר ויותר הזעקה: "**אֵיכָה**
יועם זָהָב יִשְׁנָא הַפֶּתֶם הַטוֹב, תִּשְׁתַּפְּכְנָה אֲבְנֵי קִדְשׁ בְּרֹאשׁ כָּל
חוצות"...

ככל שאנו בטוחים יותר שמבול הזוהמה והכפירה עתיד
להיפסק במהרה, כך מתפלץ לבנו יותר בראותנו כיצד "**הָאֲמֻנִים**

וצער ויסורין, אינם מנחמים את עצמם כלל ואין מקוים לצאת משם, כמו שנאמר 'לא יאמין שוב מני חושך', ונשארים שקועים בדאגה ומרה שחורה ובללות, עד שנפרדים על ידי זה מה' יתברך ומהתורה והצדיקי אמת לגמרי. ולפעמים להיפך, כשיש להם איזה טוב, אכילה ושניה וכו', הם ממלאים פיהם שחוק ועושים כל ימיהם כחגים, כמו שנאמר 'ונהה ששון ושמחה הרג בקר וְשָׁחַט צֹאן אָכַל בְּשָׂר וְשָׁתוּ יַיִן, אָכֹל וְשָׁתוּ כִּי מִחַר נַמּוֹת' (ישעיהו כב, ג).

וזה בחינת שני ראשיהם כדים או שניהם כדים. כי 'כד' מרמז על אבלות וצער, בחינת 'גלגל הוא שחוזר בעולם', שבשביל זה אוכלין ביצים ועדשים בשעת אבלות, רחמנא ליצלן, וכמו שנאמר 'וְנִרְץ הַגִּלְגַּל אֶל הַבּוֹר'. ו'חד' זה בחינת עזות ושמחה, בחינת 'וישם פי כחורב חדה', היפך האכל שאין לו פה. וזה מרמז על התחיה ועל ימי הגאולה, שאז יהיו בני ישראל הכשרים קיימים וחדים וחזקים נגד ההיפך, אבל הרשעים משמחים עצמן בעולם הזה כאילו שמחתן בשלימות עתה, ואינם משימים לבם אל האחרית.

ועל כן שני ראשיהם חדים או כדים, שכשהם שמחים הם ממלאים תאוותם בשחוק ושמחה כאילו כל השמחה בזה העולם, חס ושלוש. ולהיפך, כשבא עליהם שבר וצרה הם מלאים עצבות ומרה שחורה בלי שום נחמה ותקוה כלל. וזה בחינת 'שני ראשיהם כדים', שהאבלות והצער שלהם הוא משני ראשיהם מראש עד סוף, כי אינם מקוים לאחרית טוב כלל, כמו שאמר אדמו"ר ז"ל שמי שאין לו אמונה חייו אינם חיים כלל, כי תיכף כשבא לו איזה צרה אין לו במה לנחם את עצמו וכו'. ולהיפך כשהשעה משחקת להם הם מלאים שמחה ושחוק, שזהו בחינת 'שני ראשיהם חדים', שעל שמחה כזאת נאמר 'ולשמחה מה זה עֵשָׂה'!?

אבל הצדיקים והכשרים כשיש להם צער, חס ושלוש, הם בבחינת אסירי התקוה, ומחיינ ומנחמין עצמן בגודל תקותם לאחרית טוב. וזה בחינת 'ראשו אחד כד וראשו אחד חד', כי 'כד' ו'חד' הוא בחינת אבלות וצער, ונחמה ותקוה טובה כנ"ל. כי אצלם מקושר האבלות והצער בהתקוה והנחמה, ועל ידי זה אינם מייאשין עצמן לעולם מה' יתברך עד שזוכין לאחרית טוב" (ליקוטי הלכות, ביצים ה, א).

עשרים ואחד יום של גדילת הלז

גם ה"לז" - אשר מצד אחד הוא מסמל את התקווה הנצחית, והתחיה שלאחר המוות. שכן, הוא כנגד "העצם לז שיש בעורף

האיום והנורא, להתאבל ולקונן "הַשְּׁלֶכְתִּי לְחוּץ כְּעֵנִי וְאֲבִיּוֹן, בְּגִדֵי לָקוֹחַ צָר וְאֲנִי אֲמַלְלָהּ" (תיקון חצות)... וככל שהאמונה והתקווה תגדל יותר, כך גם תגדל הזעקה והתפילה, האבלות והחיפוש.

כשהדוגמא הטובה ביותר לכך היא: זעקותיו וקיונותיו של מוהרנ"ת!

אותו מוהרנ"ת שכל כולו התחזקות אינסופית, זועק - בספרו "ליקוטי תפילות" - זעקות גדולות ומרות עד אין סוף.

לא רק שאין בכך סתירה, אלא היא הנותנת; דווקא התחזקותו האינסופית, ואמונתו ובטחונו ברחמי ה' וישועתו, היא זו שגורמת לו לצעוק ולזעוק, להתאבל ולהצטער, לקונן ולחפש, להשתוקק ולהתגעגע.

האבלות והתקוה מאוחדים

תקופת האבלות "בין המצרים", היא תקופה בת עשרים ואחד יום.

בדיוק כמספר הימים שלוקח לתרנגולת להוליד ביצה, ולאילן הלז להוציא את פירותיו. וכדאיתא בגמרא: "תנו רבנן, תרנגולת לעשרים ואחד יום, וכנגדה באילן - לז" (במרות ח ע"א).

הקשר בין תקופת בין המצרים לביצה, מתבטא גם בכך שב"סעודה המפסקת" בערב תשעה באב אנו אוכלים ביצה קשה וקרה (שו"ע או"ח סימן תקנב סעיף ה).

ביצה מסמלת אבלות, בכך שהיא עגולה כפי שגם העולם הוא עגול וגלגל החוזר בעולם, דור הולך ודור בא.

אך מאידך: ביצה טהורה אינה עגולה לגמרי. בצידה השני היא חדה מעט... ביצה ששני ראשיה עגולים או חדים, הרי זה סימן מובהק שמדובר בביצה טמאה! (שו"ע יו"ד סימן פו סעיף א)

שכן, האבלות הטהורה - לעומת האבלות הטמאה שכל כולה יגון ואנחה מבלי שמץ של תקוה - לא רק שיש בה גם תקוה והתחזקות, אלא האבלות וההתחזקות שלובים זה בזה בביצה אחת...

מצד אחד, אי אפשר להגיע אל התקווה הנכספת רק על ידי האבלות והצער, החיפוש והגעגעוע. ומאידך, התקווה וההתחזקות הם אלו שמחזקים את האבלות והצער...

"וזהו בחינת סימני ביצים שמרומז בהם ענין זה, כי שני ראשיהם כדים או שניהם חדים, הוא בוודאי סימן טומאה. כי זה דרך הרשעים וכל הרחוקים מן האמת, שכשנופל עליהם אבלות

שאיתא בתיקונים, כי כשישראל בוכים כמו תינוק הבוכה לשוב לאביו אז בודאי 'תחמל עליו' (ליקוטי הלכות, ערב ג, כח).

ובכי שכזה, אנו אמורים לבכות בימי "בין המצרים"; לבכות מתוך געגועים לה', כתינוק המתגעגע מתי יבוא אביו ויאספו לחיקו.

בית המקדש נחרב בעטיו של עשיו אשר בכה והוריד דמעות, בחזרו ליצחק אביו וגילה כי הברכות נלקחו ממנו על ידי יעקב. "וכל הצרות והגלות וחורבן בית המקדש הכל נמשך על ידי בכייתו הרעה כידוע, כי על ידי בכייתו הרעה היה מעורר זיהמת הנחש שהוא בחינת 'בעצבון תאכלנה', בחינת ל"ט מלאכות העשיה שהם פגם הרצון. ועשיו הוא הס"מ בעצמו, ועל כן התגבר על ידי זה עד שהכניס מזוהמא שלו בעולם, ופגם ברצון והכניס כפירות בלב, עד שגם קצת מישראל נלכדו ברשתו" (ליקוטי הלכות, ערב ג, כו).

עשיו הכניס בעולם דמעות של עצבות, דמעות של כפירה, דמעות של ייאוש, דמעות של תסכול וזעם. וכדי להמתיק זאת, אנו חייבים לבכות בכי יהודי - בכי של תקוה וגעגועים!

כי "מאחר שנחרב בית מקדשנו, שהוא בחינת הארת הרצון, שהוא שמחתן של ישראל, ועל ידי זה התגבר ח"ו העצבות והבכיה של עשיו הרשע, על כן אנו מוכרחין להתאבל בכל יום על חורבן בית המקדש, ובפרט בין המצרים, ולבכות מאד מאד על חורבן בית המקדש כדי לבטל על ידי זה הבכיה של עשיו הרשע. כי אין הדין נמתק אלא בשרשו, ומינייה וביה אבא ליזיל ביה נרגא, כי כל התגברותו הוא על ידי זוהמת העשיה שהוא בחינת ל"ט מלאכות בחינת עצבות ומרה שחורה ובכיה, שכל זה הוא היפך הרצון. ועל כן אנו צריכין להתאבל ולבכות על חורבן בית המקדש, ובזה אנו ממתיקין ומבטלין הבכיה והעצבות על ידי הבכיה בעצמו, כי מינייה וביה אבא ליזיל ביה נרגא.

כי באמת בכל דבר יש בו טוב ורע, וישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בס' ופשעים יכשלו בס', כי יש בבכיה שני בחינות, טוב ורע. כי עצם הבכיה והעצבות הוא מהסטרא אחרא, מבחינת עשיו שהוא בחינת עשיה ששם עיקר העצבות. כי כל הבכיה של עשו הרשע היה על תאוות לבו הרע, כי כל חפצו שיתן לו אביו כל תאוות לבו ובכה על זה, וזאת הבכיה היא תכלית הזוהמא שהוא תוקף העשיה שהוא עצם העצבות. אבל הבכיה של ישראל עם קדוש הוא בהיפוך ממש, כי כל בכיותינו הוא על חורבן בית המקדש, שנתרחקנו מאבינו שבשמים ואין אנו זוכים להארת הרצון שהיה מאיר בבית המקדש. ועיקר הבכיה הוא, שכל אחד ואחד בוכה על עוונותיו, כי מה דהוה הוה, כי כבר נחרב הבית המקדש והעבר אָיִן, רק הבכיה הוא שצריך כל אחד ואחד להתאבל ולבכות מאד מאד על עוונותיו ומעשיו הרעים שהם גורמים חורבן בית המקדש בכל דור ודור, כי כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו.

נמצא, שעיקר הבכיה של ישראל הוא בחינת 'רצון', כי אנו בוכים ומצטערים על שנתרחקנו מרצונו יתברך ואנו מתגעגעים

אדם, שיישאר אחר כליון הגוף, וממנו יתחדש בנין הגוף בשעת תחיית המתים" (ליקוטי מוה"ר תניינא, פה) - גדל גם הוא, כמו הביצה, במשך עשרים ואחד יום, כמנין ימי האבלות של "בין המצרים".

"ולכאורה תמוה: מאחר שהביצה בחינת לוז מרמזין על הנחמה, מדוע הם דייקא נגמרין בעשרים ואחד יום, שמרמז על האבלות שמתאבלין עשרים ואחד יום שבין המצרים וגם אוכלין הביצה בעת האבלות בסעדה המפסקת, הלא אדרבא, הביצה הוא בבחינת לוז שהם עקר הנחמה בחינת תחית המתים וכו'?! (כמו שמבאר שם, עין שם).

אך כל זה מורה ומרמז לאדם שאי אפשר לשום אדם, בכלל ובפרט, לבוא אל התקוה טובה, כי אם על ידי צער ויסורים ומרירות גדול, שהיא בחינת אבלות שמתאבלין ומצטערין וממרירין על חורבן בית המקדש. אבל גם כשמתאבלין וממרירין על הצער והחורבן, והעיקר על שאנו רחוקים כל כך בגלותנו מאבינו שבשמים, גם אז אסור להישאר בזה חס ושלוש, רק לנחם את עצמנו בכל פעם בגודל התקוה שאנו מקוים לאחרית טוב לצאת מהגלות מאפילה לאור גדול" (ליקוטי הלכות, ביצים ה, א).

"וכל זה מרומז בענין לוז וביצה הנ"ל, כי בכל הדברים שבעולם יש בהם רמזים גדולים ונפלאים להתקרב אליו יתברך, כי כל הדברים שבעולם לא נבראו כי אם בשביל זה ואין להם שום חיות וקיום כי אם על ידי זה, על ידי שיש בהם חיות מעצות התורה הקדושה שמשם חיות וקיום כל הדברים כידוע. ועל כן הלז והביצה שמרמזין על עיקר הנחמה, על כן הם דייקא נגמרין בעשרים ואחד יום, שמרמז על האבלות של בין המצרים, להורות כל הנ"ל, שאי אפשר לבוא אל הנחמה כי אם על ידי אבילות וצער בבחינת 'שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה', וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, 'כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה'. וכמו שנאמר 'לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר' וכו'. וכן הוא בכל אדם ובכל זמן בענין גלותו וצערו ויסורין שעוברין עליו" (שם).

לבטל את בכי העצוב של עשיו

הבכיה היהודית, אינה דומה לבכיו של עשיו.

הבכי הגויי הוא בכי של צער ותסכול, מרה שחורה ויאוש. אך הבכי היהודי הוא בכי של געגועים, בכי של תינוק הסמוך ובטוח באהבת אביו אליו.

את ההבדל בין שני סוגי הבכי, כבר ראתה בתיה בת פרעה בראותה את התיבה הקטנה בַּיָּאֹר, "וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעַר בֶּכֶה וַתַּחֲמַל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִי־לִדֵי הָעִבְרִים זֶה" (שמות ב, ו). כשהיא ראתה את ה"נער בוכה" היא הרגישה בבכיו כי "מילדי העברים זה". הוא לא בוכה בכי של גוי שמעורר מחשבות נוגות של מרה שחורה, הוא בוכה בכי של יהודי שמעורר רגשות של חמלה...

"כי עיקר הבכיה של ישראל צריכה להיות כמו תינוק הבוכה מגודל הגעגועים שיש לו לאביו כמו ששמעתי מרבינו זכרוננו לברכה. וזהו בחינת 'והנה נער בוכה', מיד 'ותחמול עליו', כמו

יהודי מתוק ושמו פייבל, חסיד ברסלב שחי בזמנו של מוהרנ"ת, והמילה "אשרינו" הייתה שגורה על פיו תמיד, עד שהיה מכונה בסביבתו "פייבל אשרינו"...

כולנו מכירים גם את מכתבו של מוהרנ"ת, בו הוא מזכיר את אותו "פייבל אשרינו", כשהוא כותב במכתבו: "ובודאי רבי פייוויל צדק בדבריו בהתפארו 'אשרינו' בכל פעם"...

אך הידעתם מתי נכתב מכתב זה?
יומיים לפני תשעה באב!

ביום ראשון פרשת ואתחנן שנת תקצ"ה, כותב מוהרנ"ת לבנו, ושם הוא מספר לו על דיבורי ההתחזקות שדיבר בשבת קודש.

"זהשם יתברך היה בעזרנו שדיברנו הרבה שיחות אמיתיות אתמול ביום שבת קודש המעוררים ומחזקים את הלב מאד להיות חזק ואמיץ בכל הנקודות טובות, לחטוף בזה העולם כל מה שנוכל, ושאינו לנו בעולמנו כי אם מה שאנו מייחדים שמו יתברך בכל יום, שבוה כלול כל שאר העבודות מה שכל אחד חוטף בכל יום כפי מדרגתו, כי הכל נכלל באמונה שהוא יסוד הכל. כי הזמן פורח מאד מאד, ואיך שיהיה יפרח הזמן וימי חיינו הבלבלים, ולא נשאר לנו כי אם מה שזכינו ברחמיו לאמונתו הקדושה אשר נטעו אבותינו הקדושים בקרבנו מעולם, על ידי צדיק הדור האמיתי שזכינו לקבל ממנו פנים אל פנים. ועל כן גם עתה אשרינו מה טוב חלקנו. ובודאי רבי פייוויל צדק בדבריו בהתפארו אשרינו בכל פעם!" (עלים לתרופה, מכתב קצה).

ואז - יומיים לפני תשעה באב - הוא כותב:

"וגם עתה אנו צריכים להחיות עצמנו בזה, כדי שיהיה לנו כח לומר הקינות בכל לב, ולשבר לבנו כראוי כל אחד על חלקו שיש לו בחורבן בית המקדש וצרות ישראל בכלל ובפרט. השם יתברך ירחם עלינו שנזכה להיות בכלל המתאבלים על ירושלים לראות בשמחתה ולראות צמיחת קרן ישועה בכל עת" (שם).

דווקא עכשיו, לפני שאנו מתיישבים על הארץ לבכות, אנו צריכים להיזכר בצדקת דבריו של "פייבל אשרינו" ולהחיות את עצמנו עד למאד, וזאת "כדי שיהיה לנו כח לומר הקינות בכל לב", ולהתאבל מעומק הלב על חורבן בית המקדש וצרות ישראל. שכן, ככל שנתחזק יותר לשמוח בה' ולבטוח בו, כך נוכל להתאבל יותר מעומק הלב, ולבכות בכי אמיתי, בכי של "נער בוכה", שימתיק את הבכי הרע של עשיו...

"דברי אביך, הנאנח והנדכה ומדבר בשברות לב מאד, ואף על פי כן אני מחיה עצמי באמת בכל הנ"ל, להתחזק ולהתאמץ ולקוות לישועת ה' מהרה. נתן מברסלב" (שם).

ומשתוקקים ברצון חזק לשוב אליו יתברך באמת, וזה כל עיקר בכייתנו, ועל כן הבכיה של ישראל הוא בחינת רצון. נמצא, שהם מהפכים הבכיה שהוא בחינת עשיה כנ"ל, מהפכים אותה לרצון וממתיקים הדין בשרשו, כי מהפכים הבכיה לרצון, כי בוכים מתוקף הרצון שיש לנו לשוב אליו יתברך ולעבודתו ולבית מקדשנו וכו', והוא מהיפוך אל היפוך של בכיית עשיו הרשע שבכה בשביל תאוות העשיה כנ"ל, ועל כן על ידי הבכיה דייקא מבטלין כח הבכיה של עשיו שהוא בחינת עשיה, כי אנו מהפכים הבכיה בחינת עשיה לרצון. ועל כן הבכיה של ישראל גדולה ויקרה מאד בעיני ה' יתברך, כמו שכתוב 'בככי יבואו ובתחנונים אובילים'" (ליקוטי הלכות, שם).

וככל שנרבה בבכיה יהודית, בכיה של תקוה וגעגועים - כך נלך ונבטל את שלל הדכאונות והעצבויות שמקורן בדמעותיו של עשיו שהחריבו את ביתנו.

♦ ♦ ♦

זוהי אכן צורת האבלות הנכונה ב"בין המצרים": "לא חלילה ברוגז וקושיות ובטרוניה להשם יתברך, אלא מתוך השתוקקות להשם יתברך שיבנה בית המקדש בכלל ובפרט" (מכתבי שמואל, כב. תרגום מאידיש).

אנו חייבים לבכות מעומק הלב על ההסתרה הנוראית והריחוק העצום שלנו, אך מאידך "צריך להיות לא בבחינת יאוש וקינטור וברוגז, רק בבחינת כיסופין והשתוקקות בבכיה אחר הקדושות האלה; ארץ ישראל הקדושה, ובית המקדש וירושלים הקדושים, והצדיקי אמת הקדושים והנוראים. ולהאמין שבוה בעצמו שמשנתפים בצער השכינה והקב"ה וכו', בזה בעצמו בונים את בית המקדש, וזוכין למצוא ולהרגיש החן והיופי של הצדיקים שהם הבית המקדש וכו', ולהתנחם" (שם, מכתב ע).

בבין המצרים אנו לא בוכים 'בכי של עשיו', בכי של מרמור ותסכול, זעם ויאוש. אלא אדרבא ואדרבא, אנו עוסקים להמתיק ולבטל את בכי הרע. וזאת, באמצעות 'בכי יהודי', בכי של 'נער בוכה', המתגעגע לאביו ואמו...

רק על ידי התחזקות אפשר להתאבל!

לא רק שזוהי צורת האבלות הנכונה, אלא רק כך אפשר להתאבל!

וכפי שפתחנו את מאמרנו - התקווה וההתחזקות, הם אלו שמתוכם נובעת האבלות האמיתית.

ועתה שימו לב לדבר-פלא:

בוודאי שמעתם כבר על "פייבל אשרינו". הלא הוא אותו

אם לא תדעי לך... צאי לך בעקבי הצאן

הַצֹּנִי דַרְכֵי אֲבוֹתָיִךְ הַרְחֹשׁוּנִים
וּלְכֵי דַרְכֵיהֶם (כ"ז)

מאמר ט'
הציון הקדוש (א)

אני רוצה להישאר בליכם ולאתם תבואו עלי בקבלי

אחר שביארנו בארוכה ענין השארתו
וחיותו של רבינו הקדוש דרך ספריו
ותלמידיו הקדושים,
נבוא לכאר בס"ד ענין השארתו וחיותו
באמצעות ציונו הקדוש, ונראה עד
כמה הוא אכן המקום שדרכו אנו
מתקשרים אליו כבחיים חיותו ממש

הציון הקדוש – מקום נוכחותו של רבינו בעולם העשיה

יונו של רבינו הקדוש באומן, אינו רק המקום בו קבור גופו הקדוש ואשר לשם באים בכדי להתפלל ולעורר את זכותו, אלא הוא המקום שבו נוכח רבינו פה בעולם הזה; כאן שורה ומאירה נפשו רוחו ונשמתו כבחיים חיותו ואף יותר; כאן אפשר לבוא לפניו, לשפוך את הלב, ולקבל עצה והדרכה, הארה וישועה.

כבר כשדיבר בחייו על קברו, הגדיר זאת רבינו כמקום שבו הוא "יישאר בינינו" ונוכל להמשיך להתקשר אליו. וכפי שמספר מוהרנ"ת:

זה סמוך שְמַעְתִּי מֵאֶחָד מֵאֲנָשֵׁי שְׁלוֹמְנוּ מְלֻדָּזִין שֶׁשָּׁמַע מִפִּי הַקְּדוֹשׁ, בְּעַת שֶׁדָּבַר עִם אֲנָשֵׁי לְדָזִין מֵעֲנֵן הַחֹלְלָת שְׁלוֹ בְּתַחֲלָתוֹ שֶׁמְכַרְךָ לְהַסְתַּלַּק עַל יְדֵי זֶה, וְדָבַר אֲזָ מֵעֲנֵן קָבְרוֹ - אֲזָ אָמַר בְּזֶה הַלְּשׁוֹן: **אֲנִי רוֹצֵה לְשָׂאֵר בֵּינֵיכֶם (אֵיךְ ווִיל בְּלֵיבֵן צְוִישֵׁן אֵיךְ) וְאַתֶּם תְּבוֹאוּ עַל קְבְרִי!**

(חיי מוהר"ן, קצז)

ומציין מוהרנ"ת וכותב:

זֶה הַדְּבָר יָקָר בְּעֵינֵי מֵאֵד, מֵה שֶׁשָּׁמַעְתִּי בְּשִׁמוֹ זֶה הַלְּשׁוֹן בְּפִרוּשׁ שֶׁאָמַר "אֲנִי רוֹצֵה לְשָׂאֵר בֵּינֵיכֶם", כִּי כָּל הָעוֹלָמוֹת תְּלוּיִים בְּזֶה מֵה שֶׁנִּשְׂאָר בֵּינֵינוּ.

(שם)

כדי להבין מדוע דיבור זה יקר כל כך בעיני מוהרנ"ת, ומדוע "כל העולמות תלויים בזה" - עלינו להבין את מה שהיה עלול לקרות לולי רצונו ודיבורו זה של רבינו:

הייתה יכולה להיות מציאות שרבינו לא "יישאר בינינו", וגם אם הייתה לנו גישה אל קברו, לא היה זה אלא מקום קדוש שאפשר לבוא ולהתפלל בו ולפעול ישועות, אך לא מקום שבו אפשר לבוא ולהתוועד עם רבינו; לשפוך בפניו את הלב, ולהתקשר אליו כבחיים חיותו.

זהו אכן המצב בשאר קברים - לא כל הנפטרים נמצאים על קברם, ופעמים רבות, כשבאים להשתטח על קברם, הם לא נמצאים שם כלל. וגם אם בת עומדת על ציון אביה ושופכת בפניו את לבה המר, יתכן מאוד שהוא כלל לא שומע אותה...

וכמסופר בשיחות הר"ן:

כְּשֶׁהָיָה בְּאוֹמָן שָׁמַע בְּבֵיתוֹ קוֹל שֶׁל הַצּוֹעֲקִים עַל הַבֵּית עֲלָמִין עַל קְבְרֵי אֲבוֹתָם, שֶׁדָּרָפָם לְצַעֲקָ וּלְהַתְּפִיל שֶׁם בְּקוֹל

מר פְּנֵהוּג. וּפְעַם אַחַת שָׁמַע אִשָּׁה אַחַת שֶׁהֵיְתָה צוֹעֲקַת שֶׁם עַל קְבֵר אֲבִיהָ: "אָבִי" "אָבִי" בְּקוֹל מֵר מֵאֵד, וּבְתוֹ תַּחֲיָה הֵיְתָה עוֹמְדָת אֲצִלוֹ אֲזָ, עָנָה וְאָמַר לָהּ: **הָאִשָּׁה הַזֹּאת צוֹעֲקַת בְּכֻנָּה הֵיטֵב "אָבִי אָבִי", אֲבָל אֲבִיהָ אֵינוֹ בְּכָאן כָּלֵל. וְאָמַר אֲזָ, שֶׁטוֹב כְּשֶׁבָּאִים עַל קְבְרֵי אֲבוֹת לומר לְהַמְתִּים הַשּׁוֹכְנִים סְבִיב סְבִיב לְקַבֵּר אֲבִיהֶם וְאִמָּם וְכִיּוֹצֵא שְׂבָאִים אֵלָיו לְבַקֵּשׁ מִמֶּה שֶׁיִּוָּדְעוּ לוֹ שְׂבָא בְּנָם אוֹ בְּתָם אֵלָיו. כִּי בְּיָדָי לֹא כָּל הַמְתִּים נִסְתַּלְקִים מִמְּקוֹם קְבוּרָתָם לְמְקוֹם שְׁנִטְרָדִים, כִּי הֲרֵבָה שְׂרוּיִים עַל קְבָרָם, עַל כֵּן טוֹב לְהוֹדִיעַם כְּדֵי שֶׁהֵם יוֹדְיעוּ לְאֲבִיהֶם וְכוּ'.**

(שיחות הר"ן, קנו)

אפילו בקברי צדיקים - לא תמיד נמצא שם הצדיק, ותיכּן מציאות שכשהאדם משתטח על קברם ושופך בפניהם את מר לבו, הם פשוט לא שם...^א וכמוכא בספר המידות:

כְּשֶׁהוֹלְכִין עַל קְבְרֵי צְדִיקִים, צָרִיף לָזֶה זְכוּת שְׁיִוָּכַל לְאַסּוֹף רִחוּחַ וְנִשְׁמָתוֹ לְקַבֵּר שֶׁהָיָה כְּאֵלוֹ הוּא חַי, כִּי אִם אֵין זְכוּת, אֲזֵי רִחוּחַ וְנִשְׁמָתוֹ עוֹלִין לְמַעְלָה לְתוֹךְ שָׁאֵר הַצְּדִיקִים.

(ספר המידות, צדיק ח"ב, ט)

ומאחר שכן - גם ציונו של רבינו היה יכול להיות מקום שכזה; מקום שלא תמיד רבינו נמצא שם. ואדרבה, דווקא בגלל רום מעלת נשמת רבינו העולה על כולנה, יתכן היה שתעלה ותתעלה גבוה מעל גבוה לעילא ולעילא לרום רום גבהי מרומי העולמות העליונים שבעליונים, ללא כל שייכות לארבע אמות מסוימות בעולם הגשמי.

אי לכך, כשמענו מפיו של רבינו שהוא קובע את מקום ציונו כמקום שבו הוא "נשאר בינינו" תמיד, יקר דיבור זה בעינינו עד למאד, "כי כל העולמות תלויים בזה מה שנשאר בינינו".

מעתה, כשיש לנו את הציון אצלנו, פירושו של דבר שיש לנו את רבינו אתנו, ויש לנו את האפשרות להמשיך ולהתוועד אתו כבחיים חיותו, גם לאחר הסתלקותו!

רבינו הקדוש נמצא תמיד על קברו, ולעולם אינו זו משם. כמו כן, ההימצאות שלו שם היא ממשית ומוחשית, והעומד אצל מצבת קבורתו הרי הוא כעומד ליד דלת שמצידה השני יושב רבינו ומקשיב...

וכפי שהגדיר זאת רבינו בעצמו - בסיומה של השיחה שהובאה לעיל, בה שח בפני בתו על המצב האפשרי בקברים אחרים, שם לא נמצאים הנפטרים תמיד:

וְאָמַר אֲזָ: אֲבָל אֲצֵל הַצְּדִיקִים אֵין צְרִיכִים לְחַשֵּׁשׁ עַל זֶה שֶׁמָּא אֵינוֹ שָׁם, כִּי מֵיתַת הַצְּדִיק הוּא רַק כְּמוֹ מִי שִׁיּוֹצֵא מִחֲדָר

א. אמנם, בוודאי גם אז מסוגלת התפילה שם, כי "מתוך שהוא מקום קבורת הצדיקים, המקום קדוש וטהור, והתפילה מקובלת ביותר בהיותה על אדמת קודש" (מטה אפרים, סימן תקפא סעיף ג).

ב. מובן מאליו שעיקר כוונתו היא על עצמו, כפי שמוכן מהמשך השיחה (וכדרכו של רבינו בכל ספריו). שכן, הרי גם אצל צדיקים ישנה מציאות שהם לא נמצאים כנ"ל, ובהכרח הכוונה רק עליו ועל הצדיקים המופלגים במעלה, וכדלהלן.

לְחֹדֶר אַחֲרָי. וְהַמְשִׁיל אֶז לְבַתּוֹ עַל עֲצָמוֹ: כְּמוֹ שְׂאֵנִי עֵתָהּ
בְּחֹדֶר זֶה, וְאַחֵר כִּךָ אֲנִי יוֹצֵא מִחֹדֶר זֶה וְנִכְנָס לְחֹדֶר הַשְּׂנַיִ
וְסוּגֵר הַדְּלֵת אַחֲרָי, אִם אֵתָהּ תְּבוֹא אֶצֶל הַדְּלֵת וְתִצְעַק "אָבִי
אָבִי" וְכוּ' לֹא אֲשַׁמֵּעַ דְּבָרֶיךָ!?"

כִּדְבָרִים הָאֵלֶּה נִשְׁמַע מִפִּי הַקְּדוֹשׁ כְּמָה פְּעָמִים, שְׂרַמְזוּ
לְכָל אֶחָד וְאֶחָד כְּמָה גְדֹלָה הַמַּעֲלָה שֶׁל מִי שִׂיזְכֶּה לְבוֹא עַל
קְבֵרוֹ הַקְּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא, כִּי בְּיָדָיו יִשְׁמַע דְּבָרָיו וְיַעֲזֹר וְיִוְשִׁיעַ לוֹ
בְּכָל מַה דְּאִפְשָׁר. וְכִבֵּר נִרְשָׁמוּ אֵיזָה שִׁיחוֹת לְעֵיל, כִּי כֵן הָיָה
דְּרָכּוֹ בְּקֹדֶשׁ לְשׁוֹן וְלְדַבֵּר בְּתַחֲמָתוֹ הַנִּפְלְאָה, וּבִשְׁעַת הַשִּׁיחָה
לֹא הִבִּינוּ פְּנֵיתוֹ, וְאַחֵר כִּךָ הִבִּינוּ לְמַפְרַע פְּנֵיתוֹ הַקְּדוֹשָׁה,
בְּפֶרֶט בְּעֵנָן זֶה לְבוֹא עַל קְבֵרוֹ שֶׁדְּבַר הַרְבֵּה מְזָה בְּפֶרֶט
וּבְרַמְזוֹ כְּמָה פְּעָמִים.

(שיחות הר"ן, קנו)

נמצאנו למדים:

ציונו של רבינו הוא המקום שבו אנו באים ועומדים על מפתן דלתו. וכשאנו שופכים את לבנו שם, "בוודאי ישמע דבריו ויעזור ויושיע לו בכל מה דאפשר".

שכן, מקום ציונו של הצדיק, הוא המקום שבו ממשיך הצדיק להיות נוכח כאן למטה בעולם העשיה, גם לאחר שנשמטו עולה לרום גבהי מרומים.

וכלשון מוהרנ"ת:

עָקֹר גְּדֹלַת מַעֲלַת הַצְּדִיק הִיא, שֶׁאֶפְלוּ כְּשִׁנְסַתְּלַק לְמַעֲלָה
לְמַעֲלָה לְמַקּוֹם שִׁנְסַתְּלַק, יְהִיֶּה לְמַטָּה גַם כֵּן לְהַמְשִׁיךְ הָאֶרֶץ
לְכָל דְּרֵי מְטָה. כִּי הָאֶרֶץ נִפְשׁ הַצְּדִיק נִשְׁאֶרֶת עַל קְבֵרוֹ
הַקְּדוֹשׁ וּמֵאִירָהּ בְּכָל עוֹלָם הַעֲשִׂיָה, כְּמִבְּאֵר בְּכַתְבֵי הָאֲרִ"י
ז"ל.

(ליקוטי הלכות, בציעת הפת ה, ל)

כדי להמחיש עד כמה באמת רבינו חי ונמצא שם כפשוטו ממש, נביא את העובדה המפליאה דלהלן:

הַצְּדִיק רַבִּי שְׁמוּאֵל אֵיזִיק ז"ל מְדַאשִׁיב הָיָה מְגֹדֹלִי
תְּלַמִּידֵי הַחֲשׁוּבִים שֶׁל רַבְּנּוֹ ז"ל, בְּנִסְיוֹתָיו לְרַבְּנּוֹ ז"ל הָיָה
מִשְׁתַּדֵּל לְשַׁמֵּשׁ אֶת רַבְּנּוֹ ז"ל בְּהַגְשֵׁת צִלְחַת מֶרֶק, או כּוֹס
תֵּה, או קָפֶה, או מִים, וְכַדּוּמָה בְּכָל מִינֵי שְׁמוּשׁ, בְּרִצּוֹתוֹ
לְקַיֵּם בְּרַבְּנּוֹ ז"ל מְצוֹת 'שְׁמוּשׁ תְּלַמִּידֵי חֻכְמִים' כְּמֵאמְרָם
ז"ל. וְאַחֵר הִסְתַּלְּקוֹת רַבְּנּוֹ ז"ל כְּשֶׁהָיָה נוֹסֵעַ לְהַשְׁתַּטַּח עַל
צִיוְנוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּאוּמוֹן, הָיָה נוֹהֵג לְהַעֲמִיד שָׁם כּוֹס מִים כְּמוֹ
שֶׁנֶּהֱגַהּ בְּחַיָּיו הַקְּדוֹשִׁים, וּמֵאִירָהּ בְּתַפְלָתוֹ, וְלֹא הָיָה הוֹלֵךְ

מֵהֲצִיּוֹן עַד שְׂרָאָה שֶׁפָּקַע וּנְבָקַע הַכּוֹס מֵעֲצָמוֹ וּנְשַׁכּוּ הַמַּיִם,
או יְבֹשׁוּ הַמַּיִם מֵהַכּוֹס, וְאֵז יָדַע שֶׁנִּתְקַבְּלָה תַּפְלָתוֹ בְּזִכּוֹת
רַבְּנּוֹ ז"ל (שְׁמַעְתִּי מִהַחֲסִיד רַבִּי אֶלְיָהוּ חַיִּים רוֹזִין ז"ל).

(אוצר נחמני, קמח)

"כדבר איש אל רעהו"

ואכן, לאור אמונתם של אנ"ש בנוכחותו הממשית של רבינו על ציונו - בבואם לשם, עמדו ושפכו את לבם ושיחתם לפניו כבחיים חיותו, ואף יותר!

הם לא רק היו באים להתפלל ולומר שם תהילים, אלא באו להתוועד עם רבינו, ולספר לפניו את כל אשר על לבם, כפי שנכנסים לאדמו"ר חי ושופכים בפניו את הלב.

וכפי שכותב מוהרנ"ת בתפילתו:

וּתְזַכֵּנִי לְהֵיוֹת רְגִיל בְּיוֹתֵר לְבוֹא עַל צִיוֹן קְבֵרֵיהֶם
הַקְּדוֹשִׁים, וְלִהְיוֹת שָׁם, וּלְפָרֵשׁ שִׁיחָתִי לְפָנֵיהֶם בְּאַמְתָּה,
כְּאֵלוֹ הָיוּ בְּחַיִּים חַיּוֹתָם וְיוֹתֵר וְיוֹתֵר!

(ליקוטי תפילות, לג)

כך אכן היה נוהג מוהרנ"ת; בכל עת היה עולה לציון רבינו ומפרש לפניו שיחתו, וכשקיבל פעם מכתבים מבנו ומאנ"ש שבו כתבו לו על צרותיהם וייסוריהם, עלה לציון רבינו הקדוש וקרא בפניו את מכתביהם...

וכפי שהוא מספר בעצמו במכתבו אליהם:

הֵייתִי קֹדֶם אֹר הַיּוֹם עַל צִיוֹן הַקְּדוֹשׁ, וְנִתְעוֹרַרְתִּי לָזֶה
עַל יְדֵי מִקְתָּבָהּ שֶׁהִכְרִיחוּנִי לִילֵךְ הַיּוֹם לְפָרֵשׁ שִׁיחָתִי שָׁם,
וְהוֹצֵאתִי בְּכַוְנָה מִקְתָּבָהּ וּנְזַכְרָתִי מֵהַ שְׁכֵתוֹב בָּהֶם וּנְפַל
עָלַי בְּכִיָּה, וְאֵז עָזַר ה' לִי לְשַׁפְּרֵשְׁתִּי שִׁיחָתִי קִצְתָּ לְפָנַי הַשָּׁם
יְתַבְּרָהּ, וְגַם קִרְיָתִי שְׂנֵי מִכְתָּבִים לְפָנַי הַשָּׁם יְתַבְּרָהּ וּלְפָנַי
רַבְּנּוֹ ז"ל! וּבְיָדָיו לֹא הָיָה אֶפְשָׁר לְהַתְּאַפֵּק מִלְּהוֹרִיד דְּמַעוֹת.

(עלים לתרופה, מכתב מיום תענית אסתר תקצ"ה)

הוא קרא את המכתבים שלהם לפני השם יתברך ולפני רבינו ז"ל...

כמו כן, כשעסק מוהרנ"ת בהדפסת הספר "ליקוטי תפילות" ונתקל בקשיים רבים, שלח מכתב לאומן לידיד נפשו רבי נפתלי, ואחרי שהוא מספר לו את תלואותיו וקשייו בהדפסת הספר, הוא מסיים ומבקש:

וְעֲלֶיךָ אַחֵי נַפְשֵׁי וּלְבָבֵי הַמְּצוּהָ הַזֹּאת וְעַל כָּל אֲנָשֵׁי שְׁלוֹמֵנוּ
הַגְּלוּיִם אֲלֵיךָ, שֶׁתִּלְכּוּ עַל צִיוֹן הַקְּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא וְתִסְפְּרוּ

ג. כמה מעניין שכלשון הזה ממש נאמר בכתבי האריז"ל, על צדיקים מיוחדים במינם, המתים בנשיקה ואינם רואים פני גיהנם: "יצא מהעולם הזה כמי שהולך לבית אחרת, והוא בחיים, כי כן הצדיקים במיתתם קרויין חיים" (ספר הליקוטים, תהילים פרק מח).

ד. ההסבר לכך - מדוע לאחר הסתלקותו של הצדיק ניתן לפרש שיחתו לפניו "יותר ויותר" מבחינו - הוא ע"פ דברי הזוהר הקדוש שם נאמר כי לאחר הסתלקותם נמצאים הצדיקים בעוה"ז יותר מבחייהם, וכמובא בליקוטי הלכות בזה הלשון: "ועל כן איתא בזוהר הקדוש דצדיקיא שכיחי יתיר בתר אסתלקותיה בהאי עלמא יתיר מבחיהו, וזהו בחינת השתטחות על קברי צדיקים אמתיים שהוא דבר גדול מאד ומועיל מאד לעבודת ה' יתברך לזכות לצאת מהרע שלו ולשוב לה' יתברך" (ליקוטי הלכות, נזיקין ג, ח) עיי"ש עוד.

ומן העניין לצייין למה שמספר מוהרנ"ת איך שדיבר באוזני רבינו לאחר הסתלקותו לפני קבורתו. וכך הוא כותב: "קודם שהתחילו להתעסק בו בחיותו שוכב עדיין על הארץ, נודרתי... והלכתי לחדרו וישבתי אצלו על הארץ, ודיברתי באזנו מה שהייתי נכסף לדבר לפניו באלו העתים בחייו ולא אסתייע מילתא, ואמרתי אדבר עתה לפניו" (ימי מוהרנ"ת ח"א, סו).

דָּרָךְ תְּשׁוּבָה, אֶךְ הִלָּה גִּרְתַּע, סֶרֶב
וְהַתְּעַקֵּשׁ מֵאֵד וְאָמַר: אָסוּר לִי
לְשִׁמוּעַ מִמֶּךָ שׁוּם מִיְלָה שֶׁל יְהוּי
דְּבָרִים. **אִם רְצוֹנְךָ לְהִשִּׁיחַ לְבָבְךָ, עֲלֵה
אֶל צִיּוֹן רֵבִנוּ הַקְּדוֹשׁ וְשִׁם תִּשְׁפָּךְ אֶת
לְבָבְךָ כְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ.** הִלָּה קִבַּל אֶת
הַעֲצָה, וְהִחֵל לַעֲלוֹת לַצִּיּוֹן וְהִשִּׁיחַ
לְבוֹ בְּבִכְיָה. כִּכָּה נִהְגַּ כְּמָה וְכִמָּה
פְּעָמִים, עַד שֶׁנִּצְעָשָׂה לְבַעַל תְּשׁוּבָה
גָּמוּר, מִמֶּשׁ צְדִיק וְאִישׁ קְדוֹשׁ.

(דיבורי אמונה, חלק ב, שיחה כח)

כאן המקום לציין ולהדגיש:

אין אנו "מתפללים" לפני רבינו הקדוש,
ואין אנו טועים להפוך אותו לישות בפני
עצמו, ול"אמצעי" בינינו לבין השם
יתברך חס ושלום". אלא אנו "שופכים"
לפניו את לבנו, ו"מספרים" לו על צרתנו
ומצוקתנו, ומעוררים את רחמיו שימליץ
טוב בעדנו.

וכפי שאפשר לראות במכתביו של
מוהרנ"ת, שכשהוא מספר על תפילתו
בציון רבינו, הוא מבדיל ומבחין בין
"תפילה" - אשר היא שייכת רק כלפי

בְּפִיכֶם לְרַבְּנוּ ז"ל כֹּל זֶה כְּאִשֶּׁר בְּלִבְכֶם,
וּתְבַקְּשׁוּ וּתְתַחַנְּנוּ לְהִשָּׁם יְתַבַּרְךָ שְׂיִחְמַל
עַל עֲנִיּוּתֵנוּ וְשִׁפְלוּתֵנוּ, וְיִהְיֶה בְּעֵזְרֵנוּ לְגַמֵּר
עֲסָקָנוּ מִהֶרָה, כִּי אֵין לָנוּ עַל מִי לְהִשְׁעֵן כִּי
אִם עַל אֲבִינוּ שְׁבַשְׁמִים, בְּכַח וּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ
מוֹרְנוּ וְרַבְּנוּ אוֹר הָאוֹרוֹת זְכָר צְדִיק וְקְדוֹשׁ
לְבָרְכָה, וְהִי הַטוֹב יַעֲשֶׂה.

(עלים לתרופה, מכתב מיום ב' וישב תקפ"ז)

ללמדך: כשהולכים "על הציון הקדוש
והנורא", לא רק באים להתפלל ולהתחנן, אלא
באים גם לספר בפני רבינו את כל אשר בלבבנו...
שכן, זהו המקום בו בחר רבינו "להישאר בינינו",
ושם הוא נמצא תמיד.

כך גם נזכר שוב ושוב במכתביהם של אנ"ש,
כשהם כותבים אודות השתטחותם על ציון
רבינו. והרי לדוגמא מכתבו של רבי יהודה
לייב צ'רְטָנְר שכותב מאומן לרבי שמואל
הורביץ:

אָנוּ הוֹלְכִים בְּכֹל יוֹם עַל צִיּוֹן רַבְּנוּ
הַקְּדוֹשׁ וְשׁוֹפְכִים לְבָנוּ קֶצֶת לְפָנָיו ז"ל,
וּבְפִרוּשׁ אֲנִי מְזַכֵּר אֶת כְּבוֹדְכֶם בְּכֹל פֶּעַם
עַל הַצִּיּוֹן הַקְּדוֹשׁ, וְאֵין שׁוֹכְחִים אֶתְכֶם.

(שארית ישראל, מכתב קלה)

גם רבי לוי יצחק בנדר כותב מאומן לרבי
שמואל הורביץ:

אֶךְ אֲשֶׁרֵינוּ מֵה שְׁאָנוּ זֹכִים עַל כָּל פְּנִים
לְדַבֵּר לְפָנָיו אֲדוֹמ"ר ז"ל אֵיזָה דְּבוּרִים,
לוֹיָא זֹאת כְּכָר הָיָה מֵה שְׁהָיָה.

(מכתב רלו"י בנדר לרש"ה)

וכשהיה בא בפניהם מישהו שהתמודד עם
לבטים וייסורי נפש, שלחו אותו לעלות אל
הציון הקדוש, ושם יספר את כל אשר על לבו.

וכפי שסיפר, לדוגמא, רבי לוי יצחק בנדר:

בְּטַעֲפֵלִיק הָיָה יְהוּדֵי רְחוֹק מֵאֵד
מִיְהוּדֵי, שְׁעַן בְּמִקְצוֹעוֹ. כְּשִׁפְרָצָה מְלַחֶמֶת
הָעוֹלָם הָרֵאשׁוֹנָה, רְצוּ לְגִיסוֹ לְצָבָא. הוּא
בְּרַח וְהִסְתַּתֵּר אֶצְלָנוּ בְּקִלּוּזֵי בְּאוּמָן. חִפְּשׁוּ
אֲחֵרָיו וְלֹא מְצִאוּהוּ. תוֹךְ כְּדֵי הִסְתַּתְתּוּ,
כְּתוֹצָאָה מְמִירוֹתוֹ הַקְּשָׁה, מִבְּדִידוֹתוֹ
וּמִהַפְּחַד שְׁהָיָה שְׂרׁוּי בוֹ, נִתְעוֹרְרוּ בוֹ
הַרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה וְרָצָה מֵאֵד לְהִשִּׁיחַ לְבוֹ
בְּפָנָיו אֶחָד מֵאֲנָשֵׁי שְׁלוּמָנוּ כְּדֵי שְׂיִתֵּן לוֹ

ד. כמבואר באר היטב בספר ביאור הליקוטים, תורה י', ד"ה
בלועי דקרח, עיי"ש.

הקב"ה, ובין "שיחה" - ענין השייך ומומלץ גם לפני הצדיק.

והיה הדבר ניכר בעליל בצורת ואופן התנהגותם בהיכל הצינן. על דרך מה שכתב הרמב"ם:

פִּי אֵין יְשִׁיבַת הָאָדָם וְתִגְוַעוּתָיו וְעַסְקָיו
וְהוּא לְבָדוּ בְּבִיתוֹ, כִּי־שִׁיבְתוֹ וְתִגְוַעוּתָיו
וְעַסְקָיו וְהוּא לְפָנָי מְלַךְ גָּדוֹל. וְלֹא דְבוּרוֹ
וְהִרְחַבְתָּ פִּיו כְּרִצוֹנוֹ וְהוּא עִם אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ
וְקָרוֹבָיו, כְּדְבוּרוֹ כְּמוֹשֵׁב הַמְּלָךְ.
(לשון הרמב"ם, הובא בשו"ע או"ח סימן א סעיף א, בהג"ה)

הדוגמאות לכך - מסיפורים על אנ"ש משך כל הדורות - רבות הן, ולא נביא אלא שניים מהם:

הָיָה פֶּעַם רַבִּי יִצְחָק בֶּן מוֹהֲרַנְ"ת ז"ל
לְבוּשׁ בְּאַיִזָּה בְּגָד שֶׁהָיָה קָרוֹעַ מְעַט, וְחָפֵץ
הָיָה לְלַכֵּת לְהַשְׁתַּטֵּחַ עַל צִיּוֹן רַבְּנֵי הַקְּדוֹשׁ,
וּכְשֶׁיִּחְזֹר מִהֲצִיּוֹן יִתְפָּרְהוּ לְנִכּוֹן, כְּשֶׁשָּׂאֵל
עַל כֶּהָ אֶת אָבִיו ז"ל אָמַר לוֹ: **רֵאשׁוֹנָה לָךְ
וּתְפֹר אֶת הַבְּגָד, וְאַחַר כֵּךְ עֲלֵה לְהַשְׁתַּטֵּחַ
עַל צִיּוֹן רַבְּנֵי הַקְּדוֹשׁ!**

(שי"ש ק, ה, זה)

מוהרנ"ת ראה בכך 'פחיתות הכבוד', להיכנס להיכל ציונו של רבינו ולעמוד לפניו בבגד קרוע...

סיפור נוסף:

הָיָה אִיזָּה זְמַן, שֶׁהַמַּפְתָּח שֶׁל בֵּית צִיּוֹן
רַבְּנֵי הָיָה בְּרִשׁוֹתוֹ שֶׁל רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן רַבִּי
נַחֲמָן ז"ל, וְסִפֵּר בְּגִדְלָתוֹ שֶׁל הָרֵב מְטֻשְׁעֵרִין
וּמִהֲרַגְשָׁתוֹ בְּקִרְבַּת הַצִּיּוֹן, שֶׁבָּא פֶּעַם
לְאוֹמֵן וּבִקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיִּפְתַּח לוֹ אֶת בֵּית

וכפי שראינו לדוגמא במכתב שצוטט לעיל, שם הוא כותב: "שתלכו על ציון הקדוש והנורא 'ותספרו' בפניכם לרבינו זכרונו לברכה כל זה כאשר בלבבכם, 'ותבקשו ותתחנונו' להשם יתברך שיחמול על עניותנו ושפלותנו". הרי לנו מפורש שכשהוא מדבר מרבינו הוא כותב "ותספרו בפניכם לרבינו ז"ל כל זה כאשר בלבבכם", וכשהוא מדבר מהקב"ה הוא כותב: "ותבקשו ותתחנונו להשם יתברך".

כשאותה הבחנה חדה, בולטת ביותר ב"תפילה" (ליקוטי תפילות, חלק ב, תפילה לג) בה פונה מוהרנ"ת להשי"ת ולרשב"י בסירוגין; להשי"ת הוא "מתפלל" ואילו לרשב"י הוא "מספר"!

ולשפוך את הלב ולספר בפני רבינו את העובר עלינו - אין בכך שום חשש וסרך של "ודורש אל המתים", וכפי שהיה גם האריז"ל נוהג לדבר עם הצדיקים על קברם "כדבר איש אל רעהו" (כפי שיובא להלן מספר "שער הגלגולים" ר"עמק המלך").

דע לפני מי אתה עומד

אמונתם של אנ"ש בנוכחות רבינו בציונו, גרמה להם להתנהג שם במורא ופחד,

1. באחת ההקלטות שומעים את אנ"ש שואלים את רבי לוי יצחק בנדר באיזה צורה יש לדבר עם הרבי? והוא מאריך בדבריו שאסור לנו לבקש ממנו ישירות בקשות, כשהוא מתבטא: "גיבט מיר' איז נישטא, 'גיבט מיר' זאגט מען צום אויבערשטן" [= אין דבר כזה 'תן לי'. 'תן לי' אומרים להקב"ה]. אלא יש לשפוך את הלב בפני הרבי, ולבקש ממנו שיתפלל וימליץ טוב בעדו. "זייט פאר מיר מעורר רחמים" [= תעוררו עלי רחמים]. ועל דרך המובא בתורה: "וַיִּבֶא הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ הֲטָאָנוּ כִּי דְבַרְנֵנוּ בִּידְוָד וַיִּבֶה הַתְּפִלָּל אֶל ה' וַיְסַר מִעֲלֵינוּ אֶת הַנֶּחֱשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם" (במדבר כא, ז). [אגב, מישהו מספר לו שם על אחד שאומר: תדבר עם הרבי ותיושע מהר יותר! ועל כך מגיב רבי לוי יצחק: מי שאומר כך, הוא שוטה!].

2. וכבר האריכו רבים בביאור סוגיה זו (וראה בקונטרס הנפלא "חיי נפש" להגה"ח רבי גדליה קעניג זצ"ל שהאריך לברר ענין זה, בסעיפים לו-ז). וכל המעיין בסוגיא זו לאשורה רואה שאין כאן שום בית מיחוש, וכל החשש הוא רק כשפונה אל הצדיק כמי שפונה אל ישות שיש לו כח מצד עצמו להושיע, אבל לספר צערו לפני הצדיק ולבקש ממנו שיעורר רחמים וימליץ טוב בעדו, אין בזה שום סרך של חשש, וכמו שכתב בשו"ת המנחת אלעזר (ח"א סימן ס"ח) אחר שהאריך בביאור סוגיה זו והגדיר את צורת הפנייה הראויה באופן המבואר, וזה לשונו: "אחרי שראיתי בספרים קטנים מהאחרונים שכתבו באזהרות שלא לשום מגמתו 'לבקש מהמתים להליץ בעדו' כי הוא בכלל ודורש אל המתים, ולעניות דעתי האזהרה לְמוֹתֵר, כִּי אֵין בּוֹה אִיסוּר, אֲדַרְבֵּה מִצּוּה אִיכָא".

נוכחות נשמת הצדיק בקברו ע"פ המבואר בכתבי האריז"ל

כדי להעמיק בהבנת ענין נוכחותו של הצדיק בקברו, נבאר בקצרה את שורשי הסוגיא כפי שהיא מבוארת בכתבי האריז"ל [אליו גם מפנה מוהרנ"ת בדבריו בליקוטי הלכות].

ובכן, בספר 'עץ חיים' כותב האריז"ל כך:

והנה במות הצדיק; הנר"ן שלו מצד אצילות עולין
אל אצילות, ונשמה שלו דבריא עולה לגן עדן העליון,
ורוח דצירה בגן עדן הארץ, ונפש דעשיה נשארת בקבר,
וקשמת עכל הבשר עולה גם הנפש הריא למעלה ונשארת
ההוא הבל דגרמי על אינון גרמי דאשתארו בקברא כנזכר
[בזהר] פרשת שלח.

(עץ חיים, שער כב, פרק ב)

הרושם שנוצר מדברים אלו הוא, שבציונו של הצדיק לא נמצאים נפשו ורוחו ונשמתו, אלא רק המדרגה הנמוכה של ה"הבלא דגרמי" = "ההבל שעל העצמות".

אמנם, רושם זה אינו נכון. שכן, בשונה משאר בני אדם אשר אצלם יש נתק מסוים בין ה"הבלא דגרמי" לבין הנפש הרוח והנשמה, הרי שאצל הצדיק, מקושר ה"הבלא דגרמי" בחד קטירא לשורש חיותו. כך שכשאנו אומרים שבציונו נמצא ה'הבלא דגרמי', אנחנו אומרים בעצם שכל כולו נמצא שם.

וכפי שמבאר ומוהרנ"ת וכותב:

באמת הצדיק גם בעת מיתו והסתלקותו ממש אינו
מסתלק מן העולם לגמרי, חס ושלום, כי עידו נשאר בהעלם
חיות נפלא בתוך גופו הקדוש והנורא שהוא בחינת ה'הבלא
דגרמי' שנשארו אפלו אצל כל אדם, שעל ידי זה מקבל ענינו
ושכרו. אך אצל אדם פשוט, מכל שכן כשמת עם עברות חס
ושלום, בלא תשובה, אזי זה החיות נעקר משרשו ואינו יכול
לחבר הנפש עם הרוח וכו', שזהו בחינת כרת חס ושלום,
ועל ידי זה עקר ענינו. ואפלו מי שאינו חייב כרת, רק
שאינו מזכיר פראוי, הוא צריך לסבל יגיעות ומיריות הרבה
קדם שזוכה לחזור ולקשר זה החיות לשרשו. אבל הצדיק,
בפרט הצדיק הגדול במעלה שזכר עצמו מכל וכל, הוא אינו
מת כלל, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, כי צדיקים
במיתתן קרויים חיים. כי גם אחר הסתלקותו מקשר ומיחד
בחינת חיות גופו, שהוא ה'הבלא דגרמי' בעצם חיות דקדושה,
ומקשר ומיחד כל חיותו עד לעלא לעלא וכו'. ואז הוא עוסק
בתקון נפשות ישראל יותר מבחינתו מחמת שאז עולה בכל
פעם למדרגות גבוהות ונפלאות ונשגבות כל כך עד שיכול
לתקן הכל. וזה בחינת מעלת קברי הצדיקים אמתיים, כי
שם על קברו שורה השארת נפשו הקדושה כמבאר בכתבי
האר"י זכרונם לברכה, ונפשו קשורה למעלה למעלה.

(ליקוטי הלכות, הכשר כלים ד, ז)

כך שלאמתו של דבר, נמצא הצדיק על ציונו כבחייו ממש ואף יותר, ואפשר לראותו ולדבר אתו. וכפי שאכן מובא כמה פעמים

הציון והלך עמו ופתח לו, וראה איך שנעמד הרב ואמר
את ה'תקון הכללי בקול חרישי, כשהתקון בידיו מכסה את
פניו, ועמד ובכה כל כך עד שגרטבו פניו לגמרי לרב שטף
הדמעות. ואחר כך, אחר שעמד כך משה זמן רב, הוציא
מטפחת מכיסו ופרסה על הרצפה והתישב עליה, והמשיך
בתפלתו. וסיים ואמר רבי אברהם בעצב: און היינט נעמט
מען ביינקלאך = והיום לוקחים לציון כסאות...

(שי"ק ג, שעב)

אנ"ש של פעם התביישו להיכנס לתוככי היכלו של רבינו
ולהתישב בפניו על כיסא...

כל כך הקפידו אנ"ש לשמור על רגשי יראת הכבוד והרוממות
בהיכלו של רבינו, עד כדי כך שזוהרו והזהירו לא לשהות זמן רב
מדי באומן, כדי שלא יבואו להקל ראש בקדושת הציון.

וכמסופר:

בא פעם רבי לוי יצחק ז"ל לאומן בראש חודש אייר
ונשאר לשהות שם משה שני שבועות, והיה חפץ להשאיר
שם גם לשבוע השלישי, מחמת שחל אז ל"ג בעומר באמצע
השבוע. אמר לו רבי אברהם בר נחמן: סע וחזור לביתך,
ואל תשמע לקול המיעצים לך להשאיר אלא חזור לביתך
וקשתכסוף להשתטח שוב על הציון, תחזור ותבוא שוב. כי
הקפיד לקיים צויו של אביו רבי נחמן טולטשינער ז"ל שלא
נתן לסרים למשמעתו לשהות באומן יותר משני שבועות
ברציפות, מחמת שלרב השהיה נעשה קל בעיני האדם
קדשת המקום.

(שי"ק ג, תמב)

הם ידעו גם ידעו שההתנהגות בציון רבינו בקלות ראש, אסורה
ומסוכנת. וכאזהרת חז"ל:

הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתן
שלא תכוה, שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיצתן עקיצת
עקרב, ולחישתן לחישת שרף.

(מסכת אבות, פרק ב, משנה י)

ופירש הרע"ב מברטנורא:

הוי זהיר בגחלתן - שלא תנהג בהם קלות ראש: שלא תכוה -
שלא תענש על ידן.

(רע"ב ברטנורא, שם)

ואכן, גם בציון רבינו היו כאלו שנכוו ונענשו רח"ל, עקב זלזולם
בקדושת הציון, וכפי שאמר רבי אברהם בר נחמן:

בציון רבנו ראינו מופתים ופסקים נראינו מופתים, אך ראינו
גם ענינים. והוא מחמת שלא נזהרים המשתטחים בקדושת
הציון.

(שי"ק ג, תצד)

שכן, רבינו נוכח בציונו, ויש להתנהג שם במורא וכבוד כפי
שמתנהגים בהיכלו של רבי חי.

בכתבי האריז"ל, שהיה רואה את נשמות הצדיקים על קברם, והיה מדבר עמהם ולומד אתם...

כך כתוב לדוגמא ב'שער הגלגולים':

ועתה אכתב מקום קברות הצדיקים, כפי אשר קבלתי ממורי זלה"ה. וכבר הודעתיו כי הוא ה'יה רואה ומסתכל בנשמות הצדיקים, בכל מקום ובכל זמן, ומכל שכן בהיותו על קבריהם, ששם נפשותיהם עומדות פנוצ'ע, גם מרחוק עיניו יביטו בנפש הצדיק העומד על הקבר שלו, ועל ידי זה ה'יה יודע קבר כל צדיק וצדיק, וה'יה מדבר עמהם, ולומד מהם כמה סתרי תורה.

(שער הגלגולים, הקדמה לו)

ובכל עת שהיה האריז"ל חפץ לשוחח עם הצדיקים, היה משתטח על קברם ושם היה מדבר איתם "כאשר ידבר איש אל רעהו". וכמסופר:

שכף ה'ה דרכו תמיד, כל זמן שה'ה מצטרף לדבר עם נביא או תנא אחד, ה'ה הולך על קברו, ומשתטח לפניו בפשוט ידים ורגלים, ושם פיו על פיו כענין אלישע עם חבקוק. ומכונן ביחוד השם, ומעלה גר"נ ונשמה לנשמה של אותו הצדיק, בסוד מ"ו הנפש אל השכינה, והרוח אל זעיר אנפין, והנשמה אל הבינה, ונשמה לנשמה בא ומקשר גר"ן של הצדיק, וגורם יחוד העליון. ועל ידי זה היחוד גורם שגשמת אותו הצדיק מתחדש עליה אור חדש, נובלות של טל תחית המתים, נוסף הרבה ממה שה'ה לו כבר, ובזה הוא מחיה עצמות היבשות השוכנים בקבר, ויורדים גר"ן של אותו הצדיק בתוך העצמות, והוא חי ממש, ומדבר עמו כאשר ידבר איש אל רעהו, ומגלה לו כל רזי התורה שהוא שואל ממנו.

(עמק המלך, הקדמה השלישית, פרק ה)

כדברי האריז"ל מבואר, שעל אף שחיותו של הצדיק היא תמידית ונצחית, הרי שכשבאים ומשתטחים על קברו, מעוררים וממשיכים את חיותו בעולם הזה ביתר שאת ויתר עז. שכן, השתטחות האדם על קבר הצדיק גורמת שגם הוא תשתטח נפשו ותתפשט בעצמותיו הקדושות, ובכך הוא חוזר לחיות "כאלו הוא חי בגוף ונפש" ממש.

וכלשון האריז"ל:

דע כי בכל היחודים שבעולם, אם מיחד אותו בהשתטח על קבר הצדיק ממש, צריך שתכונן כי על ידי השתטחותך עליו, אתה גורם שגם הצדיק הוא גם כן ישתטח נפשו, ותתפשט בעצמותיו אשר שם בקבר, וחוזר לחיות, ונעשים עצמותיו בחינת גוף אל הנפש המשתטחת ומתפשט בתוכם, וזו הנפש היא אותה הנשוארת בקבר פנוצ'ע, בסוד "ונפשו עליו תאבל" (איוב י"ד). והרי הצדיק הוא באותה שעה,

כאלו הוא חי בגוף ונפש!

(שער רוח הקודש, דף כד ע"א)

כך גם כותב מוהרנ"ת בליקוטי הלכות:

ועל ידי שכל אחד בא על קבר הצדיק האמת, על ידי בכיתו ותפלתו שמתפלל ומתחנן שם, על זה חוזר ומעורר ביותר נשמת הצדיק האמת, ומאיר ביותר למטה בזה העולם הגשמי! כי 'צדיקא שכחי יתיר בהאי עלמא בתר דאסתלקו' כמו שאיתא בזהר הקדוש, ונתקשר נשמת הצדיק ביותר בזה העולם, ונמשכין כל העולם לעבודתו ותפלתו.

(ליקוטי הלכות, קרחה וכתובת קעקע ג, ד)

כשבדבריו מודגש, שלא דווקא ההשתטחות בפשוט ידיים ורגליים מתוך ייחודים גורמת לתחיית הצדיק בקברו, אלא אף גם עצם ההגעה אל הצדיק והבכייה והתפילה על ציונו (וכפי שיבואר עוד להלן).

הייחודים על קבר הצדיק

מאחר שהצדיק 'חי' בקברו, וניתן לדבר אתו 'כדבר איש אל רעהו' - ניתן גם לשאול ממנו שאלות ולקבל תשובות; להציע ספקות ולקבל הכרעות ברורות.

ואכן, האריז"ל גילה 'יחוד' מיוחד, אותו מייחדים על קברו של הצדיק, כשבכח 'יחוד' זה ניתן לשוחח עם הצדיק ואף לשאול אותו שאלות.

ב"שער הכוונות" מזכיר רבי חיים וויטאל שיש לו 'יחוד' שכזה בכתב יד של מורו האריז"ל, וכותב:

וכמבאר אצלי ביחוד מכתב יד מורי ז"ל על ענין השתטחות על קברי הצדיקים לדבר עמהם.

(שער הכוונות, דרושי כוונות קריאת שמע, דרוש ו)

ובספר "שער רוח הקודש" הוא אכן מעתיק את כל ה'יחוד' באריכות, מתוך כתב יד האריז"ל. כשבתוך היחוד אף מצוין המקום בו ניתן לשאול את הצדיק שאלות... והרי קטע קצר מתוך היחוד:

עתה תכונן להעלות מ"ן אל המלכות פדי שתקבל הרי"ו הנזכר, ותכונן להעלות נפשך כלולה בנפש הצדיק שהוא וזה בלח מסירת נפשך למיתה, ואז תכונן בשאלתך שתראה לידע! ובתבות 'לעולם ועד' תכונן שאז נמשך ונתן בה הרי"ו התחתון מן זעיר אנפין אל נוקביה.

(שער רוח הקודש, דף מט ע"ב)

ואכן, באמצעות 'יחוד' זה, ניתן לקבל הדרכה ברורה מהצדיקים אשר בארץ המה "ויודיעוהו דברים אמיתיים, לא יחטיאו השערה", וכדברי האריז"ל:

ענין דבקות עם הצדיקים והשתטחות על קברם לאדבקא

ידי 'יחודים', יכול גם הוא לזכות לכך, על ידי שיבוא בתמימות ובפשטות על קברו של הצדיק וישפוך שם את לבו בתפילות ותחנונים, בכיסופים וגעגועים.

וזה לשון קדשו:

כָּל צְדִיק הָאֵמֶת זֹכֶה לְפִי בְּחִינָתוֹ לְבְחִינַת בְּטוּל אֶל הָאֵין סוּף בְּשַׁעַת הַסְּתַלְקוּתוֹ. וּכְשֶׁבָּאֵין עַל קִבְרוֹ וּמִשְׁתַּטְחֵין עָלָיו אֲזִי נִכְלָלִין בּוֹ, וְעַל יְדֵי זֶה נִכְלָלִין עִם גַּפְשׁ הַצְּדִיק בְּהָאוֹר הָאֵין סוּף. בְּבְחִינַת עוֹלָם הַבָּא, בְּחִינַת כְּלוּ טוֹב, וְעַל יְדֵי זֶה נִתְבַּטֵּל כָּל הָרַע וְנִתְפַּרְרֵין כָּל הָעוֹנוֹת. וְעַל כֵּן, עַל יְדֵי זֶה כּוֹלִין לְזִכּוֹת לְהַשְׁגוֹת גְּדוּלוֹת, מִי שְׂזֹכֶה לְהַתְדַבְּקוֹת רוּחָא בְּרוּחָא וְכוּ', כְּמוֹכָא בְּשַׁעַר הַיְחודִים, כִּי עַל יְדֵי הָרְשִׁימוֹ שֶׁנִּשְׁאָר מִבְּחִינַת הַבְּטוּל שֶׁהוּא בְּחִינַת הַשְּׁתַּטְחוֹת כַּנ"ל, עַל יְדֵי זֶה זֹכִין לְהַשְׁגַּת הַתּוֹרָה, כִּי הָרְשִׁימוֹ מְאִיר אֶל הַדַּעַת וְכוּ' כַּנ"ל בְּמֵאמַר הַנִּלְיָ, עַיֵן שָׁם.

וְאָפְלוּ מִי שְׂאִינוּ בַר-הַכִּי וְאִינוּ יוֹדְעֵי לְאֲדַבְּקָא רוּחָא בְּרוּחָא וְכוּ', אַף עַל פִּי כִּן נַעֲשֶׂה כָּל זֶה מִמִּילָא עַל יְדֵי שְׂבָא עַל קִבְרֵי הַצְּדִיקִי אֵמֶת וְנִכְלָל בָּהֶם בְּאֵמֶת וּבְלֵב שְׁלֵם, עַל יְדֵי רְבוּי הַתְּפִלוֹת וְתַחֲנוּנוֹת וּבְקִשּׁוֹת שֶׁמִּרְבִּין לְהַתְּפַלֵּל עַל קִבְרֵיהֶם וּלְפָרֵשׁ שִׁיחָתוֹ שָׁם כִּל אֶחָד וְאֶחָד כְּפִי אֲשֶׁר יוֹדְעֵי אֵת נִגְעֵי לְבָבוֹ בְּאֵמֶת, וּמִבְּקִשׁ וּמִשְׁתַּוְּקָק וּמִתְגַּעְגַּע לְשׁוּב לַה' יִתְבַּרַךְ בְּאֵמֶת וְלִהְיוֹת כְּרִצּוֹנוֹ יִתְבַּרַךְ וְכִרְצוֹן הַצְּדִיקִים הָאֱמֵתִיִּים. עַל יְדֵי זֶה הוּא נִכְלָל בְּאֵין סוּף וְכַנ"ל, שְׁעַל יְדֵי זֶה נִתְבַּטֵּל כָּל הָרַע וְזֹכִין לְכָל טוֹב וְכַנ"ל, אָמֵן.

(ליקוטי הלכות, ברכת הריח ג, ט)

ואכן, לעובדא ולמעשה לא הייתה צורת עבודתם של אנ"ש על הציון בייחודים וכוונות, אלא היו משתטחים על

רוחא ברוחא ונפשא בנפשא, ולהזדכך זכור רב ולהתקדש קדשה נפלאה, ולהתענג ענג עצום לחזות בנעם ה', לדעת איזה דרך ישכון אור בכל מעשיו, ויודיעוהו דברים אמתים לא יחטיאו השערה. ובלבד שיתנהג בקדשה ובענוה ובריאת חטא. וישים השם הנכבד והנורא לנגדו תמיד. ליתדא שמא דקודשא בריה הוא ושכינתיה, ברחימו ורחילו, ליחדא שם ו' עם ה' על ידי י' וה'.

(שער רוח הקודש, דף לט ע"ב)

אמנם, דבר זה אינו מושג אלא באמצעות 'יחודים' הנעשים מתוך התפשטות הגוף, וגם אז אין האדם משיג אלא לפי מדרגתו, וכפי אשר הוא זוכה לדבק את נפשו ורוחו ונשמתו לנפש רוח ונשמה של הצדיק.

וכפי שכתב האריז"ל בכתב ידו, בסיום הייחוד:

וּתְכַוֵּן לְדַבֵּק בְּנִשְׁמָתוֹ עִם נִשְׁמַת הַצְּדִיק הַהוּא בְּשַׁעַת יְחוד נִשְׁמָתוֹ, וְכֵן כְּשֶׁתְּכַוֵּן בְּיַחַד רוּחַ הַצְּדִיק הַהוּא, וְכֵן בְּנִפְשׁוֹ, וְאֵז יְדַבְּקוּ כֻלָּם בְּצִדִיק הַהוּא, וְיִזְכֶּה לְדַעַת כָּל אֲשֶׁר יַחַפֵּץ וְכָל אֲשֶׁר יִשְׁאַל. וְעַיִן זֶה צְרִיךְ כְּנֻגָה גְּדוּלָה, וְשִׁפְנָה לְבוֹ מְכַל מַחֲשָׁבָה, וְשִׁפְשֵׁט גּוּפוֹ מֵעַל נִשְׁמָתוֹ, כֵּן יִתְחַיֵּב בְּנִפְשׁוֹ חֵס וְשְׁלוֹם. וְדַע כִּי אִם זָכָה הָאָדָם לְנִרְוָן וּנְשֻׁמָה לְנִשְׁמָה, הִנֵּה כֻלָּם יְדַבְּקוּ בְּצִדִיק הַהוּא וְיִשְׁיֵג הַשְּׁגָה עֲצוּמָה עַד לְהַפְּלִיא. וְאִם לֹא זָכָה כִּי אִם אֶל הַגִּי, אוֹ אִם עַד הַשְּׁלִשָׁה לֹא בָּא, תִּתְמַעַט הַשְּׁגָתוֹ לְפִי עֶרְפוֹ, וְכַפִּי גְדֹל חִסְדוֹתוֹ כֵּן תִּגְדַּל הַשְּׁגָתוֹ וְדַבְּקוֹתוֹ". וְהֵשֶׁם יִתְבַּרַךְ יִרְאֵנוּ נִפְלְאוֹת מִתּוֹרָתוֹ, וְיִקְרַבְנוּ לְעַבְדוּתוֹ וְאֶהְבְּתוֹ וְיִרְאָתוֹ, אָמֵן נְצַח סְלָה וְעַד.

(שער רוח הקודש, דף מ ע"ב)

אמנם, כבר גילה לנו מוהרנ"ת שגם מי שאינו בר-הכי ואינו יודע להדביק את רוחו נפשו ונשמתו ברוח נפש ונשמת הצדיק על

ח. תיקנתי הלשון ע"פ העתקתו של ה"חסד לאברהם" (מעיי ד, נהר כה).

ט. מן העניין לצייין את המובא בשיחות הר"ן על ההנהגות שהיה נותן רבינו לאנשיו: "וכל

הדברים שציווה לא היה ענייני סודות לכוון כוונות וייחודים, רק

כל ההנהגות שציווה למקורביו היו ענייני עובדות" (שיחות

הר"ן, קפה). ועוד חזון למועד לבאר ענין זה בארוכה א"ה.

המעשית, כיצד יכולים גם אנו 'לתקשר' עם רבינו על ציונו ולקבל ממנו תשובות על שאלותינו וספקותינו.

אך לענין מאמרנו זה למדנו מכל הנ"ל, שהציון הקדוש הוא המקום בו נוכח רבינו כאן בעולם העשיה וממשיך לנהל ולכוון את קהל עדתו.

ועד עצם היום הזה מתקיים לעינינו החזון: **"אני רוצה להשאיר ביניכם, ואתם תבואו על קברי!"** - רבינו נשאר בינינו, ואנחנו באים על קברו...

"ככל עת שהיה צר לו בעבודתו"

ואכן, ככל שנפנים את האמונה והידיעה הברורה שציונו של רבינו הוא המקום שבו אפשר להתוודע אתו, לשפוך לפניו את הלב ולקבל מענה - כך נרבה לבוא על קברו, לא רק בראש השנה, אלא בכל פעם שאנו זקוקים לעצה והכוונה, ולהארה של התחדשות בעבודתו ה'.

שכן, אם אנו יוצאים מתוך נקודת הנחה שהציון הוא לא סתם קבר מסוגל, אלא מקום שבו נמצא רבי חי - הרי שהסברא הפשוטה אומרת, שבכל פעם שיש לחסיד ברסלב איזשהו צרה ח"ו או ספק שדורש פתרון, הוא אמור לקום ולנסוע לרבינו, לבקש אצלו ישועה ועצה טובה.

כך הרי היה בחייו של רבינו:

איש אחד מטירה אוויצע הָיָה דָּרְכוּ בְּכָל עַת לְבוֹא אֵלָיו רְגְלֵי מְטִירֵהְאוֹוִיֶּצֶע לְפָרְסְלֵב, שֶׁהֵם אַרְבַּע עֶשְׂרֵה פְּרָסָאוֹת שְׁלֹנוּ הַגְּדוֹלִים. וּפְעַם אַחַת עָמַדְתִּי לְפָנָיו וְ"ל בְּעַת שִׁבְאֵי אֵלָיו רְגְלֵי הָאִישׁ הַנִּי"ל מְטִירֵהְאוֹוִיֶּצֶע, וְסִפֵּר לִי הוּא וְ"ל שִׁבְעַת שָׁצֵר לִזְהָ הָאִישׁ הַנִּי"ל בְּעִבּוּדַת ה', הוּא הוֹלֵךְ בְּרִגְלָיו מִשֶּׁם לְכָאן. וְהַבְנָתִי שֶׁהוּסֵב זֹאת בְּעֵינָיו וְ"ל מְאֹד. וְכֵן פְּעַם אַחַת נִפְטַר לְעוֹלָמוֹ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּעוּרִים מִנְּעֻמְרוֹב שֶׁהָיָה מִמְּקַרְבֵּיו, וְסִפֵּר הוּא וְ"ל גַּם כֵּן בְּשִׁבְחוֹ וְאָמַר עָלָיו, שֶׁדָּרְכוּ הָיָה שֶׁתִּכְף כְּשֶׁהָיָה צָר לוֹ בְּאִיזָה דָּבָר בִּיהוּדוֹתוֹ, הֵלֶךְ בְּרִגְלָיו מִשֶּׁם לְכָאן, אֲשֶׁרִי לָהֶם!

(חיי מוהר"ן, שכט)

הציון הקדוש בתפילות ותחנונים, מתוך כיסופים וגעגועים וזעקות מעומק הלב.

וכפי שכותב הרב מטשעהרין בנחרצות:

עֲנִין הַהִשְׁתַּחֲוֹת עַל קְבְרֵי הַצְּדִיקִים וּלְכוּן בְּזֶה כְּוֹנֵת וַיְחַוֵּדִים כְּיָדוּעַ - דְּבָר זֶה אֵינוֹ נוֹהֵג בְּזַמְנָנוּ כָּלָל, כִּי אִם אֶפְשָׁר לִיחִידֵי סְגוּלָה הַמְּפֻלָּגִים בְּמַעֲלָה מְאֹד. כִּי כְּבָר יָדוּעַ וּמְפֻרָּס מִה שֶׁצָּנָה הָאָר"י ז"ל לְתַלְמִידָיו הַקְּדוּשִׁים לְבַלְתִּי לְעַסֵּק בְּזֶה אַחַר פְּטִירָתוֹ, וּבְפֻרְט בְּזַמְנָנוּ. וְאִין לָנוּ רַק לְכוּן כְּפִשׁוּטוֹ - לְהַרְבּוֹת שֶׁם בְּתַפְלָה וְתַחֲנוּנִים בְּזִכּוֹת הַצְּדִיקִים, וּלְעוֹרֵר רַחֲמִים שֶׁם אֶצֶל הַצְּדִיקִים בְּעֶצְמָם שֶׁיִּתְפַּלְלוּ בְּעִדְוֵנוּ וַיַּעֲזְרוּ רַחֲמִים גְּדוֹלִים אֶצֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל.

(קונטרס ההשתטחות, אות כ)

וחובה להדגיש:

צורת עבודה תמימה ופשוטה זו ללא כל "כוונות וייחודים", שבה נהגו אנ"ש בכל הדורות, אינה חלילה דרגת עבודה פחותה ונחותה יותר, שרק מחמת ההתחשבות במצב "ירידת הדורות" עולה גם היא "בדיעבד" לרצון. אלא היא היא צורת העבודה הרצויה והמושלמת ביותר, מעיקרא ולכתחילה, והיא העולה על כולנה!

ועוד חזון למועד לבאר ענין זה בהרחבה וביסודיות, באחד ממאמריו הבאים בס"ד.

♦ ♦ ♦

א י " ה
ב מ א ר נ ו
הבא, נבאר
בס"ד את
הדרך

כך גם היה עושה מוהרנ"ת:

**וּבְכָל עַת וְעַת שְׁהִיָּה צָר לוֹ בְּעִבּוּדְתוֹ יִתְפָּרֵד, הִיָּה נוֹסֵעַ
לְאֲדָמוֹר ז"ל, וְהוּא הִרְבֵּה מְאֹד בְּדַבְרָיו הַנְּעִימִים לְעוֹרְרוֹ
וּלְהַחֲיוֹתוֹ וּלְחַזְקוֹ בְּכָל מִיַּי חַזוּק.**

(כוכבי אור, אנשי מוהר"ן, 1)

מדי פעם הוא היה מוכרח להבטיח לאביו ששוב לא ייסע בתכיפות, אך תבערת הלב גברה והוא המשיך לנסוע ולנסוע.

וּכְרֵאוֹת אָבִיו אֶת כָּל זֶה הִרְבֵּה לְקַצֵּף עָלָיו מְאֹד וְהִלֵּךְ
וּגְרָשׁוּ מִבֵּיתוֹ, וְהִמְעוֹת שָׁלוֹ בְּעֶרְבֵי שְׁנֵי אֲלָפִים רוּבֵל כֶּסֶף
לְקַח בְּיָדוֹ וְלֹא רָצָה לְתַנֵּם לוֹ, וְהִכָּרַח לְאָכַל אֶצְל זְקֵנוֹ. חוּץ
מִשָּׂאֵר מִיַּי מְרִירוֹת שֶׁעָבַר עָלָיו בְּאוֹתוֹ הָעֵת. וְהוּא לֹא הִסֵּב
אֶת פְּנָיו גַּם מִזֶּה, וְהִרְבֵּה לְעַסֵּק בְּעִבּוּדְתוֹ יִתְפָּרֵד בְּהִתְמַדָּה
גְּדוֹלָה, וְגַם שָׁקַד בְּכָל עַת עַל דְּלִתֵי אֲדָמוֹר ז"ל לְשִׁמְעַ
מִמֶּנּוּ דְבָרֵי אֱלָקִים חַיִּים. וְלִפְעָמִים נִתְפָּיַס אֵלָיו אָבִיו קִצָּת,
וְהוּא הִכָּרַח לְהִבְטִיחַ לוֹ שְׁלֹא יִרְבֶּה עַל כָּל פְּנִים בְּנִסְיַעְתּוֹ
לְאֲדָמוֹר ז"ל, אֲבָל מִגְּדָל מוֹקֵד לְכַבּוֹ לֹא הִיָּה בְּאִפְשָׁרוֹתוֹ
לְהִתְאַפֵּק בְּשׁוּם אַפֵּן וְהִכָּרַח לְעַבֵּר עַל הַבְּטָחָתוֹ וּלְנִסְעַ
שְׁנֵית כַּנְּ"ל.

(שם, 2)

וכך גם אנו: אם יש לנו כאן בעולם העשיה ד' אמות שבהם שוכן רבינו כבחיים חיותו, כיצד אפשר להתאפק מלנסוע?!... כשיש רבי כזה, איך אפשר לשבת בבית?!...

יש לציין שאצל מוהרנ"ת הייתה זו מעלה מיוחדת, שהאדם נוסע לאומן - מלבד בימי ראש השנה - גם באמצע השנה. וכשבנו התכוונן לנסוע לאומן באמצע השנה, הוא כותב בשמחה גדולה:

**וְהִנֵּה עֵתָה מִתְחִיל אֶצְלֵךְ חֲדָשׁוֹת לְגַמְרֵי שְׁבַח־סִדֵּי ה' תִּסָּע
לְאוּמָאן לְהִיּוֹת עַל צִיּוֹן הַקְּדוֹשׁ, מֵה שְׁזָה כַּמָּה שָׁנִים לֹא זָכִיתָ
לָזֶה לְהִיּוֹת בְּאִמְצַע הַשָּׁנָה שָׁם. תַּחֲכֶם בְּנֵי וְשִׁמַּח לְבִי.**

(עלים לתרופה, מכתב מיום ב' תרומה תר"ב)

שכן, הנסיעה לרבינו בזמן שאינו חיוב, מבטאת במיוחד את רגשי ההתקשרות לרבינו, והאמונה בנצחיות השארתו.

סוף דבר הכל נשמע:

הרבי נמצא אתנו כאן בעולם העשיה, וכל הרוצה יכול לבוא ולהתדפק על דלתותיו!

וּבְרוּךְ הַחֹמֶל דְּלִים אֲשֶׁר נִתְגַּוְּלָלוּ רַחֲמָיו עַל מְדוּתָיו,
וּבְאַהֲבָתוֹ וּבְחַמְלָתוֹ חָמַל עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְלֹא נִתְרַחַק
מֵאֲתָנוּ ... וְגַם נִסְתַּלַּק בְּמִדְיַנְתּוֹ בְּאוּמוֹ, וְנִשְׂאָר הַשְּׂאֲרָתוֹ
הַקְּדוֹשָׁה עִמָּנוּ לְעוֹלָמֵי עַד וּלְנִצְחַת נְצַחִים. מֵה נָשִׁיב לֵה' כָּל
תְּגִמּוּלוֹהֵי עָלֵינוּ!

(חיי מוהר"ן, קצז)

*. יש לציין כי לא קיים שום חיוב הלכתי של "כיבוד אב" שיש בכוחו למנוע מבן לנסוע לרב שממנו הוא רואה תועלת בתורה ובעבודה, וכנפסק בשולחן ערוך: "תלמיד שרוצה ללכת למקום אחר, שהוא בוטח שיראה סימן ברכה בתלמודו לפני הרב ששם, ואביו מוחה בו... אינו צריך לשמוע לאביו בזה" (יורה דעה רמ, כה), ועיין בפתחי תשובה שם.

”כי באומין הייה
קדושת השם

באייר תק"ע העתיק רבינו
הקדוש את מגוריו מברסלב
לאומן, חצי שנה אחר כך
התגלה למפרע כי עיקר
בואו לשם היה כדי להסתלק
ולדיטמן בין קדושי אומן ■
על פעולותיו הנעלמות של
רבינו עם חבורת ה'משכילים'
בעיר שהפילו חתם על הכל
■ "גן טוב ויפה" – רכבות
יהודי אומן שמסרו נפשם על
קידוש ה' ובלבד שלא להמיר
דת ישראל אפילו למראית
עין ■ ידיעה נרחבת על קורות
הגזירות באומן ובאוקראינה
בשנת תקכ"ח

ד. ברסלב

250 שנה
לקדושי אומן
תמוז תקכ"ח-תשע"ח

גדול מאוד!

שמקום מנוחתו יהיה באומן, כי בעת שנכנס לברסלב, היה כמה שנים קודם הסתלקותו, וכל מה שעבר עליו מיום שנכנס לברסלב עד יום הסתלקותו וכל מה שפעל באלו השנים אפילו כפי מה שהתנוצץ בדעתי, לא יספיקו כל אילי נביות לבאר אפס קצה מהם. ועצת ה' לעולם תעמוד, כי סוף-כל-סוף נשארה המתנה טובה בידינו, מאחר שזכינו שהחמדה גנוזה נגנזה בסביבותינו באומן, כאשר עלתה במחשבה לפניו זה כמה, ועל ידי זה עדיין יש לנו תקוה לזכות לכל הטוב אשר חפץ להיטיב עמנו לנצח, ודבר אלוֹקנו יקום לעולם. ובכל זה יש בלבי הרבה, אך אי אפשר לבאר מחמת חשכת העולם" - - - (חיי מוהר"ן, רי"ז)

יש מאנ"ש המוסיפים כי רבינו ירד אז מהעגלה והלך אל בית החיים וניגש למקום אחד והתמהמה שם קמעא, והבחינו בשינוי בפניו הקדושים, לאחר מכן חזר מיד לדרכו. ואחר הסתלקותו הוברר למפרע כי חלקת בית ציונו הקדוש היא בדיוק במקום זה שעמד שם.²

קבורתו" כותב מוהרנ"ת, "שהיה ניכר מדבריו, שהוא דורש ומחפש בדעתו לבחור לו איזה מקום שישכב שם, אך עדיין אינו מוצא לעצמו מקום קבורה כרצונו, עד שבא לאומין, אז אמר שבכאן באומין טוב לפניו להסתלק, כי מונחים שם קדושים הרבה".

(ימי מוהרנ"ת א, מא)

כפי שהתברר אחר כך, רבינו רמז על רצונו להיטמן באומן כבר באלול תקס"ב, בדרכו מזלאטיפולי אל משכנו החדש בעיר ברסלב. כשעבר באומן, בכניסה לעיר, כשחלפה העגלה סמוך לבית-העלמין הישן שבו נטמנו שלושים וארבע שנים קודם לכן רבבות היהודים שמסרו נפשם על קידוש השם, הביט רבינו לעבר בית-העלמין ואמר לאנשיו: "כמה נאה ויפה לשכב בבית-החיים הזה!"

כך שמע מוהרנ"ת מפי איש אחד שהיה עם רבינו באותה נסיעה. "וכשמעי זאת" - יכתוב לימים התלמיד הנאמן - "עמדתי מרעיד, כי עתה אנו רואים, שזה כמה שנים מקודם, עלתה זאת במחשבה, ונודע לו

אחר שובו של רבינו מלמברג (לבוז) בשנת תקס"ח, אמר שהיה כבר מוכן ועומד להסתלק בלמברג, והיה טוב עבורו להיקבר שם, כי טמונים שם צדיקים גדולים" אך מחמת זה לא היה ניחא לי להיקבר שם; מכיוון שהוא מקום רחוק מאנשי שלומנו ולא יבוא שום אחד אל קברי". (ימי מוהרנ"ת א, מא)

בהזדמנות אחרת אמר רבינו, שהיה רוצה לנסוע לארץ-ישראל ולהסתלק שם, אך הוא מתיירא שמא לא יוכל להגיע לשם, ועוד, שאם יסתלק שם, לא יבואו אנשים על קברו, ולא יהיה להם עסק ועובדא עם קברו. וכה אמר: "כשאחד יבוא אל קברי ויאמר מזמור תהילים בהתעוררות הלב, יהיה לי תענוג גדול מזה!" ועשה תנועות בגופו ובעצמותיו, כרומז שיהיה לו חילוץ עצמות כשיאמרו תהילים על קברו". (חיי מוהר"ן קס"ב)

"וסיפר עמנו כמה פעמים מעניין מקום

א. בעל הט"ז, המהר"ם, ה'חכם-צבי', בעל ה'פני יהושע' ועוד גאונים וצדיקים זי"ע.
ב. קובץ אולפן חד"ת, ב'.

חבורת ה'משכילים' באומן

באותה שבת באלול תקס"ב, התאכסן רבינו בביתו של רבי אברהם-חיים, יהודי מתושבי אומן.

אחד ממעוזי ה'משכילים' באירופה בעת ההיא, היתה העיר אומן. ענייני הקהילה נחתכו על פיהם של קבוצת אפיקורסים נודעת שכונו 'אריסטוקרטים', אנשים שבצעירותם למדו תורה הרבה, אך פרקו עול ר"ל וקידשו מלחמה ביהדות בכלל ובחסידות בפרט. הם היו בני משפחה אחת: חיי'קל הורביץ - המכונה 'חיי'קל אפיקורוס', ובנו הירש-בער¹, חמיו (וגיסו²) של הירש-בער, נחמן-נתן רפפורט, סוחר ועשיר מראשוני המשכילים ברוסיה. לנחמן-נתן רפפורט היה חתן נוסף, משה לנדא שמו, נכדו של הגאון הקדוש רבי יחזקאל לנדא בעל ה'נודע ביהודה', בן בנו המפורסם רבי שמואל שכיחן אחריו ברבנות העיר פראג³. חתונתו של משה לנדא עם בתו של נחמן-נתן רפפורט התקיימה באומן, ושם קבע את מגוריו. גם הוא, למגינת משפחתו החשובה מפראג, היה לאחד מחבורת ה'משכילים'.

"מורה דרכם" של משכילים אלו היה נפתלי הרץ ויזל שר"י שהדפיס ספר בשם 'יין לבנון' על מסכת אבות עם הסכמה שהוציא במרמה מהגאון בעל ה'נודע ביהודה', הוא לא הראה לו את דברי המינות והכפירה שכתב, אלא

השמיט אותם מהמהדורה הראשונה של הספר, כשבכוונתו להדפיסו ברבות הזמן בשלמותו בתוספת דברי הארס שהשמיט קודם לכן, כביכול בהסכמת ה'נודע ביהודה'. כתב היד של החיבור המקורי היה בידי המשכיל מאומן, הירש-בער הורביץ.

הצאר של רוסיה העריץ את חבורת המשכילים באומן, עקב חכמתם ועושרם, הוא העניק להם לאות כבוד וידידות, חרב העשויה זהב טהור. כדרכם של משכילים, נהגו להתלוצץ מהצדיקים ההולכים בדרכו של הבעש"ט הקדוש. מנהגם היה, שכל אימת שהגיע צדיק מפורסם לאומן, הלכו אליו לתהות על קנקנו והיו מתלוצצים ממנו.

את השפעתם המכרעת בענייני העיר, ניצלו כדי ששום חצר חסידית לא תיווסד בה. כמה צדיקים מגדולי החסידות, בהם הרה"ק רבי יעקב שמשון משפיטובקא והרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב, איוו להם לשבת באומן בגלל הקידוש ה' הגדול שהיה שם, אך המשכילים הפעילו את כוחם ומנעו מהם להתישב בעיר. כשהגיע רבי לוי יצחק מברדיטשוב לאומן כדי לקבוע את מושבו בה, שמעו המשכילים על בואו ובאו אליו. כאשר רק נכנסו, סובב רבי לוי יצחק ראשו אל הקיר משום ש'אסור להסתכל על פני רשע'. וכיון שכך, דאגו ה'משכילים' שלא ישתקע בעיר. כך גם דאגו שהרה"ק משפיטובקא לא יתקע

יתד בעיר, על אף שהיה לו כתב-רבנות מראשי הקהל באומן.

הגרוע שבחבורת המשכילים היה הירש-בער, אמנם היה אז צעיר לימים, פחות מכן עשרים, אך כבר היה מפורסם ככופר מושבע, למרות שכלפי חוץ עדיין היה נראה כחסידי, לבוש 'קאפטן' ארוך ומעוטר בפאות ארוכות.

שום צדיק או רב לא הצליח להשפיע על אפיקורסים אלו לטובה אפילו במעט, הם הפילו חתתם על הכל והיו סמל ודוגמא לאפיקורסות נוראה.

עובדת ביקורו של רבינו בעיר הגיעה לידיעתו של המשכיל חיי'קל הורביץ, והוא אמר לחבריו: "הגיע לכאן אדמו"ר, אלך לעמוד על טיבו, ואם אראה שיש עם מי לדבר, תבואו גם אתם".

חיי'קל הגיע ונקש על דלת הבית שבו התאכסן רבינו. הרבי פתח ושאל אותו: "מה רוצה יהודי?"

"שמעתי שאדם גדול הגיע לעיר ובאתי לקבל פניו", ענה חיי'קל.

"אדם גדול?!!" השיב לו רבינו בשאלה, "הנה, כאן בבית ממול ישנו אדם גדול". רבינו הצביע בידו על הבית הסמוך, באותה שעה התאכסן שם גנרל בצבא הרוסי.

חיי'קל כמו בלע את לשונו, הוא לא פילל לתגובה כזו. הוא שב אל חבריו ואמר להם: "האמת היא שלא דיברתי אתו הרבה, הוא אף ביזה אותי מעט, אבל נראה שיש עם מי לדבר, נלך אליו יחד בשעת הסעודה".

בעת עריכת שולחנו הטהור של רבינו, כשעסק באמצע אמירת ה'תורה', נכנסה החבורה. באותו רגע הפסיק הרבי את אמירת התורה והחל דן בחשבון מורכב (המובא במסכת 'סוכה' דף ת.א), כששמעו זאת המשכילים, הפטירו איש לרעהו: "בזה הוא כבר לא מתכוון לחסידיו, אלא אלינו". הם ניסו את כוחם ואימצו את מוחם בפתרון התרגיל, אך לא הצליחו. משכך, אמרו לרבינו: "מכיוון שאתם יודעים את החשבון, גלו לנו נא אותו".

היתה עיר מבצר. תצלום ישן של העיר אומן

ג. הם היו מצאצאי השל"ה הקדוש וכן מרן ה'בית יוסף' זי"ע.

ד. נחמן-נתן רפפורט היה חתנו של חיי'קל הורביץ, נמצא שהיה גם חותנו וגם גיסו של הירש בער. (כך נמצא במכתבים שהתגלו לא מכבר, תודות להרה"ח ר' אליעזר חשין על הפניה זו. אפשר שמכאן נבע מה שנכתב בקונטרס 'סיפורים נפלאים' שהירש-בער ולנדא היו חתניו של חיי'קל).

ה. בספר 'נודע ביהודה' יורה-דעה מהדורה תנינא נדפסו אגרות שו"ת בהלכה מכן המחבר רבי שמואל סג"ל לנדא לבנו ר' משה וממנו לאביו.

ו. תלמידו של מנדלסון שר"י ממיסדי תנועת ההשכלה הארורה בגרמניה.

ז. בהסכמת הרה"ק משפיטובקא לספר 'חסד לאברהם' שנדפס בסלאוויטא תקנ"ד, חותם: "אבד"ק סלאוויטא ומצודתו פרוסה בק"ק שופיטפאק ובק"ק באר ובק"ק אומן והגליל".

רבינו אמר להם את הפתרון.

התקיים בהם המקרא "לכוד חכמים בערמם" (איוב ה, יג), הם יצאו מגדרם מהתפעלות מחכמתו של רבינו, וכאן ארע הפלא; אפיקורסים מושבעים אלו, ששם יצא למרחוק כשונאי צדיקים, הלכו שבי אחרי רבינו ונכנסה אהבתו בלבם, עד שהחלו מפצירים בו שישאר לגור בעיר.

רבינו, שידע כי כתב היד של החיבור 'יין לבנון' מצוי בידי הירש-בער, ענה להם: "כשתשלחו אלי את הספר 'יין לבנון', אבוא להשתקע באומן".^ח

היה לרבינו נסתרות בבקשתו זו, כפי שאפשר להבין מעט מתורה ס"ד בליקוטי מוהר"ן בסעיף ג. יחלפו שמונה שנים עד שאותם משכילים ישלחו לרבינו את הספר שביקש, ואז אכן הגיע להשתקע באומן. בהשפעת קדושתו, החלו האפיקורסים הרחוקים להתקרב במקצת ליהדות ורבינו התבטא, כי רשעים אלו הרחוקים כל כך מהשם יתברך, כאשר הם מכופפים עצמם אפילו מעט בפני הצדיק, נעשה מכך רעש גדול בעולמות העליונים.

ותיכף נתארמו פניו הקדושים מאוד

בליל שבת ראש חודש אייר תק"ע, פרצה בעיר ברסלב שריפה גדולה שכילתה את ביתו של רבינו. למחרת ביום ראשון הגיע אחד החסידים מטפליק, בשליחות מאומן, הוא מסר לרבינו חבילה קטנה ואמר, כי היא נשלחה על ידי הירש-בער וחבריו המשכילים מאומן, המשתוקקים שיבוא לשם ואף סידרו עבורו את דירתו של חמיו של הירש-בער, נחמן-נתן רפפורט שהלך לעולמו שנה קודם לכן. בתוך החבילה שנשלחה, היה הספר 'יין לבנון'.

"ותיכף שדיבר זאת האיש הנ"ל מספר מוהרנ"ת, נתארמו פניו הקדושים זכרונו

אגרת ששלחו פרנסי אמשטרדם אל קהילות פפ"א ברלין והאג ובו מספרים את גירות גונטע בתק"ח

לברכה מאוד, ואז לא ידעתי מה זה, אך אחר-כך הבנתי למפרע, כי זה מחמת שזה היה קריאה להסתלקותו, כי שם באומן נסתלק".^ט

העיר אומן טובה מאוד

יום שני כ"ד אייר תק"ע. כשבועיים ומחצה לאחר באו לאומן, רבינו יושב בבית נחמן-נתן ומשוחח עם מוהרנ"ת שיחה ארוכה ונוראה, הוא ממשיך ומדבר על אומן, העיר בה הוא יושב עתה, ואומר כי היא טובה בעיניו מאוד, ואם ירצה לשבת באיזה מקום, יותר טוב בעיניו כאן. והוסיף, כי גם לענין הסתלקותו, כשימלאו ימיו ושנותיו לאורך ימים ושנים, טוב שייקבר כאן, "כי באומן היה קדושת השם גדול מאוד, כי נהרגו רבים מישראל לאלפים ולרבבות, אשר מכל זה נתקדש שמו כידוע, גם רבים מתו ממש על קידוש-השם, כי העכו"ם רצו שימירו דתם, והם מתו על קידוש-השם... וכמה מיתות משונות שהיו אז וכמה גמולי מחלב ויונקי שדיים שנהרגו לאלפים ולרבבות, אשר כל זה היא קדושת השם".

(חיי מוהר"ן קצז)

"והם" אמר רבינו בהתכוונו למשכילים המצויים כאן, "הם מן ה'סוספיתא'" על-כן הם אפיקורסים כאלה ואף על פי כן גם ביניהם יש וכו", ומבאר מוהרנ"ת: "היינו כי גם בתוך הסוספיתא יש גם-כן איזה ניצוצות יקרות שעדיין לא נזדככו, כידוע".

רמזים נוראים

בבית ר' נחמן-נתן התאכסן רבינו מיום באו לאומן בה' באייר, עד יום ראשון, ח' בסיון, איסרו-חג שבועות. כשכל אותה עת, לא מש מוהרנ"ת ממנו, הוא שהה עוד ועוד בצלו הקדוש ושאב ממעיניו הטהור מאמרים שיחות ומעשיות קדושות, אשר העלה עלי כתב, להחיות נפש כל חי לדורות עולם.

דירת ר' נחמן-נתן שבה התאכסן רבינו, היתה בשכנות, כלומר בסמיכות לדירות נוספות שהיו באותה חצר. רבינו ביקש שימצאו לו דירה מרווחת יותר, שבה יוכל להתגורר עם בני ביתו. מוהרנ"ת ושאר התלמידים חיפשו בכל העיר דירה שתיתב בעיניו, אך לא מצאו עדיין.

בתוך כך, הגיע לפתע אחד מתושבי העיר ואמר לרבינו שהוא נותן לו בחינם את דירתו, "הדירה נאה וטובה מאוד" אמר, "יש בה כמה חדרים ואוויר צח, וגן נאה מחוץ לה הנשקף מהחלונות, וכל זה ייטיב עם מחלת ה'הוסט' (שיעול, שחפת) שממנה סובל הרבי". דירה זו היתה שייכת לאדם שכונה ה'לוקאטשער'^י שאף הוא היה מהאפיקורסים שהתגוררו באומן, רבי נתן כותב עליו, שהיה רשע מפורסם שגר בפטרבורג ובני ביתו נתנו לרבינו את הדירה.

אך לפי שעה עדיין לא עבר רבינו לדירת הלוקאטשער, אלא לדירתו של רבי יוסף שמואל, יהודי ירא שמיים, שנשכרה על ידי מוהרנ"ת ורבינו נכנס

ח. קונטרס סיפורים נפלאים לר' שמואל הורביץ. אהל רח"ל - ח. ליבערמאן. מסתבר כי הכוונה על כתב היד המקורי שהיה ביד הירש-בער, שהרי הספר עצמו כבר נדפס בתקל"ה. או שהיה נדיר אז.

ט. בימי מוהרנ"ת לא נכתב הדבר בפירושו, וכך מובא שם: "והביא לו סימן מאומן, ואמר לו שמבקשין אותו לאומן שישב שם בהדירה הנ"ל" (סעיף מה).

י. מוהרנ"ת מכנהו רנ"ן - ר' נחמן נתן, והדברים עתיקים, עיי' חיי"מ קפה, ימי מוהרנ"ת מ', פרפראות לחכמה סי' רט"ו סעיף ג, כוכבי אור חו"ב ל"ט.

יא. פסולת הזהב, על פי הוזה"ק ח"ב רלו:.

יב. כנראה מפני שמוצאו היה מהעיר לוקאטש שבפולין וואהלין.

כי מאחר שהצדיקים והכשרים אינם מתקרבים אלי, אני מוכרח לקרב את הרשעים וקלי-העולם, אולי אעשה מהם אנשים כשרים באמת."

ואמנם, אחרי פטירת רבינו, הודו המשכילים בפה מלא, שלולא נפטר רבינו זמן קצר כל כך אחרי בואו לאומן, היו שבים בתשובה בכוח קדושתו.¹

כנוצות שעל הבגד...

ופעם אחת, שאל רבי נפתלי בעצמו את רבינו: "במה יש לקלי-עולם אלו שייכות אליכם?" (כאומר, הרי הם רחוקים מאוד מאוד מקדושתכם!)

השיב לו רבינו: "במה יש לכם שייכות והתקרבות אלי? הלא אתם אצלי רק כמו נוצות שעל הבגד, שכאשר נופחים עליהם - מיד הם פורחים ומסתלקים..."²

הראיתם את הגן הזה?

בתחילת חודש אב, עזב רבינו את דירת ר' יוסף שמואל ועבר לדירת ה'לוקאטשער', שהיתה רחבת ידיים ומוקפת גן גדול סביבה, דבר שהיה נחוץ עבור רבינו עקב מחלת הריאה. עם היכנסו של רבינו לבית זה, בא אליו אחד מיהודי העיר והחל לברכו כנהוג: "שתזכו לשבת כאן לאורך ימים", בהוסיפו: "בוודאי דירה זו טובה לכם מחמת האוויר הנאה"

"האם ראיתם את הגן הזה?" נענה רבינו, "כמה הוא טוב ויפה..."

סבר האיש שהרבי משבח את הגן הנשקף מהחלונות וענה: "אכן, גן נאה."

"לא" נענה רבינו, "לא לזה התכוונתי"

בביתו של נחמן-נתן שהיה אפיקורס ואחר כך בביתו של ר' יוסף-שמואל, לכאורה הייתם צריכים להיכנס לכתחילה לבית ר' יוסף-שמואל, שהוא איש כשר. והקושיה השנייה, מדוע הרבי מקרב את האפיקורסים הקלי-עולם הללו?

נענה רבינו: "הקושיה הראשונה, היא קושיה ישנה מכבר; מדוע היה העולם תחילה תוהו ובוהו ואחר כך נברא בשלמות? היה לו להשם יתברך לברוא העולם במילואו ושלמותו מיד! והקושיה השנייה, גם היא אינה קושיה כלל,

גן ספיא - תצלום מתוך ספר שנדפס ברוסיה בשנת תרנ"ה יחד עם תצלום מגילת אומן

הראית את הגן הזה - מקום הבית בו הסתלק רבינו הקדוש

אליה באיטרו-חג שבועות.

רבינו אמר אז למוהרנ"ת: "גם זה יהיה מעשה בימים הבאים, מה שפתאום בא האיש הזה ורצה לתת לי את דירתו בחינם, מבלי שתהיה לו שום היכרות עימי".

באותו יום בו עבר רבינו לדירת ר' יוסף שמואל, נסע מוהרנ"ת לנמירוב לביתו.

אולי אעשה מהם אנשים כשרים

באותם ימים שהה רבי נפתלי במחיצת רבינו. באחד הימים, פנה אל רבינו ואמר לו: "למגידי מטירוביצה" קשה שתי קושיות: אחת, מדוע התיישבתם תחילה

¹ג. רבי יקותיאל לנדא, מגדולי תלמידי רבינו.

²ד. בפרפראות לחכמה על סימן רט"ו כותב הרב מטשעהרין: "זהם גם כן נמשכו אחרי רבינו ז"ל באהבה גדולה מאד, וקצת מהם אמרו בפירוש שאלמלא לא נפטר רבינו ז"ל כל כך במהרה אחר התחלת ישיבתו באומן, בוודאי גם הם היו נעשים בעלי תשובה."

³ו. הוספת הרב מטשעהרין בשם רבי נפתלי זצ"ל, בחיי מוהר"ן רח.

⁴ז. חיי מוהר"ן ריו. גם במאורעות ת"ח ות"ט, מאה ועשרים שנה לפני הריגות גונטע ימ"ש, נהרגו באומן יהודים על קידוש ה', כנזכר בשו"ת איתן האזרחי לרבי אברהם ראפפורט בס"כ כ"ב

⁵ז. שיח שרפי קודש ג, קעה. בספר 'אמרי פנחס' מובא שהרה"ק רבי פנחס מקאריץ צפה ברוח קדשו את הגזירה המשמשת ובאה, "וקודם שנכנסה האומה הידועה [=רוסיה] במדינת פולין, ראה הוא ז"ל שהיא צרה גדולה, ולא הייתי מרגיש במדינה אדם שיש לו כוח למנעו [בלשון אשכנז: איך האב ניט געפילט אזוינע פלייצעס] רק רבי נחמן הורודענקיר, שהיה מחזיק אותו לגדול מאד והיה מספר בשבחו... אך רבי נחמן היה מכין עצמו לנסוע לארץ ישראל, וכל זמן שהיה רבי נחמן במדינה, לא עברה האומה הנ"ל נהר דניפר, אף ששלחו כמה פעמים למדינת פולין לא יכלו לכנוס, וביום שעבר רבי נחמן הדינסטר [=בשנת תקכ"ד] עברו הם הדינפר..."

- ובהצביעו אל בית-החיים הנשקף מההר ממול, אמר: "על הגן הזה דיברתי, אינכם יודעים את גודל יקרת מעלת קדושת הבית-החיים פה באומן, הוא יקר וקדוש מאוד!"

מאז, היה מדבר לעתים בשבח קדושתו העצומה של בית העלמין באומן, אשר שם טמונים רבבות הקדושים שנהרגו על קידוש ה' ארבעים ושתיים שנה קודם לכן, וקידשו שם שמיים במותם, באופן נורא מאוד. רבינו התבטא בפירוש בפני מוהרנ"ת ובפני עוד מהחסידים, כי רצונו להיקבר בבית-החיים הזה.¹⁰

גזרות תקב"ח בספרי גדולי ישראל

מהגזירות הקשות שנחרטו בדברי ימי עם ישראל - כמוה לא היה מאז גזירות ת"ח ות"ט - היא 'גזירת גאנטע' שאירעה בשנת תקכ"ח. מקובל מרבי נפתלי תלמיד רבינו, שהגזירות שאירעו, היו בגלל המחלוקת שהיתה על הבעל שם טוב הקדוש.¹¹

אומן, עיר יהודית עתיקה, היתה באותה עת תחת מלכות פולין הגדולה. מושל אומן היה אוהב ישראל, יהודי העיר ישבו בשלווה ועסקו במשא ומתן וגמילות חסד ובתי המדרש היו מלאים בקול תורה ותפילה. כל זאת עד לאותה יום מר שבו חרבה העיר ושלושים אלף יהודיה נהרגו ביד צר על קידוש שמו יתברך.

המאורעות הקשים האלו נזכרים בספרים שהתחברו בעת ההיא. בספר 'תפארת ישראל' לרבי ישראל חריף מסאטינאב זצוק"ל תלמיד הבעש"ט, כותב:

"ועתה בשנת תקכ"ח לאלף הששי, היה הריגה בחודש הרביעי ובחדש החמישי, יהי רצון שיהפוך לנו לששון

המאורעות הקשים האלו נזכרים בספרים שהתחברו בעת ההיא. בספר 'תפארת ישראל' לרבי ישראל חריף מסאטינאב זצוק"ל תלמיד הבעש"ט, כותב: "ועתה בשנת תקכ"ח לאלף הששי, היה הריגה בחודש הרביעי ובחדש החמישי, יהי רצון שיהפוך לנו לששון ולשמחה, נהרגו אלפים ורבבות כמעט כי חדל לספור, ערך קרוב מאה אלפים, וכמה כפרים..."

ולשמחה, נהרגו אלפים ורבבות כמעט כי חדל לספור, ערך קרוב מאה אלפים, כמה עיירות וכמה כפרים, לערך חמשים פרסאות אורך ועשרים רוחב בשדות בעיירות וביערות, היאומן כי יסופר, אי אפשר להעלות על הכתב.

גם בספר 'שבחי בעל שם טוב' מובא: "ואותן שגזרו עליהם הריגה, נהרגו בקהילת אומן בעת הבריחה רחמנא לצלן".

רבי בנימין המגיד מזאלאזיץ תלמיד המגיד מזאלאטשוב זצוק"ל, כתב בספרו 'תורי זהב':

"ובעונותינו הרבים שבשנה הזאת שנת תק"ך חית לפ"ק נהרגו כמה אלפים מישראל ונעשו כמה עגונות שאין בית דין מניחין אותם ללבוש אף בגדי אלמנותם כדי שלא יתירו את עצמן להינשא

על ידי זה וזהו: כהניו בחרב נפלו, רוצה לומר הצדיקים שהם עובדין לשם יתברך שנקרא כהנים כמו כהן און, נהרגו בחרב ואלמנותיו לא תבכנה, רוצה לומר אין מניחין להם לבכות וללבוש בגדי אלמנותם שאין יודעים אם מתו אם נשבו וק"ל. תתנהו כצאן מאכל ובגוים זריתנו, רוצה לומר שנתת את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ולחית ארץ כנבלת צאן, גם בגוים זריתנו רוצה לומר שנתלת עבדיך ונבלת הרוגי עכו"ם היו שניהם יחדיו כדומן על פני השדה ואין קבור וזהו ובגוים זריתנו רוצה לומר בין פגרי גוים זריתני... (פירוש על מגילת איכה).¹²

בספר 'שער המלך' להרב ר' מרדכי ב"ר שמואל אב"ד וויעלקאטש זצוק"ל, המלא דברי מוסר ותוכחה לימי השנה, אשר דרש לבני עירו לעוררם לתשובה, כתב:

"הנה בצרה גדולה אנחנו בעתים הללו אשר דמינו נשפך כמים, קול דמי אחינו צועקים, ההרג רב בעוה"ר שהיה במדינת אוקריינא בשנת שהרג"ך [תקכ"ח] לפ"ק

רבינו מחמת הנזקים שבתי לבי יונת. ובהם כמות תקלה לאלף הששי היה הריגה בחודש הרביעי ונחמד החמישי יהי' שיסוף לנו לששון ולשמחה נהרגו אלפים ורבבות כמעט כי חדל לספור ערך קרוב מאה אלפים כמה עיירות וכמה כפרים לערך חמשים פרסאות אורך ועשרים רוחב בשדות בעיירות וביערות היאומן כי יסופר ה"ל להעלות על הכתב - ועל כל רעיוני למה דוקא בחי"ח ומלאכה לי און וסוף על פסיק וילכו ספר 'תפארת ישראל' לתלמיד הבעש"ט הכותב על הריגות גונטע בשנת תקכ"ח

ורגה כלרה גדולה אנטו בעתים הללו אשר דמינו נשפך כמים קול דמי אחינו צועקים : ההרג רב כשרה שהיה במדינת אוקריינא בשנת **שרג"ך** לפ"ק ובית דין כק"ק אומן היאומן כי יסופר מה. שטעו שם הסוחרים אכזריות שהיה שם בחי"ח נשפחו שתי טופין ואמרים לאב נוס"ל סלה זה שטעב יטם את-נט. ולאיחוס על דם גרש. והיה לנס על דקר נשף כמה ילדים מרחי סוקנים : ויהי שם מעין וסר עמוק מאלד - ולקח הסוחרים ילדי עפרים ענקי שדים והעליוס אותם הטררה עד שנחמלא מחולייתים ואכריהם ועלמה נעקתה עקתהם ארעה על רוס רקיע : זלאלים נפשות הקדושים נהרגו במיתות חמורות - וגשים שכתב כראש כל תועת חמורות. וילדיהן רוחין אללים וינקי חלב מתה וחלב שחורה. אך לעניים שקר ראו : ולתשועה איון דאב' נשצט - על אלה אנו כתיב יומם וילנו ארץ אל תכסי דמם והקביה הס"ר מעלינו הארצה כלליה היה לנו לאיב. ואם תמלאו את דודי מה תנינו לו שאלת ארצה אנו : יש לנו כעת חלת ארצה :

10. תיאור הריגות באומן בספר 'שער המלך' - הוראדנא תקע"ז

11. בשו"ת 'מאיר נתיבים' להגאון רבי מאיר מרגליות זצוק"ל, בסימן ס"ב מובא: "ונמס כל לב אל השמועה כי באה, שנמצא באקלים הלזה איזהו מרבני הקהילות דלית לי דרתא ותרעא לדרתא עביד, ושקיל שמא שהוא יש לו יד להתיר עגונות ובפרט אותן שנתעגנו מזמן ההרג רב שהיה בק' אומען וסביבותיה". כן בספר 'בית אפרים' להגאון רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד זצוק"ל, אבן-העזר ח"א, תקנת עגונות עמ' צט: "מצאתי בכתבי אבי מ"ו הרב ה"ג זלה"ה תשובה אחת שכתב בימי חורפו לצדד בהיתר עגונה אחת שנהרג בעלה בשעת גזירת אוקריינא שנת תקכ"ח לפ"ק בק"ק אומאן". צרת העגונות נזכרת בקינת רבי דוד חזן: "קדושים יהיו לאלקיהם כל עוברי אורח מערים הרחוקות מוליכי הסחורות, ומדלת העם מבקשים אוכל לנפשם המחזירים בעיירות, פתאום נקנסה עליהם מיתות קשות ומרות... ולא היה להם קבורות, ונשארו בניהם יתומים ונשיהם עגונות צרורות".

וביותר בק"ק אומין, היאומן כי יסופר מה שעשו שם הפוחזים אכזריות שהיה שם ובמכס"ט נפשות שהיו כופין ואומרים לאב כוס לי טלה זה, שהאב יכוס את בנו ולא יחוס על דם זרעו. והיה להם על דקר נעוץ כמה ילדים פרחי שושנים. והיה שם מעיין ובור עמוק מאד, ולקחו הפוחזים ילדי עברים יונקי שדים והשליכו אותם הבורה עד שנתמלא מחולייתם ואבריהם, ועלתה צעקתם מתהום ארעא עד רום רקיע. ולא לפים נפשות הקדושים נהרגו במיתות חמורות...".^ט

בספר 'אגודת אזור' מתאר רבי יעקב ישראל המגיד מקרעמניץ זצוק"ל, את אשר ארע בימיו:

"ויהי בשנת תקכ"ח לאלף השישי, מרדו עם שפל הנקראים 'קאזאקין' בעם פולין ויהרגו בזדון כל אנשי פולין והיהודים הנמצאים במדינת אוקראינה ושללם בזו. אז היה חרב וחרבן בעיר אומאן וטעטיאוב ושאר עיירות וכפרים עד אין מספר. לא נשארה קללה בתוכחות שתיים שלא נתקיימה אז... ולא ארכו הימים ולא שך חמת תנינים גם בחורף ההוא ונהרגו אלפים וגורשו שנית השרידים בעוה"ר...".^כ

בספר 'אגודת אזור' מתאר רבי יעקב ישראל המגיד מקרעמניץ זצוק"ל, את אשר ארע בימיו: "ויהי בשנת תקכ"ח לאלף השישי, מרדו עם שפל הנקראים 'קאזאקין' בעם פולין ויהרגו בזדון כל אנשי פולין והיהודים הנמצאים במדינת אוקראינה ושללם בזו. אז היה חרב וחרבן בעיר אומאן וטעטיאוב ושאר עיירות וכפרים עד אין מספר. לא נשארה קללה בתוכחות שתיים שלא נתקיימה אז..."

תיאור ההריגות באומן וסביבותיה בספר 'אגודת אזור' - זאלקווא תקמ"ב

עיר מבצר

השנה שנת תקכ"ח. באוקראינה פורץ מרד ההיידמאקים, לאחר שמרדו בממלכת פולין, יצאו ההיידמאקים ובראשם הצורך זיליזנאק, לכיבוש הערים שבפלך קיוב מידי הפריצים הפולנים.

כדי לדכא את המרד, נשלח לאוקראינה איוואן גונטע, מפקד צבא פולין. אך גונטע בגד בשולחיו וחילל שבועתו אשר נשבע טרם צאתו למלחמה להיות ציר נאמן לשולחיו, והתחבר לזיליזנאק ראש המורדים. כיוון ששנאת ישראל עזה

מושל העיר אומן מיהר ונעל את שערי העיר, בתקווה שהפורעים לא יצליחו לבקוע את חומותיה.

הצוררים התקרבו לשערי העיר, וכשמצאום נעולים, איימו על האדון מארקובסקי כי אם לא יפתח בפניהם את השערים, יפרצו פנימה בכוח ויטבחו תחילה את בתו היחידה, סופיא, אך למרות איומיהם, לא נענה המושל לדרישתם.^{כא}

היהודים שבתוך העיר החליטו להיקהל לעמוד על נפשם ויחד עם הפולנים להניס את המרצחים. הם לחמו בחירוף נפש וההיידמאקים לא יכלו להם. גונטע המרושע התחכם וכתב איגרת אל הרב ר' יעקב בדברי פיוס ותחנונים והבטחת רוב שלום ליהודים, הרב בקראו את דברי האיגרת חשב כי אפשר להיפטר מן הפוחזים, והשיב לגונטע בתודה והוסיף והבטיח לו: "השלם עמנו, ואנו ניתן לכל אחד מכם אריגים לבגדים, והמושל שלנו יעשיר אותך ויתן לך ארבעה כפרים".

גונטע טיכס עצה עם הרשע זיליזנאק, איך לתפוש יחד את העיר אומן וזיליזנאק יעץ לו שיישבע ליהודים לשקר שלא יגיע בהם לרעה, ולאחר שייכנס לעיר יטבח בכולם.

לבסוף הצליחו המרצחים לפרוץ את השערים,^{כב} הם הסתערו על ארמון מושל העיר והרגו את בתו. לאחר מכן טבחו ביהודים רבים בחוצות העיר באכזריות שאין לתארה.

יהודי אומן קידשו את ה' באופן נורא, כמתואר בספר 'מעשה גדולה מן אומן ומן אוקריינא' (בתרגום לה"ק):

"לאחר מכן תפסו ילדה יהודית, אביה נקרא הקדוש רבי משה, ופתו אותה שתמיר. והיא צעקה אליהם: מה אתם אומרים לפתותני לדעה זו? לא תוכלו להכריחני לכך, מוטב לי להיהרג. הוליכו אותה אל הבאר והראו לה כמה הרוגים

פעפעה בו, יצא בראש גדוד מרצחים למסע הרג ביהודים.

כשהגיעו השמועות על מעשי הטבח הנוראים, ברחו אלפי יהודים מהסביבה הקרובה והרחוקה לעיר אומן, בהיותה עיר מבצר מוקפת חומות חזקות ומושלה האדון מארקובסקי ידוע כאוהב ישראל. שם קיוו למצוא מחסה עד יעבור זעם.

ביום שני ה' בתמוז, התקרב איוואן גונטע ימ"ש וחבורת מרצחיו לאומן. מחוץ לעיר פגשו הצוררים כארבע מאות עגלות מלאות ביהודים, אנשים נשים וטף, הם לא חסו ולא חמלו וטבחו את כולם.

^ט חלק ב' שער ג'.

^כ בהקדמת פירושו למגילת איכה. וראה גם בספר 'מכלל יופי' לרבי יצחק ב"ר בניציון מקאצק: "כי זה שנתיים אחר הרעש, שנת תקכ"ח לפ"ק, שהיה באוקריינא בק"ק הומן, היה שם גם בני הנחמד התורני מהור"ר בן ציון מק"ק טרנפאל באותו הגזירה והצילו ה' ברחמיו ברוב חסדיו וחמשה נסים נעשו לו וקצר הגויל מהכיל לכתוב החסדים אשר עשה ית' עמו... וזכני ה' לראותו בשנת תקל"א" (דף ס"ב).

^{כא} בספר 'מעשה גדולה מן אומן ומן אוקריינא' מסופר, שגונטע ומרצחיו הצליחו לפרוץ פנימה לאחר שהקומיסר הפולני שבתוך העיר סייע להם בכך על מנת שישאירוהו בחיים (בתרגום מאידיש): "הקומיסר רכב על סוס וחרבו שלופה בידו וגרש מלפני השער את כל היהודים והפריצים [הפולנים] ולא עמד שם עוד איש ויקרא בקול גדול: אל תוסיפו לירות, כי כבר השלמתי עמכם. וכאשר שמעו הפוחזים את הדברים האלה, הקריבו אל העיר יותר והכו בקרדומות את החומה" וכו', ראה שם.

**כשראו הפורעים שהיהודים
חדורים בעזות נפש, העמידו
תותח מול שערי בית
הכנסת והפציצו את מנעולי
השערים. לאחר מכן נכנסו
פנימה וכיזו נוראות את ספרי
התורה, אז קרא רבי הירש
החזן: "אני ראשון לחרב
ברורה! אבל ה' יודע אם
נזכה לקבורה!"**

ושניים מהם, רבי לייביש משאריגראד ורבי משה מִנְקָה, יצאו בחירוף נפש והרגו בחרבם עשרות מן הרוצחים. כשראו הפורעים שהיהודים חדורים בעזות נפש, העמידו תותח מול שערי בית הכנסת והפציצו את מנעולי השערים. לאחר מכן נכנסו פנימה וכיזו נוראות את ספרי התורה, אז קרא רבי הירש החזן: "אני ראשון לחרב ברורה! אבל ה' יודע אם נזכה לקבורה!" (ש).

אנשים נשים וטף קידשו שם שמיים

המרצחים הקימו בחצר בית-הכנסת

בבאר זו. גם התחילו לחדד את סכינם לשחיטה. וקצתם אמרו להשליכה חיים לתוך הבאר. השיבה: אין אני מתיירת מפני המוות וגם אפשוט תיכף את צווארי לשחיטה. ואמה עמדה בתוך, נעבאך, וכך צעקה: "מיין ליבע טאכטער, פאר געש ניט אן אונזער ליבן גאט" (כתי האהובה, אל תשכחי את אלוקינו האהוב), מיד לקחוה הפוחזים והשליכוה חיים אל תוך הבאר."

שאר היהודים נקהלו בבית-הכנסת, מעטים מהם הציעו כסף רב כדמי כופר-נפש לפורעים, אך הרשעים נטלו את הכסף והרגו אותם. היהודים שבבית הכנסת גמרו אומר להילחם בפורעים,

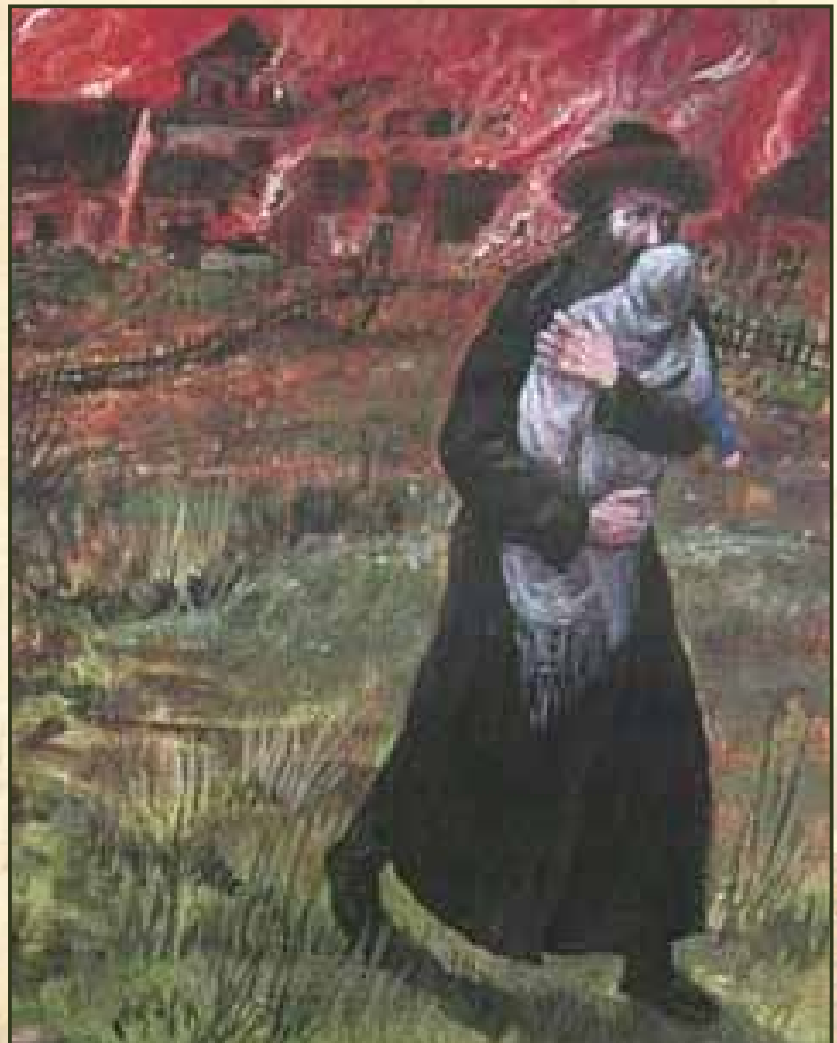
חופה נמוכה מקומת אדם ומעבר לה שתי-וערב גדול, והכריזו לאמור: "כל יהודי החפץ בחיים, יעבור תחת החופה ולא נמיתנו!"

קידוש השם גדול היה באותה שעה, כאשר מכל אלפי היהודים - אנשים נשים וטף - אף לא אחד ניגש לעבור תחת החופה. למרות הידיעה שהרשעים יהרגום באכזריות, לא מרדו באלוקים חיים ולא המירו דתם.²¹

בליל יום רביעי, ז' בתמוז, הסתערו הרשעים וטבחו ביהודים שבבית הכנסת באכזריות. לאחר מכן סבבו בעיר, ורצחו כל יהודי שנקרה בדרכם. שלושה ימים נמשכו ההריגות הנוראות ומספר ההרוגים הגיע לכשלושים אלף.²²

על קדושי אומן שמסרו נפשם על אמונת אל חי, מבכה הרה"ק רבי דוד חזן זצוק"ל מתלמידי הבעש"ט הק', בקינתו אשר כתב בנהי ושב:ר:

"הסכימו יחד זקנים וקטנים, לקבל דין שוכן מעונים, מהם נדקרו בכידונים, מהם נשחטו בחלפות וסכינים, ונגעו דמי אבות ובנים, שומע זאת יבכה וירבה נהי וקינים. וי צווחו כולם בקול מרה, בראותם יחד כי נגזרה גזרה, נדיבי עמים נאספו לבית הכנסת הקדושה במהרה, ותעל שוועתם אל האלוקים בלב נדכה ונשברה, כי ראו גויים באו מקדשה בלב אכזרה. זאת בשמעי יחרד לבי בחלחלה, גנוחי גנח וילולי יללה, על כי ערב לב הפוחזים לגשת לפגוע בעם הקדוש שם בבית

פגרום ממכחולו של הצייר הסידי זלמן קליינמן ע"ה

כג. ענין זה אעפ"י שאינו מובא בספרי הקורות, מקובל הוא בקרב חסידי ברסלב והובא בשיח שרפי קודש חלק ג', תרא. ורמז גדול לדבר נמצא בקינת רבי דוד חזן "המשכילים יזהירו לאחיהם באימה יתרה, שלא להחליף ולהמיר דת אלקינו בציווי ובמורא".

כד. "...וגונטע הרשע ציווה אחר זה להכריז שלא לרחם על שום יהודי, וכל מי שיאסוף יהודי אל ביתו, יפצעו את מוחו. והיו נחבאים במרתף שמונים יהודים, ועממהם כלי זין. וכשנכנס אליהם אחד הפוחזים הרגוהו. וראו הפוחזים שאי אפשר להם להרגם, הציתו אש בתבן והשליכו אל תוך המרתף, ומתו כולם בעשן" (מעשה גדולה מן אומן ומן אוקריינא)

המדצחים הקימו בחצר בית-
הכנסת חופה נמוכה מקומת
אדם ומעבר לה שתי-וערב
גדול, והכריזו לאמור: "כל
יהודי החפץ בחיים, יעבוד
תחת החופה ולא נמיתנו!".
קידוש השם גדול היה
באותה שעה, כאשר מכל
אלפי היהודים - אנשים
נשים וטף - אף לא אחד ניגש
לעבוד תחת החופה. למרות
הידיעה שהרשעים יהרגו
באכזריות, לא מרדו באלוקים
חיים ולא המירו דתם

צפופים בטליתם מעוטפים בהיכל
הקודש והעזרה, מחזיקים בספרי תורת
ה' והמשכילים יזירו לאחיהם באימה
יתרה, שלא להחליף ולהמיר דת אלקינו

התפילה, סידרו לפניו מערכה גדולה, בית
ה' מלא חללים נופלים לפני בני עוולה,
ייוודע כמביא למעלה למעלה. חמדת
ישראל כל הקודש נזר ועטרה, עומדים

קסו	מאיר	חלק א שרת	נתיבים
שאלו מדמיון נפש מעשה כהולת ביתר ענוה ללחוח בסך בקני הסכרום כהולת ישרות בענינו ולכרות הלכס למעשה כחומר אישור כח ונמס כל לב אל השמועה כי באכ. שמואל באקוים הלה אחיו מרביני כקבלת דלית לי דחתא ותרשא לדרתא עניד וסקיל שמה שבוה יש לכ יד לחזיר ענוות וברעו אוחן שנחשגנו מוחן ההרג רב שכי ציק לוממן וכביצותי וכלנו יש לכס רשות והורמנא ע"ז: וששים אי"ע כלא יודעים מן כהרס דרענא קשישאי גלוני לרן שמליט לרביני כקבלת לכרות הלכס למעשה צניגונא דלחשפא כי"א לרביני בגלילות להס ניתן רשות ע"ז: והכרחו נכנות וכליות אלגדים כי כול יודע ועד שנוא			לון מעידין ולון ביתר כי"א סי ענינ לדעתה פוסקי דסי"ל דרוסם שגופו לניכא דהגיה ש"ע לון כן ביתר דכנוס צוהר וכלו מיישקן לשאלכ ולף אס כע"ע דגוף הלא לון כן פ"פ עם פדת ר"ת שכתב דהא לון מעידין עליו אל ופ"פ קיימים דוקא כש"אין עם אלל כלא שכס מעידין עליו כיונו דוקא כיכי דלחמ ע"י ע"פ: וכני"ד לא הניד הכד רק ש וכננדים ולא פי שכי לו ע"פ כגופו ו כ הלא חלקר על ר"ת פוסקי כה"מ

הריגות אומן נזכרות בשו"ת 'מאיר נתיבים' סימן ס"ב

בציווי ובמורא, וכולם מקבלים עליהם
עול מלכות שמים באהבה ומסרו נפשם
לאל אשר ברא, בספריהם נכרכים ולטבוח
נמשכים מר צווחו כולם שמע ישראל ה'
אלקינו ויצאתה נשמתם באחד בקדושה
ובטהרה, הן אראלים צעקו מרה".

הצדיק רבי דוד חזן תלמיד הבעש"ט

היה זה באחת מנסיעותיו של הבעל
שם טוב הקדוש, כשעבר פעם בקהילת
אומן והתעכב שם, בעיניו הצופיות חזה
את העתיד לקרות בעיר זו ברבות הימים.
כשפגש בצדיק הנסתר רבי דוד חזן,
משומעי לקחו ומבני העיר אומן, אמר לו:
"בחגורתך ייאחזו הרבה אנשים וינצל".

כדרך החבריא תלמידי הבעש"ט
הקדוש, היה רבי דוד חזן מתבודד מופלג,
במערה שמחוץ לעיר קבע את מקום שבתו.
ארוכה היתה מערה זו והתמשכה מאזור
סמטת 'רעקוב' שבפאתי היער - סמוך
למקום משכנם של הנגרים והסנדלרים -
ועד לגשר שדרכו העבירו את מתי העיר
אל בית-החיים אשר נתכנה 'דער טויטער
בריקל' (הגשר המת). שם, הרחק משאוננו של
עולם, לבדו עם יוצר כל עולמים, בילה
ימים תמימים בלימוד התורה ושפך לבו
בתפילה בדביקות הבורא. ברבות הזמן,
נתחברו אליו מתי-מספר מבקשי קרבת

מאמר

חרב גאנצע

כולל

הגרות והצרות שעברו על אחינו בני ישראל בעיר אומן וסביבותיה.
על ידי איוואן גאנצע.

בשנת תקפ"ח (1768) לס"ק

מעשה גדולה

מן אומן ומן אוקריינא

דאָס ביכל פֿון אומן און אוקריינאָ וואָל אישליבער סענש ליענען און וואָל נעדינקען
האָס פֿאַר אַיין נרויסע צרה נאָם האָס נעשיקט אויף אומן און אויף אוקריינאָ און
אויף באלש און אויף אַנדערע שטעט. סען האָס נעשלאָנגען ס"ס סבות אכוריה.
דאָרט דאָרף סען בעשען נאָם אָו ער וואָל שוין סעדר קיין צרות ניש צו שיקען,
און וואָל אונז נ"ך און באַלד פיהרען קיין ירושלים במהרה בימינו אמן.

נרסם ב'וילנא' שנת תר"ח לס"ק

שער הקונטרס 'חרב גאנצע' מעשה גדולה מן אומן ומן אוקריינא' בו הובא מעשה הריגת קדושי אומן והסביבה

אשר כרו שם. מעוצם מספרם הרב של החללים שהגיעו, כעדותו של רבי דוד, לשלושים אלף, הוגבהה האדמה במקום קבורתם לשתי גבעות, גלעד לזכר הקדושים שנטמנו בה.

בקנינתו, מזכיר רבי דוד חזן את קבורת הקדושים:

"יום ההוא חושך וצלמות ולא סדרים, בהקבץ עם שרידי חרב מכל פינה ועברים, ומצאו והנה הבקעה מלאה עצמות וכמה אלפים ראשי הגולגולת מנוקרים, לא מצאו ידיהם ורגליהם כי אם ראשי אברים, ויצברו אותם חמרים חמרים, ותקרבו העצמות עצם אל עצמו יחד כולם בקבר אחד נקברים, העל אלה תתאפק יוצר הרים".

קִינַת אֹמֵן

מתוך שברו הגדול על שבר בת עמו ועירו, כתב רבי דוד חזן קינה מיוחדת בה תאר את החורבן הנורא, בסיימו:

"ויקונן דוד את הקינה הזאת על עם ה' ועל בית ישראל שנפלו בחרב. ב'כי נ'הי

כדרך תלמידי הבעש"ט, היה רבי דוד חזן מתבודד מופלג, במערה שמחוץ לעיר קבע את מקום שבתו. ארוכה היתה מערה זו והתמשכה מאזור סמטת 'דעקוב' שבפאתי היער - סמוך למקום משכנם של הנגרים והסנדלרים - ועד לגשר שהדכו העבירו את מתי העיר אל בית-החיים אשר נתכנה 'דער טויטער בריקל' (הגשר המת). שם, הרחק משאונו של עולם, בילה ימים תמימים בלימוד התורה ושפך לבו בתפילה בדכיקות הבודא

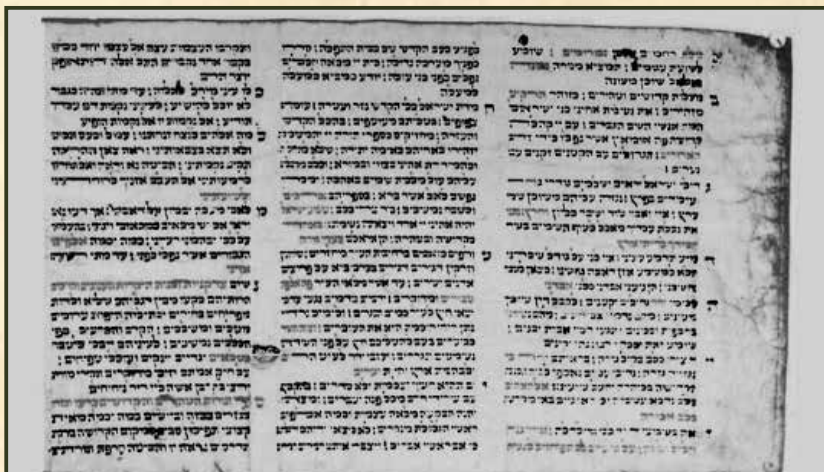
של אמת עם רכבות הקדושים ולהביאם לקבר ישראל. במשך ימים ארוכים אספו אותם מכל קצות העיר אל שטח בית-העלמין וקברום בשתי חפירות גדולות

אלוקים, היו באים ומתוועדים עמו באותה מערה והוא היה מדריך ומלמדם דרכי עבודת ה' יתברך.³⁶

עתה, בשנת תקכ"ח, שמונה שנים אחרי הסתלקות הבעש"ט לגנוזי מרומים, התקיימו הדברים אשר חזה מאור ישראל בשעתו. כאשר אך נודע כי גונטע וחבורתו קרבים ובאים, נמלט חיש רבי דוד חזן עם אנשיו אל המערה שמחוץ לעיר. שלושה ימים התחבאו במערה, כשכל העת נשמעים לאוזניהם קולות השבר של יהודי העיר אשר יד צר ואויב השיגה אותם.

כאשר שקטו הקולות וחדלו להישמע הזעקות, הבינו רבי דוד ואנשיו כי הצוררים פנו והלכו להם, הם יצאו מן המערה ושמעו פעמיהם העירה, עם התקרבת אל העיר, חשכו עיניהם וחיל ורעדה אחזום מהמראה הנורא שנגלה לעיניהם. עירם, שמאז שיקומה לאחר גזרות ת"ח, פרחה ושגשגה ונתמלאה בתלמידי חכמים ויראי ה' וקול תורה ותפילה נשמע בה ברמה, הפכה לעיי חרבות. בדחילו ובלב מר ניגשו רבי דוד ואנשיו למלאכת הקודש, לגמול חסד

כה. 'זיכרון לראשונים' - מאמר ג', מאת רבי אברהם שמעון בורשטין שיחי, מבוני הנחל גליון י' תשרי.

מ'ספד ש'בר ה'יהודים ז'כרון ל'דורות ה'מים ה'באים'. ומי האיש הירא ורך הלבב יקונן מר ודמעותיו על לחייו, בפרט ביום היארצייט".^{כו}
בתחילת הקינה כתב:

"תחילת נפילה היתה פה אומאן ביום השני חמשה ימים בתמוז. הרגו ביהודים ואבד המקובצים מכפרים ועיירות חונים על פני השדה סביבות העיר כמה וכמה מאות אנשים ונשים וטף, לא נשאר פרסה.

"ולעת ערב הבקעה העיר ויכו ביהודים מהנשף עד הערב למחרתו יום שלישי, ששה ימים בחדש ה"ל, ועוד יום נטויה ביום הרביעי בחפש מחופש כל יום הרביעי. ביום ההוא בא מספר ההרוגים ערך שלושים אלף נפשות מישראל, יזכרם אלוקינו לטובה עם שאר צדיקי עולם".

יהודי אומן נהגו להתענות ביום ו' בתמוז ולקרוא בבית-הכנסת בציבור קינה זו מתוך מגילת קלף כתובה בכתב אשורית, המגילה שכנה בארון הקודש של בית הכנסת הגדול של אומן ומדי שנה ביום ו' בתמוז היו מעבירים אותה בין בתי הכנסת בעיר, ובהם גם הקלוזי דחסידי ברסלב, וקוראים בה בקול נהי.

שער הקונטרס 'חרב גאנצע' מעשה גדולה מן אומן ומן אוקריינא' בו הובא מעשה הריגת קדושי אומן והסביבה

כו. רבי דוד חתם את שמו ושם אביו בראשי תיבות "בן משה זלה"ה".

כז. במגילת אומן בכתב אשורית, שתצלומו נתגלה לאחרונה, כתוב מעט שונה: "וידיבר ד'וד א'ת ד'בר ה'קינה ה'זאת".

ביהכנ"ס הגדול באומן בו נהגו לקרוא בכל שנה את קינת אומן

הובן למפרע כי עיקר סיבת בואו לאומן, היה כדי להסתלק ולהיטמן שם. כאשר כותב מוהרנ"ת:

"ונסתלק באומין בבית האיש הנ"ל שנתן לו דירתו כנ"ל. אז המה ראו כן תמהו, והבינו כולם שכל עיקר ביאתו לאומין, היה בשביל להסתלק שם, כאשר נשמע מפיו בפירוש כמה פעמים. ובעניין ישיבתו באומין - לא תמלא אוזן משמוע, מה ששמענו קצת, מעט מזעיר, כטיפה מן הים מפיו הקדוש ומה שהתנוצץ לנו בשכלנו איזה התנוצצות בזה כפי הדברים ששמענו ברמז מפיו, כי עשה שם באותו הקיץ שישב שם, תיקונים עצומים נפלאים ונוראים מאוד ושם עסק ביותר ויותר בעניין תיקון הנשמות, כפי המובן מהמעשה שסיפר לפנינו בכניסתו לשם..." (חיי מוהר"ן ריז)

רצון יראיו יעשה

לאחר הסתלקות רבינו, שוחח מוהרנ"ת עם אנשי החברא-קדישא והסביר להם כי רבינו הביע את רצונו להיקבר דווקא בבית-העלמין הישן בעיר, סמוך לקברי רבבות הקדושים.

משיח מזה, ואז כשדיברתי עם רבי יודל, הייתי אוחז בעניין זה בריחוק מקום ונכנסתי כבר בלימוד זה הרבה מאוד, כי אז כבר היתה לי יכולת להביא זאת בתוך השיחה, שיהיה לה איזה עניין ושייכות. אתם סבורים שהעניין הוא אודות ר' נחמן-נתן... באמת זה אינו אחד מאלפי אלפים וריבי רבבות מהעניין שבאתי בשבילו לכאן..."

"גם בחורף העבר" המשיך רבינו, "כשאמרתי שאני רוצה לנסוע על המדינה, עיקר כוונתי היתה, להישאר כאן באומן איזה זמן..."

"ועוד דיבר עמנו מזה" - מוסיף מוהרנ"ת - "מכל זה נשמע, שיש לו כוונה גדולה ונוראה מאוד בזה שבא לאומן, ושזה זמן רב שהתחיל להשיג עניין זה, ושיש לו בזה לימוד שלם עמוק מאוד. וגם בהיותו בברסלב, זמן רב קודם שנסע לאומן, רק שדיבר מזה, גם אז היה אוחז בלימוד זה בריחוק מקום מאוד, מכל שכן עתה שכבר נכנס לשם. ואי אפשר לצייר מזה אפילו מה שנתנוצץ בדעתנו בזה, כי מאוד עמקו מחשבותיו בכל מה שעשה, בפרט בעניין נסיעתו לאומן להסתלק שם. עמוק עמוק מי ימצאנו" (חיי מוהר"ן קצב) כי אמנם לאחר הסתלקותו של רבינו

מנהג נוסף היה נהוג באומן: בכל שמחת חתונה שהתקיימה בעיר, ערכו את החופה בחצר בית-הכנסת הגדול, באותו מקום שבו העמידו הצוררים את החופה הנואלת, היכן שהתקיים מעמד קידוש השם הנורא, כדי לעורר את זכות הקדושים שימליצו טוב על החיים.

מושל אומן בנה בלב 'עיר גרקוב' התוחם את העיר, גן מפואר עם עצי נוי רבים^{כ"ב}, וקרא לו 'גן סופיא', על שם בתו יחידתו שנטבחה על ידי הצוררים. (בחודשים האחרונים לחייו הקדושים, היה רבינו מתבודד ביער גרקוב שבתוכו נבנה גן זה.)^{כ"ט}

כל עיקר ביאתו לאומן היה בשביל להסתלק שם

באחד הימים, כשישב רבינו יחד עם מוהרנ"ת ועוד מתלמידיו הקדושים, שאל: "האם אתם זוכרים מתי התחלתי לשוח מאומן?"

השיב מוהרנ"ת: "אני זוכר כשקרא לרבי יודל ושאל אותו על ענין הסאפייע [גן סופיא]."

ענה רבינו ואמר: "גם אתה אינך יודע ואינך זוכר, כי גם מקודם בוודאי הייתי

כח. שלושה גנים כאלו היו בעולם, מעשי ידי אותו גנן מומחה.
כט. מבועי הנחל תשל"ח, מאמר 'זיכרון לראשונים'.

בית העלמין, (לא הרחק משם, נטמן כמאה שנים לפני כן, מגיד שהיה מפורסם לצדיק וקדוש בכל הסביבה ורבים היו באים למקום להשתטח על קברו), הודות לכך התאפשר לאחר מכן לבנות אוהל קטן על הציון הקדוש, שעמד על תלו עד לזמן מלחמת העולם השנייה.²

"ונקבר בשלום ביום רביעי חמישי דסוכות באומין, העיר אשר בחר בה בחיים חיותו להיקבר שם, כאשר נשמע מפיו הקדוש פעמים אין מספר שאמר לפני כמה אנשים שקהילת אומין הוטבה בעיניו להיקבר שם, מחמת שהיו שם קדושים הרבה וכו' כנרשם מעט מזה במקום אחר, ובשביל זה היה העיקר שבא לאומין חצי שנה קודם הסתלקותו והשם יתברך עזרו ורצון יראיו יעשה ויבוא בשלום וינח על משכבותיו בשלום, כי שם המקום המוכן לו מששת ימי בראשית לעסוק שם בתיקון העולם לדורות, לכל מי שיבוא אליו לשם ויאמר העשרה קפיטל תהילים הידועים אצלנו (אשר נדפסו כבר כמה פעמים) כאשר הבטיח בחיים חיותו, אשרי הזוכה לזה". (ימי מוהרנ"ת, טו).

מתוך ספר על תולדות חיי רבינו הקדוש, העומד לראות אור בעזה"ת - תודתנו ל'מכון מוהרנ"ת' להוצאת ספרי רבינו הק' ותלמידיו התודה והברכה להרה"ח ר' אברהם שמעון בורשטיין, שמאמרו 'יצרון ר'אשונים' בירחון 'מבועי הנחל' היה לנו לעזור רב

לוח הזיכרון לקדושי אומן ליד ציון רבינו הקדוש - אוהלי צדיקים

אנשי החברא-קדישא טענו שהדבר אינו אפשרי מבחינת החוק, כי כבר שנים רבות שלא קוברים נפטרים. בתוך כך, אמרו החסידים שיביאו את רבינו להיקבר בעירם. לעומתם, הביעו אנשי טירוביזה את רצונם שרבינו יקבר בעירם.

ובתווך, עומד מוהרנ"ת וזועק: "אני יודע שהרבי רצה להיטמן דווקא בבית-החיים הישן כאן באומן!"

קולו של מוהרנ"ת היה יחידי מול רבים. אולם רצון יראיו יעשה ומשמיים נסתבב שרבינו ייטמן במקום אשר בחר לו זה מכבר. כששמע הירש-בער בעל הקשרים וההשפעה, את הדין והדברים ואת זעקות מוהרנ"ת, פנה אליו ושאלו: "רבי נתן, האם אתם יודעים שרצון הרבי היה להיטמן מוהרנ"ת את כל דברי רבינו בעניין. נענה הירש-בער: "חכו מעט והכל יבוא על מקומו בשלום כרצון הרבי".

הלך הירש-בער, הפעיל את קשריו עם השלטונות והשיג רישיון עבור שתי חלקות קבורה, במקום פנוי בקצה

אנשי החברא-קדישא טענו שהדבר אינו אפשרי מבחינת החוק, כי כבר שנים רבות שלא קוברים נפטרים. בתוך כך, אמרו החסידים שיביאו את רבינו להיקבר בעירם. לעומתם, הביעו אנשי טירוביזה את רצונם שרבינו יקבר בעירם.

ובתווך, עומד מוהרנ"ת וזועק: "אני יודע שהרבי רצה להיטמן דווקא בבית-החיים הישן כאן באומן!"

קולו של מוהרנ"ת היה יחידי מול רבים. אולם רצון יראיו יעשה ומשמיים נסתבב שרבינו ייטמן במקום אשר בחר לו זה מכבר. כששמע הירש-בער בעל הקשרים וההשפעה, את הדין והדברים ואת זעקות מוהרנ"ת, פנה אליו ושאלו: "רבי נתן, האם אתם יודעים שרצון הרבי היה להיטמן מוהרנ"ת את כל דברי רבינו בעניין. נענה הירש-בער: "חכו מעט והכל יבוא על מקומו בשלום כרצון הרבי".

הלך הירש-בער, הפעיל את קשריו עם השלטונות והשיג רישיון עבור שתי חלקות קבורה, במקום פנוי בקצה

העיר אשר בחר בה. אוהל ציון רבינו הק' באומן לפני מלחמת העולם הראשונה

ל. קונטרס 'סיפורים נפלאים'.

הרה"ח מש"ה

ודשים ספורים בלבד
עברו מאז, אבל הלב ממאן
להאמין כי אכן ר' משה
איננו איתנו - - -

הרה"ח ר' משה
גדליה אנשין ז"ל, איש
האשכולות, שהקדיש את
כל כולו להרבות פעלים בכל עניני רבינו הקדוש,
ובפרט להרבות את האהבה והאחוה בקרב אנ"ש
היקרים. הכל בשמחה ובמאור פנים ובישוב הדעת
נפלאה. עליו אפשר לומר בפה מלא: "חבל על
דאבדין ולא משתכחין".

רק אתמול ושלשום האיר החיך התמידי שלו
את היכל בית מדרשנו, רק עתה הראה את כוחו
בקאדאצ'קע נפלאה בשיאה של שמחת בית
השואבה, והנה נקטף הפרח באיבו לדאבון כל לב.

בני'הם של זקני אנ"ש

ר' משה גדליה נולד ביום א' אדר תשט"ז, לאביו
הרה"ח ר' אברהם ז"ל, בנו של החסיד ר' שמואל
מאיר אנשין וחתנו של החסיד ר' דוד שכטר. היות
והברית היה בח' אדר למחרת ההילולא של משה
רעיא מהימנא, נקרא שמו 'משה', וגם 'גדליה' על
שם זקנו ר' יעקב גדליה אביו של ר' דוד שכטר.

שנות נעוריו בשכונת מגוריו 'קטמון'
הירושלמית, עברו עליו תחת השראתם של גדולי
ה'עובדים' מאנ"ש שהגרו לשם מהעיר העתיקה,
בניהם: ר' שמואל שפירא, ר' הירש לייב ליפל,
ר' גדליה ברגר ובנו ר' בנימין (שהיה מלמד בת"ת
שבשטיבלאך שם), ר' יצחק מאיר קורמן, ר' יחזקאל
מרגליות, וכמובן זקינו ר' דוד שכטר, וכן ר'
משה בורשטיין שניהל את בית הכנסת דחסידי
ברסלב בקטמון, כאשר אביו ר' אברהם אנשין היה
ממייסדי ועמודי התווך של בית הכנסת.

במיוחד היה ר' משה גדליה מציין תמיד את
החסיד ר' נחמן ישראל בורשטיין, ממעתיקי
השמועה הנאמנים, שבין השאר היה מארגן 'מלוה
מלכה' לבני הנוער, בשילוב ניגונים וסיפורים,
תוך הקנאת ידיעות נפלאות בכל עניני רבינו,
'ה'ברסלב' בחורים' שגדלו לאורו של ר' נחמן
בורשטיין - יש להם הבנה מיוחדת בכל עניני רבינו"
- היה ר' משה גדליה מציין שנים לאחר מכן.

במעללינו יחבר נער

עוד מימי ילדותו ניכרו בו מידותיו הנאצלות.
מספר מחותנו וידידו 'בדלחט"א הרה"ח ר' אברהם
שמעון בורשטיין: "באותם שנים שרויים היו
משפחות אנ"ש בעניות וצמצום גדול, לא היינו
מקבלים דמי כיס, ואפילו ממתקים היו רק במידה
ובמשורה. אבל בימי החנוכה היו הילדים מבקשים
'דמי חנוכה', וכמובן ששים ושמים וקונים
ממתקים באותם מספר אגורות... והנה הגיע היום

"משל למה הדבר דומה" צייר רבי משה גדליה כמותק
לשוננו, "לאדם שהשקיע זמן וטירחה בכדי להפגש עם
עשיר אדיר, שביכולתו לתרום עשרות אלפי דולרים לכל
המתדפק על דלתו... אך כשאותו אדם סוף סוף שופך
לפניו את לבו, צרותיו וצרכיו, העשיר נותן לו חמשה
דולר בלבד... כך דומים אנו, שכאשר נכנס אורח לבית
מדרשנו - במקום לקבל את פניו בשמחה גדולה ולהאיר
את דרכו, אנו מתייחסים אליו כעורה מנימולית, כבחינת
'כסף קטן' לעומת התועלת שתצמח לו אם נקבל אותו
בסבר פנים יפות כראוי וכיאות" ■ במלאות השלושים
לפטירתו של הרה"ח היקר ר' משה גדליה אנשין ז"ל,
נזכרים בני משפחתו ומכריזו בפעולותיו הנמרצות לקרב
את בני הנעדרים לענין רבינו, הארת הפנים, זיכרון עלמא
דאתי, הדביקות הגדולה ברוח אפינו, והאמונה החיה גם
בעתות הניסיון ■ משה זכה וזיכה את הרבים

עשיית המעשה למען רבינו הקדוש

במשך השנים נכנס ר' משה גדליה לעובי הקורה ממש, לא רק לבא להשתתף ולקבל, אלא להתמסר מאד לעניני רבינו ולעשות בשביל הצדיק. יחד עם חבריו התעורר כבר בשנת תשל"ו לארגן לראשונה את בחורי אנ"ש בצורה יותר מסודרת. הם ערכו רשימות של כל בחורי ברסלב ובס"ה היו אז כשבעים או שמונים בחורים. הוא וחבריו הלכו משיבה לשיבה והזמינו את הבחורים תוך שהם מוסרים להם "הזמנה אישית" שהדפיסו במיוחד, לבא לכנס יסוד 'ארגון הצעירים דחסידי ברסלב'. הכנס אכן התקיים בחג הסוכות בהילולת רבינו בבית הכנסת ברסלב בקטמון, והגיעו לשם חשובי אנ"ש כמו ר' לוי יצחק בנדר ועוד, ועוררו על הצורך של בחורי אנ"ש להתחבר ולהתחזק בעניני רבינו.

כך זכה ר' משה גדליה להיות הנחשון בארגון הנוער של חסידי ברסלב, וממנו יתד ופינה עד היום הזה, כאשר במשך למעלה מארבעים שנה לא נח ולא שקט ונטל חלק פעיל בפעולות אלו. במסגרת זו היה לו קשר אישי עם כל הבחורים ולפעמים אף היה כותב להם מכתבים. כך השפיע רוח חיים בכל פעולות הארגון, כשהוא מצידו פועל עד כמה שיכל להוציא את הדברים אל הפועל.

יש לציין כי אחת הפעולות המבורכות של ר' משה גדליה, שעדיין קיימים עד היום לתפארה, הוא השיעור השבועי של הרה"ח ר' צבי חשין שליט"א בכל יום שני בהיכל הכולל בבית מדרשנו במאה שערים. אותו ייסד מלכתחילה עבור בחורי אנ"ש הלומדים בישיבות בירושלים.

מתנוסס היום לתפארה בית מדרשנו 'אור אברהם' שבשכונת גבעת משה, שבאותם שנים היה שטח שומם.

האישי מקדיש

בהגיעו לפרקו, זכה בו אחד מיקירי ירושלים ומחכמיה, הרה"ח ר' ברוך יצחק מינצברג, חתנו של הרה"ח ר' עמרם בלוי. הרה"ח ר' משה בורשטיין שהעריך אותו מאד מהיכרותו בבית מדרשנו בקטמון, אמר לחמיו "לקחת את ה'סענס' של המשפחה..." כאומר, לקחת את המובהר של משפחת אנשין...

מספר לנו ר' אברהם שמעון בורשטיין: בתקופת בחרותו היינו לומדים יחד ליקוטי מוהר"ן בשעת 'בין הסדרים', כשאנו משוחחים הרבה מעניני רבינו. אני שהייתי הולך בקביעות לשמוע את ר' לוי יצחק כשיעורו הקבוע ביום המישי, הייתי חוזר בפניו הרבה על דברי ר' לוי יצחק, וכתוצאה מכך גם הוא התעורר להשתתף בשיעור. לימים כאשר הזכיר זאת היה מפטיר "הרגישו שם טעם גן עדן".

האחרון של חנוכה, ופתאום אנו רואים את הילד משה גדליה ניגש עם שקית המטבעות שאסף בעמל ויזע לעבר קופת הצדקה הקבועה בקיר ומשלשל מטבע אחר מטבע - הכל לצדקה, ולא השאיר לעצמו אף לא פרוטה שחוקה!" - - -

ר' אברהם שמעון ממשיך: "לא זכור לי שהתקוטט אי פעם עם מישהו, הרי בין ילדים מטבע הדברים ניטש לפעמים ריב ומחלוקת, אך הוא תמיד היה 'אוהב שלום ורודף שלום'. בכלל הוא שימש כדמות לחיקוי, הסתכלנו עליו 'מלמטה למעלה'. אחיו מספרים כי גם בבית היה דמות למופת, וכן כ'כיבוד אב ואם' הידר בכל ההידורים שאפשר.

שנת הבהרות

בבחרותו למד בישיבת 'לפגות ראובן'. לימים סיפר לבניו כי כבר אז זכה לשמירת עיניים מיוחדת, שכן בכדי להגיע לשיבה היה צריך לנסוע באוטובוס, שם היה עוצם את עיניו לחלוטין... כששאלו בנו: "אז איך ידעת היכן לרדת?" ענה: "ספרתי את התחנות, ובתחנה החמש עשרה הייתי צריך לרדת..."

מידותיו הנאצלות גם הם באו לידי ביטוי במסגרת לימודיו בישיבה. חבריו מספרים כי כאשר הגיע בחור חדש לשיבה, מיד היה ניגש אליו ומאיר לו פנים, מראה לו היכן יש מקום פנוי בהיכל הישיבה ובחדר אוכל. באותה תקופה גם התחזק אצלו ענין השמחה כפי שציוונו רבינו הקדוש, בפרט בחתונות החברים היה עוסק לשמח כדרכו.

מספר לנו ר' אברהם שמעון בורשטיין: בתקופת בחרותו היינו לומדים יחד ליקוטי מוהר"ן בשעת 'בין הסדרים', כשאנו משוחחים הרבה מעניני רבינו. אני שהייתי הולך בקביעות לשמוע את ר' לוי יצחק כשיעורו הקבוע ביום חמישי, הייתי חוזר בפניו הרבה על דברי ר' לוי יצחק, וכתוצאה מכך גם הוא התעורר להשתתף בשיעור. לימים כאשר הזכיר זאת היה מפטיר "הרגישו שם טעם גן עדן".

מידי מוצאי שבת היה מגיע ממקום מגוריו בקטמון, אל ה'מלוה מלכה' עם בחורי אנ"ש, שאורגנה בשעתו ע"י דודו הרה"ח ר' יעקב מאיר שכטר שליט"א בבית הכנסת 'פאר הנחל'. ר' יעקב מאיר היה מדבר כדרכו בקודש ומלהיב את הבחורים להתחזק בדרכי רבינו הק', ובסיום הסעודה היו הולכים לשדה ביחד עם ר' יעקב מאיר, כשגם בדרך הוא מדבר דיבורי התחזקות והתעוררות. מעניין לציין שמקום ההתבודדות היה בסביבות השטח בו

מימין לשמאל - ר' משה אנשין, יבלחט"א דודו ר' יעקב מאיר שכטר, אחיו ר' נתן אנשין

בדרשתו כמנהל ארגון הצעירים, ר' לוי יצחק מקשיב לדבריו

מירושלים למען עשרת הבחורים שהיו שם ודיבר לפניהם, ועיקר דבריו היו, שמי שבא לחבורות נשאר בברסלב ומי שלא מגיע לחבורות אז ה' ירחם.

במשך הזמן ייסד גם את "איחוד האברכים דחסידי ברסלב". הוא אמר פעם לאברכים "מי שרוצה לעזור לעצמו אף בגשמיות - שיבא לחבורות!" בהסבירו כי לפעמים צריכים עזרה מסויימת, אם בעצה, אם בכסף, אם בבירורים בכל מיני ענינים וכדו', וחברים יכולים לעזור. וזאת מלבד הכוח העצום שיש בהתאספות על שם רבינו, כשהבודד מפסיד את כל זה.

היה חוזר הרבה על דברי רבינו בסוף תורה ל"ד, שלפעמים יכולים לקבל את נקודת ההתעוררות לעבודת ה' מהחבר על ידי שיחת חולין, והוא אכן קיים זאת שהיה מדבר לפעמים שיחת חולין כשכל מטרתו הוא למצוא מסילות לחזק לעבודת ה'. היתה לו חכמה מיוחדת לדבר עם אדם על גשמיות ומזה לבא ולהכניסו לרוחניות, ואכן בצורה זו הצליח לקרב הרבה לרבינו ולעבודת ה'.

יש לציין כי למרות שהיה שומר הזמן ושנא את הבטלה - עם כל זה כשהיה צריך לבלות עם אנשים לחזקם אפילו בשיחת חולין, היה לו את כל הזמן בשבילם.

כאן המקום לציין כי הוא היה הראשון אצל אנ"ש שהדפיס לוח עם סדרי לימוד בספרי רבינו הק', עוד בזמן שלא היו שיעורים

פעיל תקופות רבות במשך השנים. הוא היה אומר תמיד שהחוסן של הבחורים זה דווקא בשנות בחורתם, אז יש להשקיע בהם הרבה, להכניס בהם 'רצינות' בענין רבינו ללמוד את ספריו, ולהתחזק בתפילה והתבודדות.

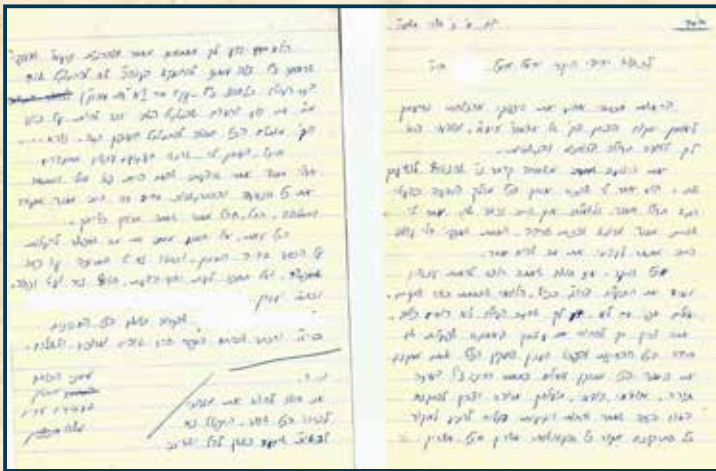
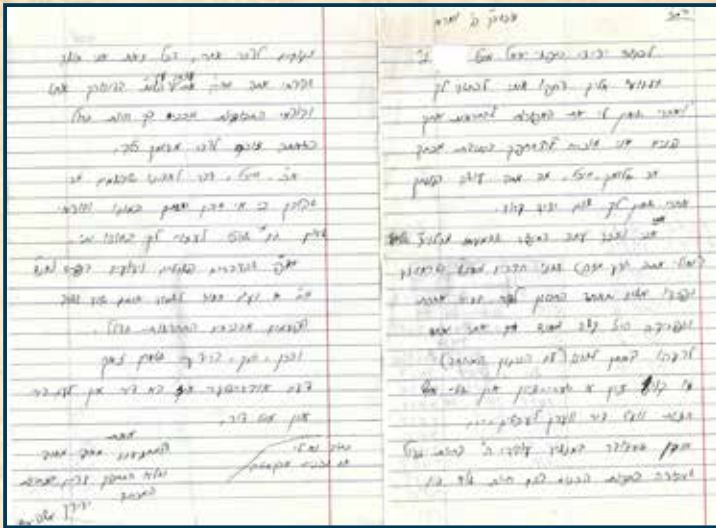
בני ביתו מספרים כי הוא הרעיף עליהם הרבה ממי הנחל נובע מקור חכמה, אבל הכל באופן חכם ופלאי, ללא שום לחץ וכבידות. אפילו בנות הבית כבר ידעו לדקלם שיחות מרבינו הק', וזאת מרוב שהיו שומעות זאת מאביהם בתדירות גבוהה

לעיתים קרובות כשהיה מדבר בחבורות הבחורים, היה מספר בכאב על כמה מאנ"ש שאכן היו עובדי ה' גדולים, אך צאצאיהם לא נשארו בברסלב מחמת שלא התחברו עם בחורי אנ"ש. דיבורים אלו חזרו גם כאשר התחילה ההתיישבות החרדית בבית שמש ופתחו חבורה לבחורי ברסלב, הוא הגיע

וכאשר התחילו לארגן לבחורים נסיעות לשבת-מירון, הוא ר' משה גדליה הרוח החיה, ובפרט בנושא השירה כשהוא נעמד על הכסא ומחזק את הזמירות בדרכו האופיינית תוך שהוא מקדים בדברי תורה מכבשנו של רבינו הק' על חשיבות הזמירות והניגונים. בנוהג זה המשיך במשך עשרות שנים וגם לאחרונה במסגרת שבתות ההתאחדות במירון שע"י מורשת הנחל.

קשר מיוחד היה לו עם הרה"ח ר' מרדכי טורץ ז"ל שנסתלק מאתנו זה עתה, ואיתו יחד אירגן שבתות התאחדות במירון במסגרת "מבועי הנחל". ר' משה גדליה היה מארגן ומוציא את כל הוצאות השבת, ולמחרת היה ר' מרדכי כותב לו המחאה על הכל. ויצויין כי הדבר היה עוד בשנות בחרותו של ר' משה גדליה.

ר' אברהם שמעון בורשטיין מוסיף ואומר: "אפשר להגדיר את חייו ופעליו של ר' משה גדליה, במאמר חז"ל באבות: משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו!" לאחר נישואיו ניהל בעצמו את 'ארגון הצעירים'. שנים רבות היה ר' משה גדליה אברך כולל, ובשעות הפנויות עסק במקצועו כסופר מצליח. מאותם שעות מצומצמות שנשארו לו לכתוב, היה גוזל לעצמו זמן לפעילות לבחורים ואברכים, לארגן לחשוב ולתכנן את ה'חבורות' בליל שישי, לסדר ולהעמיד ראשי חבורות וכל הנצרך. כך היה

"אתה צריך רק להחיות את עצמך באמונה שפעלת שם הרבה בכל הבחינות ובפרט בענין תיקון הכללי"

מכתב רווי גענועים שכתב ר' משה גדליה אנשין ז"ל ליריד שנסע לאומן לפני קריסת מסך הברזל

בס"ד יום א' ז' תשרי תשמ"ו

לכבוד ידידי היקר יחיאל מיכל הי"ו

בראותי מכתבי אדע את סיפוקי מהצלחת נסיעתך לאומן מקום הציון הק' של אדמו"ר זיע"א, ובודאי היה לך לטובה גדולה ברוחניות ובגשמיות.

את הידיעה שמעתי משמחה קרמר נ"ש שהצטרף לנסיעתך שם, הוא אמר לי שהכיר אותך בכל מהלך הנסיעה כבעל רגש ממש גדול מאוד ולשאלתי איך היית נראה שם אמר לי שהיית מאוד מרומם ובכית הרבה. האמת שאפי' בלי עדותו הייתי מתאר לעצמי את מה שהוא אמר.

מיכל היקר, אני חושב שאתה רוצה לראות עכשיו ומיד את התועלת ברו"ג כנ"ל, הלואי שבאמת כבר התקיים. אולם אפי' אם לא, דע לך שבזה העולם לא רואים כלום, אתה צריך רק להחיות את עצמך באמונה שפעלת שם הרבה בכל הבחינות ובפרט בענין תיקון הכללי שאם מתקנים את היסוד, הכל מתוקן ממילא, כמאמר רבינו ז"ל באיזה תורה, ובודאי בודאי תועלתך מרובה וצריך להתקנא באדם כזה שאחרי טרחות ויגיעות הצליח להגיע למקור כל התיקונים מקור כל הקדושות, אשריך מיכל אשריך, הלא ידוע לך מסתמא מאמר מוהרנ"ת זיע"א שאעפ"י שרבינו ז"ל צוה אותנו להתעקש בעוה"ב לא להתגלגל שוב בזה העולם כלשונו ז"ל - עקט מיר דא" (תגמרו עמי כאן, חיי מוהר"ן) מ"מ אם ידוע להאדם שהגלגול השני יזכה להיות על ציונו הק', משתלם הכל ומוטב להתגלגל באופן כזה נורא. מיכל האמן לי שרגשי געגועים עכשיו מתגברים אצלי מאוד אחרי שידעתי שבאם היית פה מולי ומתאר את כל הנסיעה וההתרגשויות סביב זה, הייתי מאוד מתעורר ומתלהב חבל חבל מאוד שאתה מרוחק כל כך.

בכל זאת אל תמנע ממני את מה שאפשר להעלות על הכתב סביב הענין וכתוב נא לי בארוכה עד כמה שאפשר ואל תחכה לעת ישוב הדעת, חטוף נייר ועט וכתוב והשי"ת יעזורך שבקרוב תמשיך בכל

העניינים ברו"ג ותכתב ותחתם בספר חיים טובים ארוכים ולשלום.

נ.ב. אני חושב לחדש את מנהגי לכתוב בכל שבוע. התפלל נא להשי"ת שיגער בשטן לבל ישטיני,

ממני הכותב מתוך געגועים עזים,

משה אנשין

**"דבר לאבינו שבשמים
מה שבלבך, כי מי מבין
אותך כמוהו ובודאי שאין
בך מי שיוכל לעזור לך
כמוהו יתברך"**

מוצשב"ק פ' וראא

לכבוד ידידי כנפשי יחיאל מיכל נ"י געגועי אליך דחפו אותי לכתוב לך ואחרי שאין לי את האפשרות להתראות אתך פנים, אני מוכרח להסתפק בכתיבת מכתב. מה שלומך מיכל, מה אתה עושה בגלותך אחרי שאין לך שום ידיד קרוב.

אני נזכר עתה בסיפור ששמעתי מרלו"צ שליט"א (ואולי אתה יודע מזה) ששני חברים מאנ"ש בטראויצע נפרדו, משום שאחד התכוון לגור בעיר אחרת והפרידה היה

קשה מאוד, אך אמר אחד לרעהו במתק לשונו (עם הניגון המיוחד) 'דו קויף זיך א שיערי - ציון און שטיי אויף חצות וועט דיר ווערן ליכטיג...' (אתה תקנה ספר 'שערי ציון' ותקום בחצות ויאיר לך...)

מובן שמדובר באנשים עובדי ה' בחיות גדול שעבודה בחצות הכניס בהם חיות שלא היו זקוקים לדבר אחר, בכל זאת אני חושב שבודאי אתה מחיה את עצמך עם השי"ת בדיבורך אתו ובודאי התבודדות מכניס בך חיות גדול כשאתה זוכה לדבר מעומק הלב, א"כ מיכל, דבר לאבינו שבשמים מה שבלבך, כי מי מבין אותך כמוהו ובודאי שאין בך מי שיוכל לעזור לך כמוהו ית', אע"פ שהדברים פשוטים וידועים בפרט לאנ"ש, מכל מקום נעים מאוד לשמוע אותם שוב ושוב ולפעמים מכניסים התחדשות גדול, ובכן חזק ברידעך שטארק זאך, דעם אויבערשטער איז בא דיר אין לעב דיר און מיט דיר (חזק אוי' ותתחזק, השי"ת אצלך לידך ואתך).

כתוב נא לי אם נהנית מהקסטתה

מאת המתגעגע מאוד מאוד ושלא הסתפק עדיין בכתיבת המכתב,

ידידך משה אנשין

בעבודתו כסופר סת"ם

עם יבלחט"א ר' משה קרמר

זה רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים, לפני כשלושים שנה היה זה ר' משה שייסד וביסס את השיעורים בהלכה בימי חוה"מ בבית המדרש הגדול.

עוד בהיותו בחור בישיבה היה נחשב כאחד המתמידים ומבחירי הישיבה. כפי שהעיד גיסו הגאון ר' צבי ריבלין שליט"א מו"צ העדה החרדית. כמו כן בשנות אברכותו השקיע כוחות עצומים בלימוד התורה. לאחר פטירתו נמצאו אצלו חיבורים שלמים של סיכומי הלכות, כגון הלכות טריפות, מליחה, שבת וברכת הפירות, אותם חיבר בשנות לימודיו בכולל האברכים בבית מדרשו שהיה אז בניהולו של הרה"ח ר' חיים מנחם קרמר שליט"א.

במיוחד יש לציין את בקיאותו הגדולה בהלכות סת"ם, כאשר אף נשאל בהלכותיה כמה פעמים בבית מדרשו וכן טובי הסופרים שלחו אליו שאלות בנושאים אלו. ואם כבר הזכרנו את מקצועו כסופר, יש לציין כי הראב"ד הגאון ר' ישראל יעקב פיישר זצ"ל שיבח מאד את כתב ידו, בציניו לשבח כי האותיות נכתבו ביופי כאילו נדפסו בדפוס... גם הגאון ר' שמואל הלוי וואזנר זצ"ל שיבח את כתב ידו, בהוסיפו כי רואים על הכתיבה שהכותב הוא ירא שמים.

חביבות מיוחדת היתה לו להלכות חג בחג ואף עודד את בניו תמיד לבקיאיות בהלכות אלו. אף בימי חוליו כשנסע לחו"ל והיה זה שבועות מספר לפני חנוכה, קבע לו סדר לימוד בהלכות חנוכה יחד עם בנו שליווה אותו. גם בנסיעותיו השונות במשך השנים לחו"ל או לאומן היה מצלם לעצמו את ספריו בדפים בהם אחז בסדר לימודו, כדי שיוכל להמשיך בשיעוריו.

בספר פנים יפות

מעודו היה מקפיד להתפלל תמיד דווקא בבית המדרש הנקרא על שם הצדיק. עוד בקטמון היה בא בקביעות מידי שבת להתפלל בבית הכנסת ברסלב. עשרות שנים הוא היה עמוד התווך של המנין-שני כל בוקר בבית מדרשו במאה שערים. לא בכדי אמרו עליו כי המנין שני מחזיק מעמד

נשברתי כחרס הנשבר, וכך חזרתי הביתה מאוחר בלילה, כשהרחובות ריקים מאדם, ואז פתחתי את פי ודיברתי לפני ה' כאלו דיבורים חמים מעומק הלב...", וכך הפטיר ר' משה גדליה: "מה אומר ומה אדבר, יתכן שכל המצב הנורא של החובות משתלם לי - רק כדי לזכות פעם לדיבורים כאלו" - - - באחת משיחותיו לבחורים כדי לחזקם בענין ההתבודדות, סיפר בתוך הדברים שלאחר חתונתו במשך כשנתיים היה לו מאד קשה לסדר את הקביעות של השעה התבודדות, ואף על פי כן התגבר ולא התייאש, וה' היה בעזרו ולא הפסיד את קביעות ההתבודדות. "ההתבודדות של שנתיים אלו מונח לי בעצמות ואי אפשר לשכוח זאת" סיים ר' משה גדליה.

בכלל כל דיבוריו בעניני רבינו נבעו מתוך הלב ממש. כשהיה מעורר על דבר מסויים, היו הדברים יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב. אין פלא איפוא, כי דבריו לפני הבחורים היו מתקבלים, מפני שהיו דברי חן. בדרך כלל הבחורים גם ידעו שיש לו כל יום התבודדות לפני ה', וזה הקרין עליהם.

מסתבר שאף שלא העמיד תלמידים באופן רשמי, אבל יש לו חלק חשוב ברוחניותם, יציבותם, והתחזקותם של הרבה מאנ"ש, בהתקשרותם לרבינו, עצותיו וספריו הקדושים.

גם בקרב בני ביתו וילדיו הוא השקיע רבות לחנכם בנושא התפילה וההתבודדות, וכל זאת מתוך רוגע ונעימות ללא שירגישו כאילו הדבר כרוך בקושי מסויים.

בני ביתו מספרים כי הוא הרעיף עליהם הרבה ממי הנחל נובע מקור חכמה, אבל הכל באופן חכם ופלאי, ללא שום לחץ וכבידות. אפילו בנות הבית כבר ידעו לדקלם שיחות מרבינו הק', וזאת מרוב שהיו שומעות זאת מאביהם בתדירות גבוהה.

זבתורתו יגה

מרגליא בפומיא דר' משה, כי ה'עובדים' מאנ"ש, אלו שהיו גם תלמידי חכמים, הצליחו יותר מאלו שלא היו כן. לא היה

קבועים מסודרים כהעמוד היומי וכדו'. רבים מאנ"ש העידו על עצמם שהם החזיקו בסדר לימוד זה רבות בשנים ורק בזכות זה זכו להתמיד בשיעורים קבועים בספרי רבינו.

ומשה נאגש לפני ה'

מאז ימי בחרותו זכה שהיתה לו קביעות להתבודדות כל יום. היה זה הרה"ח ר' אברהם מרדכי פלברבוים שניגש אליו ושאלו בפשטות: "הרי אתה עושה כל יום התבודדות! מתי הקביעות שלך לזה?" הדברים קנו שביתה בליבו ומאז קבע לעצמו זמן לזה.

לאחר חתונתו היה ברשותו מפתח לאחד המחסנים בקומת המרתף בבית מדרשו במאה שערים והוא ניצל את המקום היטב, בצנעה היה נכנס לשם ומסתגר לשעה התבודדות. לימים, כאשר קיבל את משרת המזכיר של 'הקדש בתי נייטין', היה נכנס למשרדו כל בוקר להתבודד לפני ה' עוד קודם התפילה.

עם זאת היה רגיל בהתבודדות ותפילה גם במשך היום. כך גם בהליכתו ברחוב, לפעמים ניכר היה עליו שהוא מדבר עם ה'. כמו כן בשנתיים האחרונות כשנסע לראש השנה לאומן, מתוך חולשתו העצומה ראו כמה פעמים כיצד הוא ממלמל בשפתיו. במיוחד ראו זאת בימיו האחרונים עלי אדמות, כאשר כבר היה בהכרה מעורפלת ומחובר להנשמה, ראו כיצד שפתותיו דובבות. בתחילה שאלו אותו בנוי האם הוא מדבר אליהם ומבקש מהם משהו, אך הוא סימן בתנועת 'לא', כאשר שוב שאלו אותו "האם אתה מתפלל?" הגהן בראשו לאות אישור - - -

תחת אחד השיחים סיפר עובדה, החושפת קצת את לבו הזך והטהור בתפילותיו בהתבודדות: "היה זה ערב אחד, תוך כדי תקופה קשה של גלגולי חובות רח"ל, כאשר ניגשתי לאחד מבעלי הגמח"ם שהתקשיתי מאד להחזיר לו את החוב בזמן, וניסיתי לבקש ממנו שיאחר את זמן הפרעון בימים ספורים, אך בעל הגמח"ה, לא די שלא הסכים, אלא הרים עלי את קולו וגער בי נמרצות על שאינני מחזיר את החוב...

מזה, רק הכל בישוב הדעת ובשמחה. אחר פטירתו סיפרו הרבה מאנ"ש שהוא הכניס להם נעימות מיוחדת בעניני רבינו והוריד להם את כל ה'מתח'.

היה אומר בשם יבדלחט"א דודו ר' יעקב מאיר שכטר: איך יכול האדם לדעת האם הוא עובד את ה' מתוך ריבוי אור? - אם הוא בעצבות, זהו סימן שהוא במצב ריבוי אור, כי הסימן של עבודת ה' אמיתית - היא השמחה.

בקהילה ובמחנה

תמיד היה מעורר גם על שמירת עיניים, וכפי שמעידים כמה וכמה מאנ"ש שכל פעם שהיו פוגשים אותו ברחוב היה מחזק על שמירת עיניים. אחד מחתניו סיפר כי פעם הלך סמוך לביתו של חמיו ר' משה ברחוב סלונים, והנה הוא בא מולו אך למרבה ההפתעה אינו דורש בשלום... רק כשניגש מיוזמתו ודרש

לעשות - לעשות מיד, ומה שאי אפשר - לא להתעקש, אלא להמשיך הלאה...

על פי ענין זה היה מסביר את שיחת רבינו למוהרנ"ת שכל יום ידבר עם אנשים לפקח דעתו. כי אמנם ברור שצריך לעשות שעה התבודדות ושאר הדרכים שהזכירנו רבינו - אבל לא צריך להיות בלחץ ובמתח

היה אומר בשם יבדלחט"א דודו ר' יעקב מאיר שכטר: איך יכול האדם לדעת האם הוא עובד את ה' מתוך ריבוי אור? - אם הוא בעצבות, זהו סימן שהוא במצב ריבוי אור, כי הסימן של עבודת ה' אמיתית - היא השמחה

ר' שמעון שפירא בביקור אצל ר' משה בימי חוליו

דודו ר' יעקב מאיר בביקור אצל ר' משה בימי חוליו

רק בזכותו, שהוא בא כל יום בקביעות. וכמוכן שלעיתים קרובות שימש כבעל תפילה במנין זה. בדרך אגב, ידוע כי ר' משה שימש כבעל תפילה בימים הנוראים בכמה וכמה בתי מדרשות של אנשי שלומינו.

כמה וכמה יהודים העידו שהם אוהבים לבוא לבית מדרשנו - ולו רק בכדי לפגשו, כי הוא היה תמיד מקרב ומקבל במאור פניו כל יהודי שנכנס לשול... לאחר פטירתו אמר בכאב אחד מחשובי המתפללים: "בשביל מי יש לי לבא ל'שול' כשר' משה אנשין לא נמצא..."

ר' משה מצידו לא הפסיק לדבר ולחזק את כל אנ"ש שיאירו פנים לכל אחד ואחד, בפרט אל המקורבים החדשים הנכנסים לראשונה בהיכל הצדיק. "משל למה הדבר דומה" צייר במתק לשונו, "לאדם שהשקיע זמן וטירחה בכדי להפגש עם עשיר אדיר, שביכלתו לתרום עשרות אלפי דולרים לכל המתדפק על דלתו... אך כשאותו אדם סוף סוף שופך לפניו את לבו, צרותיו וצרכיו, העשיר נותן לו בס"ה חמש דולר בלבד... כך דומים אנו, שכאשר נכנס אורח לבית מדרשנו, שעבורו זהו מקום חדש וזר, וחושש אפילו לזוז - במקום לקבל את פניו בשמחה גדולה ולהאיר את דרכו, אנו מתייחסים אליו בצורה מינימלית, בבחינת 'כסף קטן' לעומת התועלת שתצמח לו אם נקבל אותו בסבר פנים יפות וכיאות".

להתפלל עם אנ"ש

מענין לענין באותו ענין, הוא השקיע רבות בכדי לשכנע את האברכים להגיע תמיד לתפילות בבית מדרשנו, ובפרט בשבת בבוקר. כל כך חשוב היה אצלו הדבר, שהעיד על עצמו כי גם אם פעם אחת לא הצליח לקום בזמן ונאלץ להתפלל במקום אחר - הרי שלפחות אחר התפילה עלה לבית מדרשנו בכדי לקבל 'ריח טוב' מאנ"ש לפני בואו הביתה.

בדברו לפני הבחורים קודם בין הזמנים של חודש ניסן, בשנים בהם עדיין לא היה מאורגן 'ישיבת בין הזמנים', אמר: "בחור הרי צריך ממילא ללמוד משהו כל יום, בואו תלמדו בבית מדרשנו... הוא היה אומר: 'בחורים! זכיתם להיות חסידי ברסלב! אם לא תבואו להתפלל בבית מדרש של אנ"ש - כיצד תרצו שהילדים שלכם יהיו חסידי ברסלב?!".

מהעיקרים החזקים בחייו היתה הוראתו הנחרצת של רבינו הק' בחיי מוהר"ן (ת"ל): "שלא להתעקש על שום דבר ולא לדחוק את השעה" הוא היה חוזר על זה הרבה בשחותיו, לא רק בימי מחלתו, אלא תמיד, לא התעקש. כלומר, כל מה שאפשר

בשלומו, או אז הבחין בו... וזאת מחמת שמירת עיניו כהוא משכיל לעשות זאת בדרך כלל באופן שלא ישימו לב הסובבים.

בימי חול המועד כשהיה יוצא עם משפחתו לתור את הארץ, היה מקפיד מאד לא לנסוע למקומות שבהם קשה לשמור את העינים, והיה בודק בעצמו שאין שום מכשולות אפילו בצדדים. מסיבה זו הביע תמיד רצונו לנסוע רק לקברי צדיקים שבהם בדרך כלל הדרך נקיה. היתה פעם נסיעה אחת כזו, שבכל מקום שניסו לרדת התברר שאין המצב כשר לגמרי ובסוף לא ירדו בכלל... אך הוא עשה זאת בנעימות כזו, שבני המשפחה לא הרגישו שום הרגשה של נוק או הפסד, כאשר הוא לוקח את המיקרופון ומחזק את כולם בדיבורים על חשיבות הענין.

לפני כמה שנים הקימו כמה אברכים יקרים מאנ"ש, ארגון 'עוז והדר לבושה' למען הרמת קרן הצניעות כהלכתה, חשובי ומשפיעי אנ"ש קראו אז לאסיפה נחוצה בענין זה, כאשר ר' משה פתח את הכנס, בדבריו עמד על מטרת הארגון ופעולותיו בכלליות, ובפרט הדגיש את האושר והסיפוק הגדול שמרגישה אשה שלבושה בצניעות.

כחודשיים לפני פטירתו כאשר הוטס לארצות הברית לצורך טיפול, גם אז שמר בשארית כוחותיו על גדרי הקדושה. בני המשפחה שידעו כי עתידו לוט בערפל, ומי יודע אם יזכו שוב לראותו בחיים, רצו לצאת וללוותו בשדה התעופה, אך הוא לא הרשה להם בשום פנים ואופן: "בשביל מה צריך להיות במקום שכזה? מי שצריך לנסוע - מילא, אבל מי שלא נוסע, למה לעבור שם?!"

כך עד זיבולא בתרייטא. כחודשיים האחרונים, כאשר ישב עם בנו בכניסה לבית החולים באמריקה, מסובב בכל גויי הארץ, רצה בנו לחזקו ואמר לו: "לפי היסורים שלך בוודאי אין לך כעת נסיונות של שמירת עינים..." ענה ר' משה גדליה כשחיוך על פניו: "לא! לא! גם במצב שכזה, תמיד צריך להיזהר, היצר הרע לא עוזב..."

המתח והעסקן

כולם הכירו אותו כאיש שמוח מאד שצהלתו על פניו, בעל מידות טובות, שדיבר הרבה על עניני בין אדם לחבירו. כן היה איש חינוך, ובמשך השנים עסק הרבה בשדה החינוך. גם העלה על הכתב כמה מאמרים מיוחדים ונפלאים בעניני חינוך על פי משנת רבינו הקדוש.

מתוקף עיסוקו כאחד מגדולי העסקנים בקרב אנ"ש, בהרבה תחומים, היה משקיע

את כל כולו להשכנת שלום ושלוה עד כמה שהצליח. בימי השבעה סיפר הרה"ח ר' שמעון שפירא כי הוא היה עד לכך שהיו פעמים, בהם מטבע הדברים היו מתגלעים וויכוחים סוערים ומחלוקות שונות, והנה כאשר היה ר' משה גדליה מגיע, מיד היה מפטיר איזה "ווערטל" אימרת כנף נחמדה, וכל האוירה היתה משתנה עד שהיה מיישב את ההדורים בחכמה ובתבונה כדרכו. ר' שמעון ציין כי תכונה זו הוא ירש ככל הנראה מאביו הרה"ח ר' אברהם אנשין ז"ל שהיה אמן בהשכנת שלום והשראת אוירה טובה.

**מספר בנו ששהה עמו בימיו
האחרונים: "באחת השיחות
האחרונות שהיו לי עמו,
אמר: "על ידי אמונה אפשר
להרגיש כזה נועם נפלא..."
וממש ראו עליו שהוא
מרגיש כך... למרות שהיה
בשיא חוליו האנוש, אף
על פי כן היה לו כזה נועם
ברוחניות, ממש תענוג"**

קרה פעם בליל שבת אחרי התפילה שדיבר עם מישהו שהיה קשור לעסקנות מסויימת, ובתוך הדברים נפגע הלה מהענין. ר' משה שלאחר מכן הגיע הביתה לסעודת שבת, הרגיש שאינו יכול להמשיך עד שיבקש את סליחתו של ההוא, הוא יצא לחפש אותו במשך זמן רב, ולא נרגע עד שבסוף מצא אותו והתפייס עימו.

גליונות שלמים ניתן למלאות על עסקנותו בהבאת שלום בין אדם לחבירו וגם כאשר היה צריך לפעמים להשכין שלום בין איש לאשתו, היה ר' משה נכנס לעובי הקורה ובמומחיות יתירה הצליח במשך השנים להציל את שלימותם של הרבה משפחות מישראל. וכל זאת שלא על מנת לקבל פרס וללא שהדברים יקבלו פרסום כלשהוא.

כמו כן בעונת הרישום לישיבות, היה ר' משה הכתובת לכל בחור ונער שנתקע ללא ישיבה. הוא לא חס על זמנו וטרח ללא הרף עד שכל בחור שובץ בישיבה המתאימה לו. יש לציין כי גם כמה וכמה שידוכים מורכבים ובעייתיים הוא הצליח להוציא אל הפועל לאחר מאמצים רבים.

והתמזי על כל מעשיו

עובדות נפלאות מסופרות על מידת ההכנסת אורחים שניחון בה. לא פעם הוא הסכים לארח אצלו טיפוסים מוזרים שעקב

נסיבות שונות לא מצאו מקום אחר. היה זה בעת מלחמת המפרץ כאשר הגיע לידיעתו כי יהודי אחד שלא שפר עליו גורלו, מתמודד בלילות בפחדים איומים בהיותו בודד בדירתו. ר' משה פנה ו"התאונן" בפניו כי הוא, ר' משה, מפחד מאד לישון לבד בלילות, ישנם אזעקות ואין לו מי שירגיע אותו, לכן הוא מבקש ממנו שיבוא אליו הביתה וכך ירגיש בטוח... כך במשך כל לילות המלחמה לן אצלו אותו יהודי ברוגע ובשמחה, מתוך הרגשה כי דווקא הוא זה שמרגיע את ר' משה ומשפחתו...

כך בחג הפורים, בליל הסדר של פסח, וכדומה, הכל מתוך סבלנות אין קץ. שנה אחת אף אירח אצלו משפחה שלימה של גיורת אחת לליל הסדר. גם תוך כדי הסדר לא היסס לצאת למרפסת עם אורח מסכן כדי להרגיעו ולשוחח איתו. גם בסיום עריכת הסדר, כשכולם כבר הלכו, הוא נשאר איתו לנקותו ולשמוע את הגיגיו, כך נשאר ער כל הלילה עד שההוא נרדם והגיע זמן תפילת שחרית.

פעם לפני פסח שהה אחד המסכנים בביתו, ר' משה ישב וכתב פרשיות תפילין, כשהוא עומד לידו ומעשן סיגריות. פתאום נפל אפר לזהט מהסיגריה על גבי הפרשיות והם נפסלו. משהבין ר' משה שאין מה לעשות, ברוגע מיוחד גילגל וסגר את הפרשיות, והתחיל לכתוב חדשות, בלי לומר כלום לההוא, שלא ידע מכלום.

ואמונתו בלידות

התכונה הברוכה של הסבלנות והרוגע, מתוך אמונה חזקה בבורא כל עולמים, ליוותה אותו במיוחד בתקופת מחלתו בסוף ימיו, כאשר מיד בתחילת מחלתו ראו עליו שאין צריך לחזק אותו, במקום זאת היה הוא מחזק באמונה את כל סובביו. פעם אחת הגיע אליו הרה"ח ר' מרדכי טורץ ז"ל בכדי לחזק אותו, ביציאתו אמר לבני המשפחה שהוא בעצמו התחזק ממנו.

אך כשהיו אומרים לו "אתה אדם חזק!" לא יכל לסבול זאת: "זכי אני אדם חזק?! השם יתברך הרי יכול לעשות אותי אדם חלש... הוא בלבד זה שנותן לי את הכוחות!".

מספר בנו ר' עמרם: "בהיותי ילד קטן עברתי עימו סמוך לבית הלויים סנהדריה בירושלים, נענה אבי "לכאן כולם מגיעים לבסוף..." - כך היה מדבר תמיד מזיכרון בעלמא דאתי".

גם בימי חליו בסוף ימיו לא ויתר על שיעוריו הקבועים. כורסה מיוחדת היתה לו, על גביה התקינו מדף מיוחד לספרים וכך היה לומד. בין הספרים שהיו עמו תמיד

ניתן למנות כמובן את הליקוטי מוהר"ן, וכן ספר תהלים עם פירוש רש"י, שכן היה לו קשר מיוחד לזה, כל יום היה לומד פרק תהלים עם רש"י, והיה מדבר ומחזק הרבה בדברי רש"י שבתהלים. גם ספר נ"ך לא מש משולחנו. פעם אמר לחתנו: "אם אתה רוצה ספר טוב לפני השינה - תנ"ך הוא ספר טוב".

בימי חליו מסר בקביעות שיעור בשיחות הר"ן לבניו וחתניו. באחת השיחות האחרונות אמר: "קוראים לי 'משה גדליה', ובכן שימו לב לפסוקים שאני אומר בסיום תפילת שמונה-עשרה; הפסוק הראשון הוא "מחשבות בעצה תכון, ובתחבולות תעשה מלחמה" (משלי כ"ח), במחשבה ראשונה הרי הפסוק הזה הוא ח"ו היפך האמונה, לעשות מלחמה בכוחי ועוצם ידי? אבל הפסוק השני שלי הוא: "גול על ה' דרך, ובטח עליו והוא יעשה" (תהלים לו, ה), כאן בפסוק זה ה' עושה הכל. וכי אין זו סתירה לכאורה בין הפסוקים? אך כשתסתכלו ברש"י על משלי, הוא מפרש באיזה מחשבות ותחבולות מדובר: "אם באת להלחם כנגד השטן - בא בתחבולות, תשובה תפילה ותענית". מדבריו אנו למדים כי גם ההשתדלות היא רק בתפילה ואמונה". ואכן דיבורים אלו היו כל מהותו של ר' משה גדליה.

כאשר היו מתגברים עליו יסוריו היה צועק לה' ואומר: "רבנו של עולם! רבנו של עולם! רחם עלי! רחם עלי! מחול על כל עוונותי!" פעם אחרת בתוקף יסוריו צעק: "קדשינו טהרינו נורא!".

אמונתו הפשוטה לא משה ממנו לרגע. פעם אחת כאשר שכבו קצת יסוריו, אמר בנו אליו: "אני חושב שסוף סוף פעלה התרופה לשיכוך כאבים". ענה נחרצות: "אינני יכול לסבול את השפה הזאת... ה' עזר ותו לא...".

אומן דאש-השנה - במסדרה נפש

איה העט והסופר שיוכל לתאר את מסירות נפשו לנסוע לאומן בימי מחלתו האנושה מתוך מסירות נפש בלתי נתפסת. בשנה הראשונה הרופא לא נתן לו לנסוע, הוא אמר לו "אם אתה רוצה לנסוע שנה הבאה - אל תיסע השנה!" אך הוא לא הסכים לגזירה זו, "אם לא אסע - זה ממש זיק למצב רוח שלי", ניסה את מזלו אצל הרופא, עד שבסוף גם הרופא הבין, והוא נסע גם השנה וגם בשנה שלאחר מכן, האחרונה לחייו - - -

בדרך אגב, בנסיעתו לאומן הצליח להגשים את חלומו ולטבול במקוה טהרה, דבר שנבצר ממנו עקב מחלתו. היות והיתה לו דירה מיוחדת עם מקוה, הקדים הוא וטבל במקוה

הסטרילית לפני האנשים האחרים. נקל לשער כמה שמחה וקורת רוח שאב מכך.

השנה ליום אהרן

מספר בנו ששהה עמו בימיו האחרונים: "באחת השיחות האחרונות שהיו לי עמו, אמר: "על ידי אמונה אפשר להרגיש כזה נועם נפלא...", וממש ראו עליו שהוא מרגיש כך... למרות שהיה בשיא חוליו האנוש, אף על פי כן היה לו כזה נועם ברוחניות, ממש תענוג".

"באחת מלילות השבת שהייתי עמו, צעק קולות נוראים מרוב יסוריו החזקים, היה נראה כאילו הוא הולך להסתלק מרוב יסוריו וחולשתו, אחר כך כשנכנס למיטתו, שמעתי איך הוא אומר לעצמו תוך כדי ככי, את שיחתו של רבינו (שיחות הר"ן רעט): "כשכבר מאד רע - מתבטלים לגמרי", הרגשתי איך הוא מקיים וחי את דברי רבינו ממש למעשה". ואכן האמונה היוקדת שלו בהשם יתברך ראו עליו לכל אורך הדרך.

כשהכניסו אותו לבדיקת MRI בה על החולה לשכב זמן רב בלי שום תזווה, שאלו אותו אחר כך, "מה עשית במשך כל אותו זמן?" ענה שדיבק עצמו לה' וכך יכל לסבול את זה. כמו כן לפעמים כאשר תקפו עליו הייסורים, בתגובה היה מנגן ניגוני דבקות - - -

הגיע ובא בוקרו של יום השבת ראש חודש ניסן תשע"ח. ר' משה גדליה שוכב במיטתו בבית החולים, הכרתו מעורפלת וחום גופו נוסק כלפי מעלה. בנו ר' נחמן

שואל אותו: "אבא! איך עבר הלילה?" ור' משה עונה חלושות, אך מתוך אמונה ושמחה: "ברוך השם!". אלו היו המילים האחרונות ששמעו מפיו. מכאן ואילך במשך הימים הבאים איבד את הכרתו והמצב החמיר למאד.

חצות לילה של י' ניסן. מסביב מיטתו בבית החולים עומדים, לבד מבני משפחתו, כמה מיקירי אנ"ש מארצות הברית, יחד עם ידידיו ועסקני הרפואה שהיו מסורים אליו במשך כל התקופה האחרונה, וכך תוך כדי אמירת פסוקי 'מעבר יבק' ושירי התעוררות ודבקות, השיב ר' משה גדליה את נשמתו המזוככת לבוראה.

הבשורה האיומה מגיעה עד מהרה לארץ הקודש ומשרה אורה של יתמות ואבלות בקרב ציבור אנ"ש שציפו וייחלו ולא הפסיקו להתפלל למען בריאותו השלימה.

הלוייתו יצאה מבית המדרש של חסידי ברסלב בעיר וויליאמסבורג, מיסודו של הרה"ח ר' צבי יוסף וואסילסקי, תוך שאנשי שלומינו מבכים את לכתו של החסיד היקר שהרעיף עליהם מהודו. בירושלים עיר הקודש יצאה ההלויה מבית מדרשינו הגדול במאה שערים, שם נשמעו דברי התעוררות בקול בוכים מאת אחיו הרה"ח ר' אפרים נחמן אנשין שליט"א וכן הרה"ג ר' יצחק רוזנבלט שליט"א מו"צ העדה החרדית. המיטה עברה גם דרך ביתו, וידידיו שלא רצו להפרד ממנו הלכו ברגל עם המיטה ונשאווה כחום היום עד למקום קבורתו בהר המנוחות.

ת.נ.צ.ב.ה.

בימי חוליו שקוע בליקוטי מוהר"ן

זכרון קדוש ה' - אחד מתלמידי רבינו ז"ל, שרבינו ז"ל הבטיחו שיזכה לשמשו בעולם הבא כמו בעולם הזה

מכתב מאת החסיד רבי גדלי' אהרן קעניג זצ"ל בו מספר על הקמת ציון המצבה החדשה על קבר רבי שמעון מקורימנטשוק זצוק"ל תלמידו ומשמשו של רבינו הקדוש זיע"א בעיה"ק צפת

"ה, יום ב' כ' לח' אלול
ה' תשט"ז "מטרוניתא"
לפ"ק פעיה"ק ירושלים
תובב"א

לכבוד ידיד נפשי עזר
האהוב והנחמד עדין

הנפש ויקר המדות כש"ת מוהר"ר

אחרי דרישת שלומך הטוב כמשפט.
אודיעך שזה עכשיו קיבלתי מכתבך היקר
והחשוב רצוף הסך עשרה - 10 - לי' ע"ח
[על השבון] תיקון מצבת קבורת קדוש ה'
מוהר"ר שמעון זצוק"ל זיע"א ובניו ז"ל
בצפת"ו. ושכר הרבה מאד בעולם הזה
ובעולם הבא. וידוע מה שאמרו רז"ל גדול
המעשה יותר מן העושה, ותרומייהו איתנהו
בך אעכו"כ.

אל יהא פלא בעיניך מה שלקחתי עלי
להוציא לפועל ענין זה, כפי שהבנתי
ממכתבך שתמוה לך זה. האמת אומר לך
שבתחילה כשהכרזתי ברבים זאת היה
בדעתי אפילו שיהיה עולה ענין זה כמה
שיעלה, ולא לקחתי בחשבון סכום קצוב,
וראוי לרשום זאת בכתב ומעשה שהיה
כך היה: שביום כ' כסלו דהאי שתא, אחרי
תפילת שחרית כוותיקין בבית המדרש
שלנו במאה שערים שמעתי קול ענות
בהחדר החיצון וכשיצאתי לחלוץ התפילין
שלי שמעתי איך שאנ"ש שיחיו מתווכחים
ביניהם אודות תיקון הציון הק' הנזכר לעיל,
ואחד מטיל על חבירו לעסוק בזה ואומרים
אני יתן סכום זה וכן השני וכן השלישי, אבל
שאחד יעמוד ויאמר: טוב אני מקבל עלי
להוציא הענין מכח אל הפועל - לא שמעתי,
וכמעט שנתפזרו וכל אחד ואחד לדרכו
פונה. אמרתי: רבותי, אני

מקבל עלי בעזר השם יתברך לתקן הציון
באופן היותר נאות, ותיכף נשתוממו כולם
כי יודעים שאין דרכי בכך, אבל בראותי
כנ"ל אזרתי כגיבור חלצי וה' עמדי לעזריני
מתחילה ועד סוף.

ותיכף באותו מעמד קיבצתי כמה לירות
וברוך ה' שביום י"ד מנחם-אב דהאי שתא
הוקם הציון והמצבה על תלו, זכרון לקדוש
ה' - אחד מתלמידי רבינו ז"ל, שרבינו ז"ל
הבטיחו שיזכה לשמשו בעולם הבא כמו
בעולם הזה. ואם כי מתחילה הייתי מוכן
להוציא אפילו עד ג' או ד' מאות לי', אבל
אחר כך נשתנה בדעתי שאין להוציא הוצאות
יתירות על חשבון הקהל, זולת ההכרח. זהו
הענין בקיצור מופלג ודי למבין, וברוך ה'
שעזרני עד הגמר בכי טוב ונתן בדעתי
תיכף כשהתחלתי, מחשבה זו: דהיינו שכמה
שיתארך הענין לא יהיה איכפת לי העיקר
שילך ויתקדם עד כמה שהשי"ת וית' ירצה
אפילו לאט לאט, ועל ידי זה נתגברתי על
כל המכשולים ובלבולים כנהוג אצל כל דבר
שבקדושה שיש זה לעומת זה בחי'
קול הברה כידוע.

עכשיו לענין שני,
מה שתמוה לך, דע לך
כי נשמות הנפטרים אף
על פי שהם מתעדנים
בהיכלות קדושות
עליונות כפי מעשיהם
בעולם הזה, אבל יותר
אין להם, ועל כן מצפים
שיבוא לזכותם מעשה
התחתונים בקדיש
ולימוד וצדקה

לעילוי נשמתם ואז מתעלים בעילוי אחר
עילוי, צא ולמד מה שציוה רבינו ז"ל ומה
שהבטיח למי שיבוא על קברו ויתן פרוטה
לצדקה עבורו וכו' וכו' התעמק בזה ותבין
עד היכן הדברים מגיעים, כי מעשה קדושה
מהתחתונים בוקע רקיעים ואין לך גדול
מזה בכל עולם הנשמות.

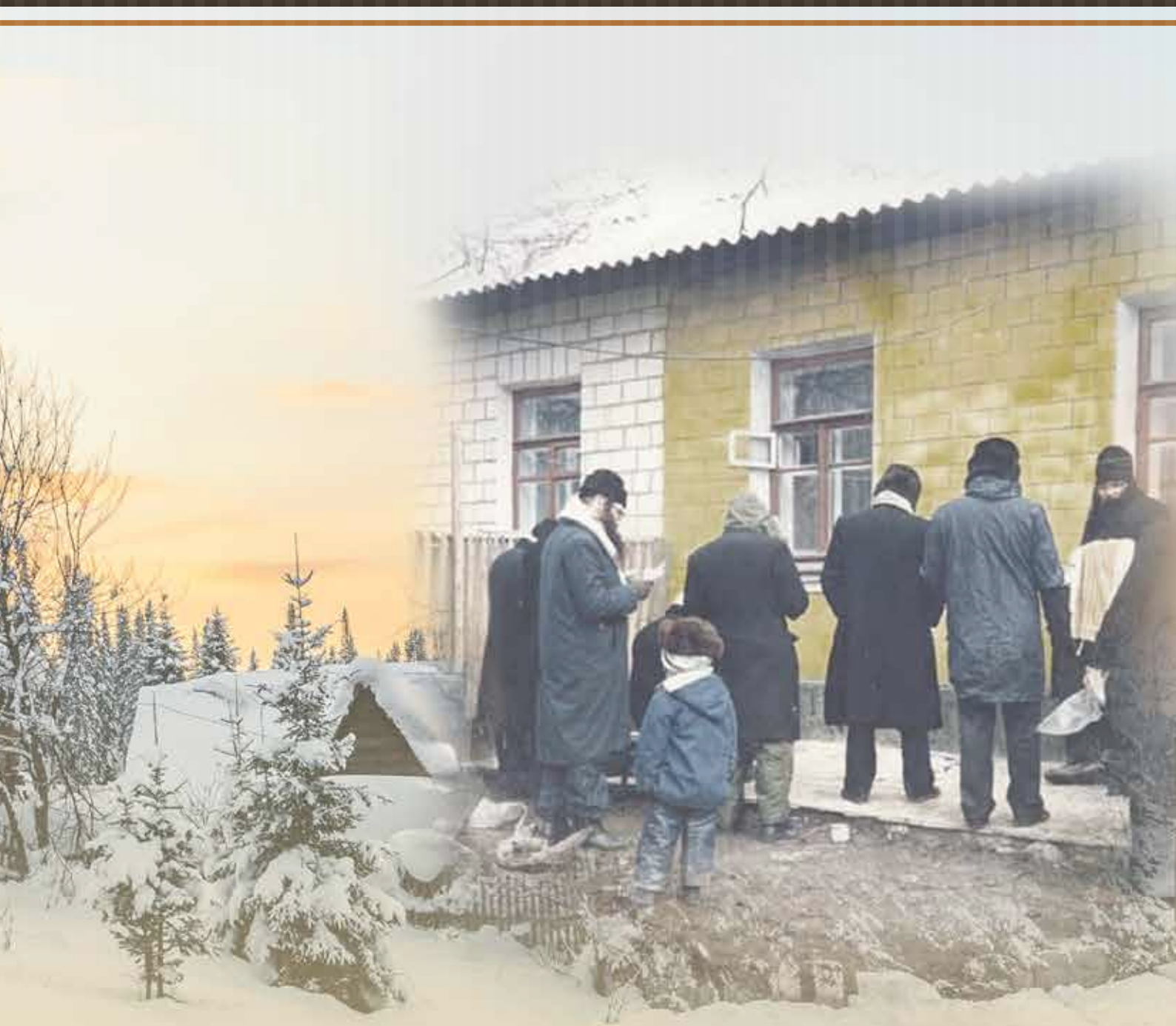
דיברתי עם הסופר ומבקש 35 לי',
נמצא שהכל ביחד יעלה 125 לי' ובה
אסיים מכתבי רב לעת עתה בברכת כתיבה
וחתימה טובה, לך ולבני ביתך שיחיו ולכל
אנ"ש היקרים בכל מקום שהם, להתראות
בעזה"ת ביחד על ציוה"ק הרשב"י זיע"א
במירון על ראש השנה.

ידידך לנצח

גדלי' אהרן קעניג

(תודתנו שלוחה להרב אברהם שמעון בורשטין
שיחי' שהמציא מכתב זה לידינו)

בשיחה מיוחדת ורוויית זיכרונות מאלפים עם הרה"ח ר' נתן מימון איש אמונו של החסיד רבי יחיאל מיכל דורפמן זצ"ל - לקראת יום השנה לפטירתו בה' באב, הוא מספר על התקרבות ר' מיכל לברסלב בימי נעוריו, הסתתרותו באומן ונישואיו עם בת החסיד רבי נתן שטרנהארץ זצ"ל • הגלות בערבות סיביר וההתחזקות באמונה גם בעתות צר ומצוק • הקיבוצים באומן בימי מסך הברזל והסיוע לחסידים שביקשו להגיע לציונו של הרבי, חרף הסיכון הגדול • העלייה ארצה לאחר שלושים ושמונה שנות ציפייה ואין ספור דמעות • גאולת הציון הקדוש מידי הגויים והנסים המופלאים שנלוו אליה ובניית בית הכנסת באומן • שמונים שנות דביקות ברבינו הקדוש

בהזדה לאומן
כדי לשמש את הרב

קראת יום היארצייט של הרה"ח ר' מיכל דורפמן זצ"ל, מגדולי הסידי ברסלב בהוד העבר, ביקשנו מאיש אמונו הרה"ח ר' נתן מימון שליט"א, מי שהתלווה אליו במשך שנים רבות, לגולל בפני קודאי 'אבקשה' מעט מנועם הזיכרונות והרשמים מהשהייה רבת השנים במחיצת ברסלב הסידי אמותי, כזה שהתמימות והפשיטות היו נר להגלות, ומו שמסר את נפשו להפצת יהדות וקיום הקיבוץ הקדוש בראש כבודת- המועצות, ולאחר עלייתו לארץ הקודש הקדיש את חייו כדי לדומם את בנינו וענינו של רבינו הקדוש.

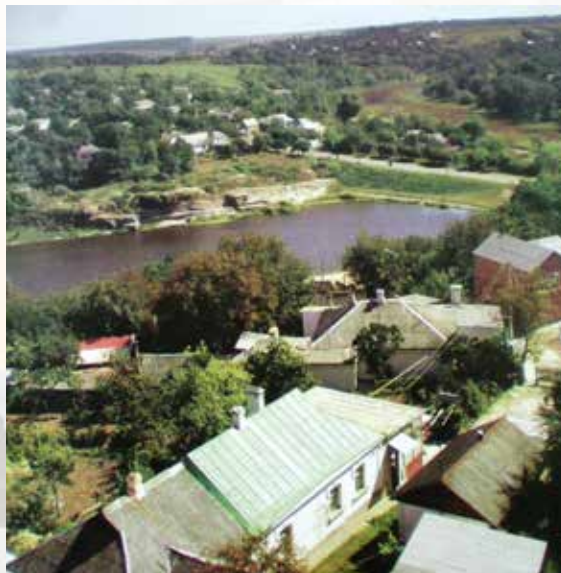
יום כיפור, אחד מבני העיר בא לשאול איזו שאלה את אביו הרב, ונכנס כשישבו לאכול את הסעודה שלפני סעודה המפסקת, וראה שהם אוכלים לחם מעופש, הוא נחרד מאד, והרעיש על כך בעיר; היתכן? רב בעיר חי בצורה כזו?! עד שהוחלט שהוא יקבל משכורת מבני העיר, לא מהשוחטים, כדי שיהיה לו ולמשפחתו מה לאכול.

אביו היה כמדומה חסיד דז"קוב, והיה מעיר אותו ואת אחיו, בהיותם ילדים צעירים, בשעה שלוש בלילה, כשעוד היה חשוך בחוץ, והיו לומדים יחד כמה דפי גמרא, ואחר כך הלכו למקוה. מרוב העוני שבעיר היו מחממים את המקוה רק בליל שיש, כדי שיהיה חם בערב שבת, והוא סיפר שבחורף היה כל כך קר, גם בחדר ההלבשה, כמו הקור של אוקראינה לפני תשעים שנה בערך, ומרוב הקור שהיה בחורף, הניסון הראשון היה להסיר את המלבושים, מלבד הניסיון השני שהיה כרוך בעצם הטבילה במים הקרים ששכבת קרח כיסתה אותם מלמעלה. אביו לימדו שאם המקוה חם צריך להיכנס לאט, לבדוק את מידת חומו, אבל מקוה קר, אין דרך אחרת להיכנס אליו, רק לקפוץ, וכך עשו. כשסיפר זאת היה מתאר את נקישות שפתיו עוד כשהסיר מעילו העליון, מרוב הקור שהיה אז. כך נהג כל יום. ולכן

והוא התנהג אחרת, היה לו מעיל ארוך, אבל רק עד מעט אחר הברך, והיה הולך בזריזות ברחוב, בפשיטות כמו אברך, כשאף אחד לא מלווה אותו.

בית של תורה ויראה

הם גדלו בעוני גדול, רבי מיכל סיפר, שאביו לא הסכים לקבל משכורת מהשוחטים, כדי שיהיה נקי בהשגחתו עליהם, ולכן המשפחה חיה בדחוקות גדולה, כשאף אחד מבני העיר אינו יודע על מצבם האמיתי. עד שפעם אחת בערב

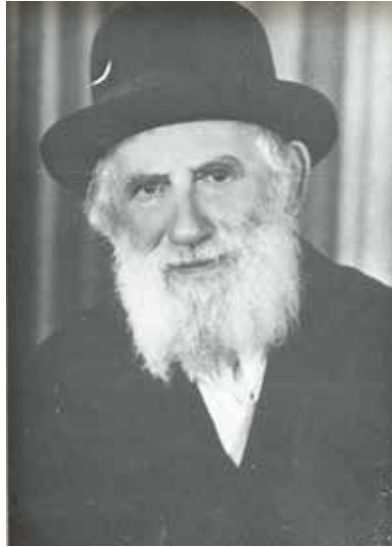
חסידים עניים העובדים את ה'. העיר אומן

ר' נתן מימון: רבי מיכל היה נוהג לחזור על מימרת אנ"ש על דברי רבינו בתחילת הסיפורי-מעשיות "בדרך סיפרתי מעשה שכל מי שהיה שומעה היה לו הרהור תשובה", שאם יש הרהור תשובה ממעשה, כדאי לספר. אבל אם אין הרהור תשובה, אין כדאי לספר. ה' יעזור שהסיפורים האלו יביאו הרהורי תשובה, חיזוק, התעוררות, התחדשות בעבודת ה' ועניני רבינו, להיזכר מאנשי שלומינו. רבי נחמן בורשטיין היה אומר על הכתוב: "זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו", שעל ידי שאנו נזכרים מאנשי שלומינו, שחיו בתמימות ובפשיטות בלי לעשות עסק מעצמם, כמו שכתוב 'לא ברעש ה', זה מעורר אותנו לא לעשות עסק מעצמינו. אנשים שואלים אותי: למה אין ספר על רבי מיכל? ובאמת צריך להיות. אנשים חיים מסיפורים של הדורות שעברו, זה נתן הרבה חיות, ויש דברים שאפשר ממש ללמוד מדוגמא של ברסלב חסיד.

כפי שהבנתי, רבי מיכל נולד בעיר צ'מרוביץ, הוא סיפר ששם היו שני רבנים, היה רב אחד שהלך כמו אדמו"ר, היה לבוש במעיל ארוך כמעט עד הארץ, והיה הולך ברחוב לאט כשמלווים אותו עדת מרעיתו. ואביו של רבי מיכל, רבי יהושע דוד, היה הרב השני, שהיה ממונה על השוחטים ועוד דברים חשובים בעיר,

שימוח בחתונתו. ר' הירש לייב ליפל (באדיבות גג)

החתונה התקיימה באומן. חמיו ר' נתן ב"ר אברהם שטרנהארץ

השדכן. ר' אברהם שטרנהארץ

בכי ובאותה השתטחות הוא בכה על הציון שלש שעות, על כל המצב שלו אז. לאחר שגמר לבכות, הרגיש 'פה אשב כי איזיטיה', כמו שהגיע הביתה, שכאן זהו הבית החדש שלו, ונשאר באומן.

אז, בהיותו באומן, התעורר ענין השידוך שלו. רבי אברהם שטרנהארץ ראה אותו, אני חושב ששמעו שהוא מגזע הסבא משפולי, רבי אברהם כתב מכתב לבנו ר' נתן שהיה גר אז בברסלב, שהגיע בחור שנראה מאוד רציני וירא שמים, אולי זה יהיה טוב לבתך, וכך קם השידוך והיה. רבי מיכל סיפר על חתונתו, בה השתתפו חסידי ברסלב העניים, שלקחו אותו לאחר החופה לציון הקדוש להתבודד, זה כתוב גם בספר 'ימי שמואל' של רבי שמואל הורביץ (פרק רז, שם כתוב שהחתונה היתה בר"ח ניסן תר"צ). רבי הירש לייב ליפל שימוח בחתונה, הוא לקח סיר וכף והיכה עליו כמו תוף, וכך היו שמחים.

רבי מיכל סיפר שלא היה לו כסף לריהוט, מה עשה? לווה מזה כיסא או שניים, מזה שולחן, מזה מיטה, מזה מחצלת. ומרוב העניות הרהיטים לא היו תואמים באותו הגובה. שבועות מספר לאחר חתונתו באו בעלי הרהיטים בזה אחר זה לקבלם בחזרה, והוא ביקש, האם אפשר לחכות עד לאחר שבת? והם הסכימו. וסיפר שחשב לעצמו בביטחוננו הברסלבי בה: מעניין מה הקדוש ברוך הוא הולך לעשות פה? מעניין איך ה' יסדר אותי? ולא סיפר איך הסתדר,

מכתב מאביו כשאביו מצרף למכתבו קטע מעיתון שכתבו נגד האב, זה היה בשנים הקשות של הקומוניזם וכתבו שם: איך זה שנותנים לרב שהוא גנב, גזלן ושקרן, ללכת על אדמת רוסיה הטהורה?... כשהוא מרמז לו שאם הוא רוצה לחזור הביתה, שיחשוב היטב לפני שהוא עושה זאת, משום שהדבר מאוד מסוכן.

רבי מיכל סיפר, שכשהגיעו הנאצים ימ"ש חשב אביו שהם לא יכולים להיות יותר גרועים מהקומוניסטים, אבל אחר כך התברר לו שהם גרועים יותר, כי כשהגיעו לעיר קודם כל לקחו את הרבנים להורג, הם ימ"ש אמרו לאביו שמכיון שהוא אדם מכובד, יתנו לו דבר מכובד. הם נתנו לו לכרות קבר לעצמו, והכניסו אותו לשם חי רחמנא ליצלן. רבי מיכל לא ראה זאת, אולם שמע על כך לאחר מכן.

השידוך עם נכדת רבי אברהם שטרנהארץ

וכשקיבל את המכתב הזה, הבין שלא כדאי לו לחזור הביתה. באותה עת שמע על ברסלב ועל אומן, וחשב אולי זו הזדמנות לנסוע לשם, כי הרי אין לו לאן לחזור, ואומן לא רחוקה מקייב. וכך הגיע לאומן. עם בואו שאל למקום ציון רבינו הקדוש והלך לשם, במשך שלש שעות השתטח על הציון הקדוש, הוא סיפר שכילד היה בעל

עד ערוב ימיו, אף פעם לא היה לו ניסיון להימנע מלהיכנס למקוה קר. רק כשהיה בגיל שמונים היה נהנה אם המקוה חם. כך הוא התחנך מילדות, שטובלים תמיד, לא משנה אם המקוה חם או קר.

הוא סיפר שאביו לימד אותו שולחן ערוך יורה-דעה, כשהיה בן אחת עשרה - שתיים עשרה, והיה מראה לו את הטריפות על הבהמה, הכניס את היד לתוך הריאה לבדקה מטריפות, ואכן בשנים מאוחרות יותר זה הגיע אצלו לשימוש, בהיותו שוחט במחתרת תחת אפם של הקומוניסטים. עד שגם ביום בו קיבל את ההודעה שהוא יכול לצאת מברית-המועצות, שהיה עליו להזדרז מאוד, בא אליו יהודי עם תרנגול לשחוט, ושחט עבורו, ומכיון שלא היה עפר לכסות את הדם, כיסה אותו בשלג, שיש דעה שאפשר לכסות בזה, מרוב חפזונו אז. כשבא לארץ הביא עמו את סכיניו, ונתנם או מכרם לר' אברהם עקשטיין שהיה שוחט, והוא כבר לא שחט בארץ.

כשנעשה בר מצוה, שלח אותו אביו ללמוד בישיבה בקייב, היו שם שתי ישיבות, ישיבה כלל חסידית וישיבת תומכי תמימים של חב"ד. אביו שלח אותו יחד עם אחיו הקטן ממנו, לישיבה הכלל חסידית ובה למד. הוא זכר את המשגיח בישיבה שהיה חסיד וירא שמים. בישיבה זו למדו במחתרת, כי מצד החוק היה אסור ללמוד. פעם, לפני שהיה צריך לחזור הביתה, קיבל

רק אמר: אני כאן. כאומר, ה' עזר לי בדרכיו הנפלאים. כזה היה בטחונו בה'.

אחרי החתונה הוא גר באומן, כמדומה שתקופה מסוימת הוא גר בעיר ברסלב. באומן היה עם אנשי שלומנו, הוא לא הרגיש מישהו מיוחד שם. הוא היה עם כולם. כמובן שהה רבות במחיצת רבי אברהם שטרנהארץ שהעריכו מאד, וגם כשהגיע ארצה, בא לראש השנה למירון בזכות זה.

הוא סיפר שפעם כשהיה בציון בחצות, ניגש אליו רבי משה טשנסטוכווער ושאלו אם הוא רוצה להצטרף לקבוצה שהולכים ליער בחצות, ענה: בוודאי. אמר לו: אל תדבר מזה, רק תבוא לציון בחצות, וכשאמשוך בבגדך, תבין שצריך לצאת, ונצא ליער. וכך היה, והיה מובן ממנו שהלך עם קבוצה זו הרבה ליער. והיה אומר שכשהיו אנשי שלומנו בציון בחצות, עשרה או חמשה עשר איש, כמה שהיו, והיו אומרים תיקון הכללי, תיקון חצות, התבודדות, היה כל אחד צועק מלבו מסוף העולם עד סופו, ואף אחד לא שמע ולא סתר ולא הפריע לשני. רק צעקת הלב, כמו שאומר רבינו. סיפר שפעם ראה את רבי נשקע בציון באומרו תיקון הכללי, והוא חזר הרבה על המילים 'למה שכחתני?' בצעקת הלב, ורבי מיכל ראה איך שירדדים מעיניו שני נחלים של דמעות, המראה הזה נשאר חקוק מול עיניו כל חייו.

השגחה גלויה בגלות סיביר

אחר כך לקחו אותו לסיביר, היה כנראה איזה משפט על הברסלבר'ס והחליטו לקחתו לשם לעשר שנים. בנסיעה לסיביר שארכה כמה שבועות, נסעו ברכבת אלפי

קילומטרים. תוך כדי העמידה ברכבת שעות על גבי שעות, פתח פעם בשיחה עם העומד לידו ושאלו למעשיו, סיפר לו הלה שהוא עובד בייצור נייר-זכוכית, הם נכנסו קצת לפרטי המלאכה, היתה זו שיחה קצרה של כעשר דקות.

אחר כך, כשהגיע רבי מיכל לסיביר, ששם רוב האנשים נלקחו לחטוב עצים ביער ורובם מתו מרוב הקור וקושי העבודה והמחסור במזון, שאלו שם את כל אחד, אם יש לו איזו מומחיות לעבוד בשביל הממשלה, וכששאלו אותו, נזכר בשיחתו בדרך עם אותו אדם שליידו וחשב שכנראה זה בהשגחה פרטית מהשמים, הוא ענה שהוא יודע לייצר נייר-זכוכית, כי מכיוון שהיה פיקח ולמד גמרא ותוספות, מאותה שיחה קצרה קלט את תהליך הייצור, שיש כמה סוגי עובי בעשיית נייר-זכוכית. כששמעו זאת הממונים במחנה, החלו לחשוב אלו מוצרים דרושים לכך, נייר - עשוי מעצים ויש שם עצים לרוב. זכוכית - יש בקבוקי וודקה לרוב. צריך דבק - ניתן לייצר זאת מפרסות הסוסים, וגם אלו לא חסרו. וכך הקימו את המפעל ורבי מיכל היה המנהל של המפעל, וזה הציל את חייו, כי בזכות זה הוא לא היה צריך לחטוב עצים, על כל הסיכון שבכך.

עם הגיעו לסיביר, ראה שיש הרבה כנופיות רוצחים וגזלנים, והדבר ממש סכנת נפשות, כי במקרה של מריבה הם מסוגלים ממש להרוג, כשלאף אחד לא אכפת אם מישהו ייהרג או לא. בהיותו יהודי תלמיד חכם ופיקח, חשב איך להינצל ונפל ברעיונו שהרי מידי פעם מאפשרים לאסירים לקבל ממשפחתם מכתבים, מתנות ודברי מזון, וכך כשהוא קיבל את החבילה הראשונה שנשלחה עבורו, מיד הלך לראש הכנופיה ואמר לו שהוא רוצה

לתת לו מתנת ביכורים - דבר שאינו שכיח במחנות הסיביריים שם אדם אינו נותן משהו משלו ללא שלוקחים ממנו בכוח. ראש הכנופיה קיבל את מתנתו בחיך ואמר לו: בוא נשב ליד השולחן ונאכל יחד. וכולם ראו שר' מיכל יושב ואוכל עם ראש הגזלנים, ומאז כולם פחדו להתחיל אתו ולא הזיקו לו לא בגשמיות ולא ברוחניות, שהרי אכל יחד עם ראש הגזלנים. את זאת הוא סיפר כדי להמחיש איך הקדוש ברוך הוא נתן לו שכל להבין מה לעשות כדי להינצל ולשרוד שם.

התבודדות בערכות הקרה

בסיביר הוא היה שש שנים ושבעה חודשים. לא עבר יום אחד שבו הוא לא בכה לה, ולא היה יום אחד שהוא איבד את האמונה שהוא ייצא משם. אם היו צריכים לקום לעבודה בשעה חמש - הוא היה קם בארבע ויצא להתבודד ובכה לקדוש ברוך הוא שיצילו ויזכה לצאת משם.

כעבור חצי שנה או שנה הסתיימה התקופה של המפעל לנייר-זכוכית ובמשך פרק זמן מסוים הוא ניהל בית חרושת של בגדים. בבית החרושת היו אלפי עובדים, ובהיותו מנהל היו לו כל האפשרויות, ניסיונות שונים נקרו לפניו ובפרט כאשר מדובר במקום מנותק מהעולם, הוא סיפר שהרגיש שרבינו עומד מאחוריו ואומר לו: אם אתה נופל, אתה מאבד את הכל, כל מה שעשית כל חיך. אם אתה לא נופל, אני אתך עד הסוף. תיזהר מאד, או כך, או כך, תבחר לך.

פעם, (היה זה בשלב מאוחר יותר לאחר השחרור, במוסקבה), הגיע אליו ר' יצחק גלבך, הוא היה לבוש בגדים קרועים ולא היו לו נעליים

בסיביר הוא היה צעיר שנים ושבעה חודשים, לא עבר יום אחד שבו הוא לא בכה לה, ולא היה יום אחד שהוא איבד את האמונה שהוא ייצא משם. אם היו צריכים לקום לעבודה בשעה חמש - הוא היה קם בארבע ויצא להתבודד ובכה לקדוש ברוך הוא

אמונה בערבות הקרח. סיביר

היה שומע קלטות עם שיעוריו. ר' צבי אריה רוזנפלד

והוא ענה: "הייתי פה". "אתה משקר", ענו לו המפקדים, "חיפשנו אחריו ולא מצאנו". לימים כשסיפר זאת, אמר רבי מיכל בחיוך: "באמת לא הייתי שם, הייתי בארץ ישראל, לכן לא ראו אותי, הרי רבינו אומר שבמקום שאדם חושב, שם הוא נמצא".

אחרי שסטאלין מת, שיחררו הרבה אסירים פוליטיים, גם היהודים היו נקראים אסירים פוליטיים, כי מי שמאמין, הוא נגד הממשלה. וסיפר שהתפלל כל הזמן שתגיע אליו בשורת שיחרורו בשבת, וכן הווה.

שלושים קילומטרים בשביל מקוה

אחרי שחזר מסיביר פחד לגור באומן, שהיתה ידועה כמרכז חסידי ברסלב, והתגורר בכפר מאלאחייבקה, הנמצאת כשלושים קילומטרים ממוסקבה, וכדי לא לעבוד בשבת בחר לו עבודה בה יהיה עצמאי, הוא למד תפירת ספרים. ברוסיה, כל דבר היה צריך לכתוב ולכן בכל בית חרושת היו ערימות של ספרי חשבונות

הקומוניסטים לקחו את תושבי העיר אחד אחד לחקירות, עד שחקרו אותו והבינו שהוא עשה זאת והוא נשלח להרבה שנים לסיביר וכך יצא מדעתו.

באמת הייתי בארץ ישראל...

מדי פעם היו תולים במחנה מודעות עם חדשות. כמו כן נערכו 'מסדרים' שבהם היו כולם צריכים להתייצב כדי להיספר ומי שלא הגיע, יכלו להשית עליו לעתים עונש מוות. פעם נתלתה מודעה בה נכתב על מלחמה בארץ ישראל, שנלחמים אלפי ערבים נגד מיעוט של יהודים, כשקרא זאת, זה מאוד 'תפס' אותו עד שהרגיש כאילו הוא בארץ ישראל והוא נאבק להגן על היהודים, כל כך נתפס בדבר בהתבוננות בעיני רוחו, כמו בחלום, עד שעקב כך לא התייצב לספירה. אצלו היה נהוג שאם אסיר אינו מתייצב, מיד שולחים חיילים עם כלבים לחפשו, שלחו לחפשו ולא מצאוהו, כעבור מעט זמן הוא התעורר משרעפיו ומיד בא להתייצב. "היכן היית?" שאלוהו,

ואת רגליו נאלץ לכרוך בסמרטוטים. היה זה בחורף המקפיא ברוסיה, ור' מיכל אמר לו: בוא אתי. שם היה ניתן להיכנס ללא בדיקה, אך בשעת היציאה היו בודקים את חפצי היוצאים, אם לא נטלו בכליהם מהבגדים והחפצים שבמפעל. ר' מיכל עשה כחכמתו והוציא את ר' יצחק כשהוא לבוש מראשו עד רגליו בבגדים ונעליים חדשים, ובכך שלא נתן לו שקית עם בגדים אלא החליף את בגדיו, לא זכרו איך היה לבוש קודם לכן וכך לא קלטו את מעשהו.

עוד ממה שסיפר על סיביר: היה שם פרופסור לחינוך, מכובד מאוד, שבגלל תנאי המאסר הממושך יצא מדעתו והיה פוסע כל העת אנה והנה וממלמל שוב ושוב: "שתי אותיות". "שתי אותיות". אותו פרופסור עבד במשרה מכובדת, באחד הימים תלו בעיר מגוריו מודעה בה נכתב שעומד להגיע אחד הקומוניסטים החשובים לעיר ותיערך לו קבלת פנים וכו', הוא ידע שאדם זה פושע ורוצח ובאחת המודעות שתלו לכבודו, הוא הוסיף שתי אותיות שהפכו את המילים לגנות במקום לכבוד, והוא כתב זאת כשאף אחד לא ראה.

כעבור מעט זמן הוא התעורר משרעפיו ומיד בא להתייצב. "היכן היית?" שאלוהו, והוא ענה: "הייתי פה". "אתה משקר", ענו לו מפקדי המזנה, "חיפשנו אחריו ולא מצאנו". לימים כשסיפר זאת אמר בחיוך: "באמת לא הייתי שם, הייתי בארץ ישראל..."

חרדי לכל פרטיה ודקדוקיה. ור' מיכל סיפר, שאשתו של ר' זאנוויל הייתה מיוחדת בצדקותה ובמנהגיה היתה חידוש ברוסיה הקומוניסטית.

ר' זאנוויל היה ראש קבוצת חסידי ברסלב שם, לפני ר' מיכל, כי נשאר אז כמה ברסלברס בודדים ברוסיה, הם היו מפוזרים פה ושם, כל אחד היה גר במקום אחר, עד לטשקנט הרחוקה, והיו מארגנים מנין באומן לראש השנה.

הוא סיפר גם לר' מיכל איך יודעים את מקום הציון, כי כשהגיע לאומן אחרי השואה, האוהל שעל הציון כבר לא היה והוא חיפש את הציון ולא מצא, ומרוב שברון לב נרדם, באמצע הלילה חלם שרבינו בא אליו, ושאל את רבינו: רבי עזבת אותנו? אמר לו רבינו: חס ושלום, חס ושלום. וכשקם בבוקר חיפש שוב, ומצא את ארבעת חורי העמודים שהאוהל של הציון עמד עליהם.

ר' זאנוויל נפטר ברוסיה, אשתו מאוד רצתה להביאו לארץ ישראל וקברו אותו בתנאי שכשיתאפשר יוכלו להביאו ארצה. כשקיבלה אשורת יציאה מבריה"מ הגישה בקשה והביעה רצונה להעלות את ארונו עמה. בקשתה נענתה, ור' מיכל ליווה אותה, היא הוציאה מרוסיה גם ספר תורה, וכשדקו את מזוודותיה - כי הם היו בודקים כל בגד וכל דבר, כי מי יודע מה מוציאים מהעשירות הנפלאה שהייתה שם? - ובמשך זמן הבדיקה, שארכה שעה או יותר, החזיק ר' מיכל את הספר תורה בחדר צדדי, ובכה ודיבר עם הקדוש ברוך הוא כל הזמן, ואמר: יש לי את הקדוש ברוך הוא ביד, זה עת רצון להתפלל. הוא היה אומר זאת לענין מי שמגביה את הספר תורה ואחר כך יושב עמו, שזה עת רצון לדבר עם הקדוש ברוך הוא, כי הוא אצלו ביד.

למדו יחד בחידר בקייב. ר' מרדכלה מזוועהל.

מסירות נפש ליהדות. ר' מיכל בתקופת עלייתו ארצה (פאריסית נג).

נתנו לו מפתח והיה טובל הראשון בכל לילה בחצות, כשהמקוה עדיין נקי, והיה אומר: "ראה מה שעשה לי הקדוש ברוך הוא, אם היה לי מקוה בבית, הייתי צריך לטרוח להחליף את המים ולחממם ולדאוג לסולר וכן לניקיון, פה ברוך ה' עושים את הכל בשבילי, זה הפירוש 'לית רעותא טבא דאיתאביד', היה לי רצונות והקדוש ברוך הוא הוציאם אל הפועל".

ר' זאנוויל מן השרידים

באומן היה את ר' זאנוויל, שהיה יהודי פיקח, הוא סיפר לר' מיכל, שהוא נולד בבית חרדי, אבל מכיוון שגדל ברוסיה הקומוניסטית עזב בצעירותו את הדת והיה שחקן מצליח בתיאטרון, קרה שם משהו ושמו אותו בבית הסוהר, שם הוא דיבר עם הקדוש ברוך הוא ואמר בערך כך: "אני יודע למה אני כאן, אני יודע מה אתה רוצה ממני, אם תוציא אותי מפה אהיה ילד טוב". ואז בנס גדול מאוד יצא משם, ונעשה יהודי

ורישומים, רבי מיכל היה מגיע לבית חרושת, שבו מרוב הספרים היתה לו עבודה לחודש, הראה להם שהוא מומחה גדול והיו נותנים לו לבחור את זמני העבודה, וכך יכל שלא לעבוד בשבת.

במאלאחביקע לא היה לו מקוה והוא היה צריך לנסוע למוסקבה, באמצע השבוע לא היה הדבר אפשרי, לכן נסע רק ביום שישי, ותמיד חשב: הלוואי ויהיה לי מקוה בבית. באותה שעה זה היה רחוק מן המציאות כמו סולם לעלות לשמים. פעם אחת הביא בעל מלאכה לבדוק אם אפשר לעשות אצלו מקוה בבית, אף על פי שבקושי היה לו כסף לאוכל, מרוב העניות הגדולה שהייתה ברוסיה. בעל המלאכה אמר שאם יחפרו לעומק של עשרה מטרים, ימצאו מים, אבל העבודה תעלה שש אלף רובל, היה זה סכום דמיוני, אבל היו לו כיסופים גדולים למקוה, ולית רעותא טבא דאיתאביד, כי אחר כך כשהגיע לארץ ישראל היה גר ברחוב הושע והיה הולך חמישים מטרים בלבד למקוה בסאטמאר ברחוב יואל,

בעל המלאכה אמר שאם יחפרו לעומק של עשרה מטרים, ימצאו מים, אבל העבודה תעלה שש אלף רובל, היה זה סכום דמיוני, אבל היו לו כיסופים גדולים למקוה, ולית רעותא טבא דאיתאביד, כי אחר כך כשהגיע לארץ ישראל היה גר ברחוב הושע והיה הולך חמישים מטרים בלבד למקוה שמואל בידו...

בוכותו נתנה הגויה להיכנס לחצרה שבה היה הציון הקדוש.
מראה הציון בימים עברו

הזמנה ל'חתונה'

אחרי פטירת ר' זאנוויל, ר' מיכל היה האחראי על קיבוץ המנין בראש השנה, וסיפר שכחודשיים לפני ראש השנה היה שולח מכתבים לעשרה מאנ"ש, שמזמינים אותם לחתונה שתהיה בתאריך זה וזה, בלי שום אזכור לאומן ולציון, רק ברמז גדול. וסיפר שהם היו צריכים לבוא לציון בערב ראש השנה, והתפללו במחותרת באיזו דירה, לפעמים תקעו בשופר בשחרית, כי לא ידעו אם ישרדו עד מוסף. ופעם בערב ראש השנה אחד המשתתפים איחר לבוא לציון, ובא אחר שהם הלכו, והגויה לא נתנה לו להיכנס, ומרוב צערו קילל אותה שבתה תשתגע, והקללה התקיימה. ואמר ר' מיכל שיש שני סוגי שיגעון, יש שיגעון שצועק כל הזמן, ויש שיגעון שלא מדבר, שזה יותר מסוכן ויותר קשה לצאת מזה, והיא חלתה בשיגעון הזה, והיתה בבית משוגעים.

אז אמרה הגויה שלא תיתן להם להיכנס לציון, כי בגללם בתה השתגעה. אמר לה ר' מיכל: חס ושלום, פה מתפללים על חיים, אנחנו נתפלל על הבת שתתפא. ר' מיכל אמר לכולם להתפלל עליה, שלא נאבד את הראש השנה, חלילה. וכולם התפללו, וסיפר ר' מיכל איך שהתפלל, אמר: ריבונו של עולם, יש לך כל כך הרבה גויים בעולם, מה כבר יהיה אם יהיה עוד גוי בעולם. והיא התרפאה, ואחר כך כשהגיע ר' מיכל שוב לציון - כמדומה שזה היה כשנרבי יואל מסאטמאר זצ"ל נסתם עורק בראשו והיה במצב מסוכן וביקשו מר' מיכל שיתפלל עליו בציון - ואז כשהגיע הם קיבלו את פניו בשמחה וסיפרו לו שהבת התרפאה וכבר התחתנה והכל טוב. הם רצו לכבדו במזונות ומשקה, והוא אמר: יש לנו מנהג שכשאנו באים לציון איננו אוכלים, אנו בתענית.

מכיוון שנהגל ברוסיה הקומוניסטית עזב ר' זאנוויל בעצירתו את הדת וזיהו שהקץ מגליה בתיאטרה, קרה שם משהו ושמנו אותו בבית הסודה, שם הוא דיבר עם הקדוש ברוך הוא ואמר בערך כך: "אני יודע למה אני כאן, אני יודע מה אתה רוצה ממני, אם תוציא אותי מפה אחיה ילד טוב"

חלום מופלא על רבינו הקדוש

היה לר' מיכל חלום שבו ראה את רבינו, הוא חלם שהוא נמצא באולם ענק, עם קורות גבוהות מכל הצדדים, ואין פתח לצאת ולהיכנס, והתחיל להסתכל על הקירות וראה שהקירות עשויים מספרים, הלך לראות, איזה ספרים אלו? הוציא ספר אחד, וראה שזה 'ליקוטי הלכות', וראה שמהמקום היכן שהוציא את הספר, רואים את החוץ, והוציא הרבה ספרים, ועשה לו פתח לצאת, וכשיצא, ראה שזהו מקום ציון רבינו הקדוש, וראה שרבינו יושב על כיסא על מקום רצפת הציון, ורבינו מסובב את פניו לכיוון האחר ומדבר עם אחד מידידיו שהכיר, בספרו זאת הזכיר ר' מיכל את שמו של הידיד, אחד שאחר כך עלה לארץ ואיני זוכר כעת את שמו. הוא הסתכל וראה שזה איום ונורא, הוא חיכה שרבינו יסתכל עליו, ורבינו לא הסתכל עליו, רק דיבר עם אותו אחד, התחיל לכאוב לו שרבינו לא מתעניין בו כלל, רק מדבר עם ההוא, עד שהרגיש חולשה גדולה, שהוא מוכרח לשבת, וישב על הארץ לא רחוק מרבינו, כשהוא מחכה ומצפה שרבינו יסתכל אליו.

אחר כך רבינו גמר לדבר עם אותו אחד והסתובב אליו, כמו כיסא מסתובב, ואמר לו: נו. כאומר: תדבר. הוא הרגיש שמכיוון שרבינו מסתכל עליו הוא מוכרח לעמוד, התאמץ בכל הכוחות להתרומם והתחיל לדבר ולספר לפני רבינו שהוא נמצא בין הגויים בלי שום יהדות, ומתפלל שבנותיו יתחתנו עם יהודים, ודיבר מהר מאד, ופתאום פרץ בבכי, ובכה הרבה מאד, וכשאדם בוכה הוא סוגר את עיניו, וכשפתח את עיניו, ראה שזה היה חלום, ושם את ידיו על עיניו, והרגיש קצת לחות, לא כמו נהר הדמעות שבכה בחלום, ומיד סגר את עיניו

כדי לנסות להמשיך את החלום, וזה כבר לא עזר, רק זכר שרבינו הסתכל עליו עם קצת חיוך, מודאג, והוא הבין שמצד אחד יש חיוך שהגמר יהיה טוב, אבל מצד שני יש דאגה, כי יצטרך לעבור הרבה מאוד. זה נשאר לו במוח, ואמר שאם היה יודע לצייר, היה יכול לצייר כל פרט ממה שראה בתואר פני רבינו, והוסיף, שפניו של רבינו כפי שראה אותם אז, עמדו לפניו שנים ארוכות, הרגיש כעומד לפני רבינו והיה חושב, מה אפשר לעשות בשביל רבינו? ובאמת זכה לעשות הרבה ולפעול הרבה דברים בשביל רבינו.

הוא מסר את נפשו בשביל רבינו באותם ימים תחת שלטון הקומוניסטים, כל מי שבא וביקש ממנו להביאו לציון הקדוש, היה מביאו, למרות שהיה ממש פחד מוות לעשות זאת, ואחרים לא היו מסכימים. ר' גדליה פליער שיחי' היה האמריקאי הראשון מאנ"ש שהגיע לרוסיה, כשבא אליו וביקש ממנו שיביאו לציון, ענה ר' מיכל: "אף על פי שזה ממש סכנת נפשות, אני מסכים". הוא הבין שזה יפרוץ דרך, שאם הוא יגיע לציון, זו תהיה התחלה שיבואו אנשים מחוץ לרוסיה לציון. כעבור שנים, כשנתנו לו לדבר ביארצייט של רבינו, דיבר מהבעטליר העיוור, ואמר: "אני לא הבעטליר, אבל אני אומר כמו שאמר הבעטליר: 'אני זוכר לאו כלום'. אני זוכר שהיה ממש כלום מברסלב, והנה תראו מה שיש כהיום".

כשהתחנן הקומוניסט איים למסרו לרשטונות

כל העת היה מתפלל שהבנות שלו יתחתנו עם יהודים. היו לו שלש בנות; בתו הראשונה התחתנה עם יהודי שהיה קומוניסט שונא דת, הוא לא הפריע לה,

אבל לעצמו היה רחוק מכל דבר שבקדושה, אפשר לתאר כמה זה כאב לר' מיכל, נולד להם בן שמסתמא עשו לו ברית, קראו לו אברהם, וכשגדל קצת בא פעם לבית ר' מיכל הסבא שלו, ר' מיכל עלה אתו לעליית הגג וסיפר לו קצת על אברהם אבינו, יצחק אבינו, מעט דברים פשוטים ביותר של יהדות. כשחזר הביתה, חקר אותו על כל מה שעשה שם, וכששמע זאת, הלך לר' מיכל ואמר לו: "אם זה יקרה שוב, אמסור אותך לממשלה ותהיה בסיביר וכבר לא תצא משם". ככה היו החיים שם, וזה מה שעבר עליו, כל זמן שהם היו נשואים, ר' מיכל סבל ממנו.

אחר כך כשהם עלו לארץ, אחרי ר' מיכל, יום אחד באה לר' מיכל בתו זאת בבכיה, שבעלה רוצה לגרשה. ר' מיכל השתתף בצערה, אבל בלבו היה מלא שמחה כשראה את התוצאה של התפילות שלו שנים על גבי שנים. ואכן הם התגרשו, והיא נישאה עם בעל ירא שמים, פולני נעים מאוד, דובר אידיש, לומד דף גמרא כל יום, רואה חשבון ברמה גבוהה במשרדים חשובים. הם היו מגיעים להתארח אצל ר' מיכל בשבתות ואז הוא היה מגיע עם ר' מיכל להתפלל בשול'. היה שר זמירות בסעודה. ר' מיכל אמר שזה ממש גן עדן, מה שהיה ומה שעכשיו, כמו בן השפחה שנחלף בחזרה לבן המלך. היא הייתה רופאה, וכעבור שנים ספורות היא חלתה וגילו שזו מחלה רצינית, ר' מיכל הלך אז כמדומה לבקש ברכה מה'בבא סאלי' והוא אמר לכל הנוכחים שם על ר' מיכל: כולכם צריכים לקבל ברכה ממנו. אבל אחר כך היא נפטרה.

בתו השנייה של ר' מיכל התחתנה עם חסיד חב"ד ששם משפחתו פינסקי, היה עובד ברוסיה ומכיוון שהיה חייב להגיע לעבודה בשבת, הלך ברגל כשלוש שעות הלוך, וכן בחזור, כדי להראות נוכחות, אבל

אחרי פטירת ר' זאנביל, ר' מיכל היה האחרון על קיבוץ המנין בראש השנה, וסיפר שכהן שניים לפני ראש השנה שלח מכתבים לעשרה מקצי"ש, שגומזינים אותם לדהונה שנתהיה בתאריך זה וזה, בלי שום אוכזר לאומן ולציון, רק ברמז גדול

זכה לעלות לארץ הקודש. בגיל העמידה.

למד עמו משניות. ר' אליהו חיים רחין (באדיבות גג)

בענייני רבינו, אחר כך חלה באיזו מחלה למשך שנתיים בערך והיה בקשר רצוף איתי, היה מגיע איתי הרבה פעמים בערב שבת להר המנוחות, להתפלל על קבר רבי אברהם שטרנהארץ הסבא-רבא שלו. אהב לבא לשם, ולפעמים הביא את בניו עמו.

הגשם שירד והסוכה שנפלה

רבי מיכל סיפר על הסוכות האחרון שלו במאלאח'בקה, היו שם בערך מאתיים יהודים, ובסוכות, מרוב הפחד מהשלטונות היו רק שתי סוכות, של רב העיר ושל ר' מיכל. סוכתו הייתה צמודה לחלון הבית, ושם באוקראינה יש גשם ולפעמים שלג בתקופת סוכות. לפני החג, כשעמד לסיים לבנות את הסוכה וכבר עלה על סולם ליישר את הסכך - החל פתאום לרדת גשם זלעפות, אשתו שהבחינה בכך מהחלון אמרה: "אוי, אוי..." הדפנות שכל כך עמל לבנותם, נפלו עליו, וכשסיפר זאת התבטא שירד גשם מהשמים וגם מעיניו, הוא בכה הרבה מאד והרגיש מאוד שבור. אחר כך כשהגשם פסק, חשב איך לתקן את הסוכה ורץ לחנות וקנה פלטות של זפת ששמים על הגג, כדי לחבר את דפנות הסוכה. וכשהיה יושב בסוכתו בירושלים, היה מזכיר זאת ואמר שכל פעם שירד גשם, לא היה יוצא מהסוכה ואמר: 'אני נשאר פה, וגם אתם האבות - האושפיזין תישארו. שאף אחד לא

לא עשה שם מלאכה. וכדי לכסות את ראשו לבש תמיד כובע ברט כמו של חיילים והיה אומר להם שיש לו איזה מחלה בראש, שהוא חייב כובע. וכשהגיע ארצה גר בשכונת רמות, היה הגבאי בבית כנסת חב"ד ברמות, והיא קיבלה בראשה את המחלה ל"ע, ואחר כך המחלה עברה, ואחר כמה שנים המחלה חזרה שוב והיא נפטרה, ובניהם חסידי חב"ד.

בתו השלישית, בניה גדלו בלי יהדות כמעט, אבל היא הייתה באה לר' מיכל לעזור לו בהכנות לשבת, כשבנה הרבה פעמים מסיע אותה ברכבו, ואף שם כיפה לראשו ועולה לר' מיכל. סבו ר' מיכל, שהבין היטב מתי לדבר ומתי לא, לא דיבר אתו כלל על יהדות, אבל הוא מעצמו החל אט אט להתעניין בברסלב, ופעם בא עם ר' מיכל לערב ראש חודש ניסן לאומן, וגם לברסלב לסבא שלו מוהרנ"ת, זה עשה עליו רושם להבין יותר מה זה ברסלב, והתחיל ללמוד קצת ספרי רבינו. וכשעבדנו במשרד בענייני הקלויז הוא גם בא לעבוד אתנו, ואחרי שר' מיכל נפטר הוא התחזק יותר ויותר, היה קם שעה מוקדם ממה שהיה צריך לקום לעבודתו, ועשה בסלון ביתו התבודדות, היה מדבר עם הקדוש ברוך הוא, ואמר שזה הגן עדן שלו. אחר כך התחיל להניח תפילין והתחיל להתקרב יותר ויותר ליהדות, קרא ספרים, הוא ידע קצת אנגלית, ורצה ללמוד יותר, אז התחיל לשמוע קלטות שלי ושל חמי רבי צבי אריה רוזנפלד, של שיעורים

כשגרתו באמריקה הייתי מתקשר אליו בשבתים - עשדה כלילה באמריקה, שזה שבע בברוך פה, וכיף לי שיש לו שיעור משניות אחרי התפילה, לפעמים יש שני שומעים, לפעמים אחד, ולפעמים לומד עם השוגרן... כך היה תמיד בחוץ, בשמחה

מסור לעניינו של הרבי. ר' מיכל בתפילה בקלויז באומן.

זכה לראות בתקומתה של חסידות ברסלב. בשיעור בפני ציבור.

לאכול וגם חדר לנוח, לאותו חדר היה כניסה פרטית, הוא שמח בזה ולא סיפר מה בכוונתו לעשות.

הוא קם בלילה, היה בחוץ שלג גבוה מאד, ואף על פי כן יצא כך עם כאב רגלו לחפש את הציון, שם היה ממש חשוך, התפלל לקדוש ברוך הוא, איך יוצאים מהחושך הזה ומגיעים לציון, עד שה' עזר לו וראה צעירים שמפטפטים וצוחקים ביניהם, ושאלם ברוסית: איפה בית הקברות? הם פרצו בצחוק: בית קברות? משוגע, באמצע הלילה. אבל הראו לו את הדרך. כשהגיע לציון, בכה שם שצריך לצאת עכשיו וצריך לארוז את חפציו ואין לו זמן וכו', ושהה שם קצת, כשיצא מהציון כבר התחילה רגלו להירפא, וחשב שהוא מוכרח להיות גם בברסלב, ונסע למוהרנ"ת, ושם כבר התרפאה רגלו לגמרי.

בצאתו מברית-המועצות, רצה להוציא עמו שני ספרי תורה, וכדי שיוכל להוציאם תפרו אותם יחד לספר תורה אחד גדול מאד, וכשבא לצאת, רצו לבדוק שלא החביא משהו בפנים וציוו שיגלגל את כל הספר תורה מתחילתו עד סופו. כדי שלא יבינו שאלו שני ספרים, גלגל את הספר במהירות גדולה. וסיפר שכל כך כאבו ידיו לאחר מכן, עד שהרגיש כמו שהם נפלו,

מרום צערו, ממש התחיל ליפול ולהתעלף, הרגיש כנופל לשאול תחתית, עד שנזכר במה שאמר פרעה למשה רבינו: אל תוסף ראות פני, כי ביום ראותך פני תמות. ודווקא אז התבשר שיוצאים ממצרים. וכך היה גם אצלו; מיד כמה ימים אחרי זה, קיבל את המכתב עם אשרת היציאה, מבלי שביקש שוב.

הרגל שנרפאה

עובדה מפליאה הוסיף, שהיה מתפלל כל הזמן, שכששתחרר יהיה לו ישוב הדעת, כמו שרבינו אומר, שלפעמים כשיש שריפה, רצים וחוטפים דברים ושוכחים את הדברים החשובים ביותר, לכן התפלל שיהיה לו ישוב הדעת, לדעת מה לעשות, וללכת לציון רבינו הקדוש. כשקיבל את המכתב המיוחד סוף סוף, אשתו לא הייתה בעיר והוא ידע שעכשיו צריך להזדרז מאוד, להיות מוכן לצאת תוך כמה ימים, אחרת, מאבדים את הזדמנות. לכן מיד לקח את הטלית ותפילין, ונסע לציון רבינו, ואז אירעה לו מכה ברגל שהסבה לו כאבים עזים וממש היה סוחב את הרגל, וכשהגיע, כנראה לאומן, היה מוכרח לנוח ופגש שם את אחד ממכריו שהביאו לביתו, נתן לו

ייצא. יש לי מצוה שבעה ימים בשנה, לא מעניין אותי גשם, שלג, כלום, אני לא יוצא ואתם לא יוצאים...!

מוציא אסירים

הוא סיפר שבמשך שלושים ושמונה שנה התפלל כל יום ויום לבא לארץ ישראל. היה אפשר להגיש בקשה לצאת מרוסיה שלש פעמים בשנה, והוא היה מגיש שוב ושוב בקשה, ובכל פעם שקיבל תשובה כעבור כמה שבועות שלא מקבלים את בקשתו, הרגיש עצמו כמת, שצריך לשבת על עצמו 'שבעה' ו'שלושים' והיה צריך להתחיל לרומם את נפשו מעפר מחדש, והיה מחזק את עצמו: אני כן יצא, אני כן יצא.

בפעם האחרונה שהגיש את הבקשה, התקשר למשרד הוויזות אחרי שבוע-שבועיים וביקש לשמוע אם יש תשובה בשבילו, אמרו לו שם: "דורפמן, רגע, רגע, תישאר על הקו, יש לנו תשובה בשבילך". והוא כבר חשב: מי יודע? אולי יש כבר תשובה לצאת לארץ ישראל? וחיכה כל רגע עד כלות הנפש, עד שאמרו לו: "אנו רוצים להקריא לך, מה שכתבו בשבילך כמו פסק דין; הוחלט שמהיום יותר לא מקבלים את בקשותיך וזהו". הוא סיפר שאז

בתחילת בניית הקלויז, בחדר ר' מיכל והקדח חזק קבור ר' זאביל בתוך המנוחות, ודיינו הולכים אליו פעם בשבועיים בערך, לומר תיקון הכללי ולדבר עם הקדוש ברוך הוא, ר' מיכל אמר שם: "ר' זאביל, אתה יודע מה זה הקלויז בראש השנה, תתפלל שהראש השנה של רבינו יצליח"

בצוותא עם ידיד נפשו ר' משה בורשטיין.

ידידות נאמנה. ר' מיכל עם ר' משה בורשטיין

סיביר קטן, ויש סיביר גדול", כל רוסיה היתה כמו סיביר.

ללמוד משניות מחדש

הסיבה ששכח הרבה מתלמודו היתה, משום שברוסיה היה צריך לעבוד לפרנסתו, לא היו לו כל כך ספרים וגם לא היה לו הרבה זמן ללמוד, היו על זה הרבה מניעות, וכשהגיע לפה והתחיל לקום חצות ולבא להתפלל ב'שול' בתפילת הותיקין, שזה היה חזק אצלו מאוד כמו ציצית ותפלין. לפני שחרית היה שיעור משניות של רבי לוי יצחק, וכשר' מיכל הגיע להשתתף בשיעור, ראה שהשיעור מהיר מידי בשבילו, כולם כבר רגילים ולומדים מהר ומבינים, אבל הוא לא מבין. הוא סיפר זאת לרבי אלי' חיים רוזין עמו היה לו קשר קרוב, ר' אלי' חיים אמר לו: "אתה צודק, בוא ונעשה תחבולה, נלמד בצהריים לפני כן את אותם משניות, כך שבליילה כבר תבין יותר את המשניות", וסיפר ר' מיכל שאכן למדו יחד, אבל גם זה היה קשה לו, וחשב לחפש משניות מתורגמים לאידיש, כמו שהיה מצוי במאה-שערים, שזה יקל עליו את הלימוד, ובזה יעשה עוד תחבולה, שילמד קודם במשניות המתורגמות לבדו,

בארץ ישראל וירושלים, וחלומו התגשם. בירושלים רצה להתראות עם רבי מרדכ'לה גולדמן מזוועה, שהתגורר ליד ה'שול', כי למד עמו ב'חידר' בקייב. פעם מישהו הראה לו אותו, ניגש אליו ואמר לו: "שלום עליכם, למדנו ביחד ב'חידר' בקייב". שאלו רבי מרדכ'לה: "מי אתה? איך קוראים לך?" אמר לו: "מיכל דורפמן". "מה דורפמן?" - נענה רבי מרדכ'לה - "שם לא קראו לאף אחד בשם משפחתו, רק על שם העיר, מאיזו עיר אתה?", "צ'מרוביץ" ענה ר' מיכל. "כן, כן, אני זוכר אותך", נזכר רבי מרדכ'לה ושאל: "מה קרה עם הספר שלך?", כשראה שר' מיכל משתומם ולא מבין על מה הוא מדבר, אמר לו: "אתה לא זוכר שכשהיית בן ארבע עשרה, התחלת לכתוב ספר על הלכות בשר וחלב, אם מותר להדליק נר חנוכה בחלב של בשר וחלב?", וכך הזכירו דבר מלפני כחמישים שנה. ר' התחיל ר' מיכל לבכות ואמר: "ר' מרדכ'לה, עברו עלי שבעה פעמים שבעה מדורי גהינם, עד ששכחתי לגמרי מזה". ר' מיכל היה אומר על מה שכתוב בסיפורי מעשיות במעשה מבערגיר ועני, שהבת קיסר אמרה לכל אחד: "אבל לא עברו עליך השבעה מימות, עלי עברו שבעה מימות", של יסורים וכל מיני דברים, היה אומר "יש

ההצליח להוציא את ספרי התורה. הם הגיעו לאיזה מקום מחוץ לרוסיה, ומשם טסו לארץ ישראל. מרוב הפחד שהיה טבוע בהם מהשנים הארוכות ברוסיה, בהן היו חוששים לדבר בחופשיות אפילו בבית, מפחד האונניים לכותל, גם לאחר עלייתם ארצה בהיותם הרחק מגבולות רוסיה, עוד היו מביטים לכל הצדדים כמחפשים את ה'אונניים לכותל', וגם אחר כך סיפרו אלו שבאו אל ביתו של ר' מיכל, שהרבה פעמים היה מסתכל בחשש לצדדים, כמחפש את האונניים לכותל, מרוב הפחד התמידי שנשאר בו מהשנים הארוכות תחת אימת הנקו"ד.

'ברכו' בבכי והמעזות

כשהגיע לירושלים (בשנת תשל"א), הגיע להתפלל ב'שול' פעם ראשונה לשחרית ב'שושן פורים' שאז הוא פורים בירושלים, וכשנכנס איש לא הכיר אותו, היה לו זקן קצר, חבוש היה בכובע קסקט כמו ברוסיה. בימים ההם בית הכנסת לא היה מלא כמו היום וכשקראו בתורה, שאלו; יש כאן לוי? הוא אמר שהוא לוי והעלו אותו לתורה, כשהחל לומר 'ברכו את ה' המבורך', מיד פרץ בבכי, מרוב התרגשותו מכך שהוא

בנסיעה מברסלב חזרה לאומן, אמר: "אתמול לא הרגשתי כלוב, לא היתה לי שום חזות, היום הקדוש ברוך הוא פתח לי את הווילתן בהסתי ה". זה היה ללמוד רציני בשבילי, לדאות שגם אנכי אדם כזה יש כל מיני מזבזב. אהנו לא רובוטים, רק פעם הודק, כך, פעם הודק כך, והוא לא התפעל מזה שקרא הקד לוי, הוא הבין שצריך לדכות עד שהקדוש ברוך הוא פתח את הדלת"

וזה יקל עליו את הלימוד עם ר' אלי' חיים, עד שכבר יוכל להבין את השיעור של ר' לוי יצחק, וכך עשה. וסיפר שבאופן הזה גמר שלש פעמים את הששה סדרי משנה. היתה לו תמימות ופשיטות והוא סיפר מה שעבר עליו, איך התחזק כשבא מרוסיה

ונכנס ללימוד.

וכן הוא נכנס בלימוד הגמרא, היה מאזין לשיעורים בקלטות, וגם בשנותיו האחרונות הייתי רואה אותו ביום - על אף עייפותו מקימתו ועבודתו את ה' בלילה

וכלל עסקנותו - מתאמץ לשמוע קלטות של רבי מיכל זילבר על 'הדף היומי', הוא מאוד נהנה ממנו. וכך כעבור כמה שנים מאז הגיע לארץ, כבר היה לו שיעור בכולל ב'שול' למעלה בשולחן הכפול בצד דרום-מערב. היה לו כמנין שומעים שלמדו גמרא, משנה ברורה וליקוטי הלכות, היו מסיימים מסכתות וגם ערכו מדי פעם סיום הש"ס. ובבוקר אחרי הנץ, היה לומד קצת משניות לעילוי נשמות, וכשגרתי באמריקה הייתי מתקשר אליו בשתיים-עשרה בלילה באמריקה, שזה שבע בבוקר פה, וסיפר לי שיש לו שיעור משניות אחרי התפילה, לפעמים יש שני שומעים, לפעמים אחד, ולפעמים לומד עם השולחן... כך היה תמיד בחיך, בשמחה.

בתחילה כשהגיע לארץ, התחיל לחפש עבודה, הוא הגיע לכותל, וחשב שהטוב ביותר בשבילו הוא להיות שומר בכותל וכך יוכל לדבר עם הקדוש ברוך הוא כל היום. כששמעו מזה רבי אלי' חיים ורבי לוי יצחק, טענו שזה לא המקום בשבילו ואמרו לו שהוא צריך לעבוד בישיבה. הם לקחו אותו בתור משגיח בכולל ב'שול'. הוא לא ידע 'חכמות', אם הכולל מתחיל בשעה שלוש - הוא כבר הגיע בשתיים וחצי, וכי אם יש לאדם טיסה בשלוש, יגיע בדיוק? יגיע קודם, ופה הולכים ללמוד לפני הקדוש ברוך הוא. הוא לא הבין איך אנשים מאחרים לכולל ולא לומדים ברצינות, והיה כותב בדיוק מתי כל אחד הגיע. אז אמרו האברכים: סטאלין הגיע מרוסיה ורוצה לעשות פה מהפכה. ואילו הוא הביע את געגועיו לעובדי ה' שבאומן שהיו עובדים את ה' כל הזמן.

הוא סבר שצריך שיהיה בכולל מלבד הסדר של גמרא וספרי רבינו, סדר של הלכה. אמרו שהוא רוצה לעשות כולל ליטאי, והוא התפלל: וכי הלכה שייך רק

אחרי פטירתו דיבר בסיפורי מעשיות. ר' מיכל עם ר' לוי יצחק בנדר

חור כודי אמירת 'ברכו פרץ בבכי'. ר' מיכל בקריאת התורה בבית מדרשו בירושלים.

הרב קמלן זכין מכתב לנשיא ארה"ב, והרב פדוס טייזן הוסיף מכתב משלו, ושגדו זאת ליהודי ששימש בתפקיד יועץ של הנשיא לענייני יהדות, והוא ביקש מהנשיא שייקח אתו את הבקשה הזאת לפנישה עם נשיא הוסיף

לליטאים? היה צדיק אחד בכלל, ור' משה רונטל שמו, שלא דיבר בבית הכנסת, אם מיישהו רצה לדבר אתו, יצא אתו לחוץ ודיבר אתו. הוא היה לומד גמרא וספרי רבינו וכששמע שר' מיכל עורר ללמוד הלכה - אף שר' מיכל לא התכוון לאדם חשוב כמוהו - פעם כשיצא ר' מיכל ליטול ידים, יצא גם ר' משה וניגש אליו אמר לו: אני יודע שלא התכוונת עלינו, אבל בזכותך התחלנו ללמוד הלכה שולחן-ערוך. וזה מאד חיזק את ר' מיכל, שירא שמים כמותו מקבל ממנו.

כאב לו מאוד שבבית הכנסת לא כולם השתתפו בשיעור ליקוטי מוהר"ן בין מנחה למעריב, ר' לוי יצחק דיבר לקבוצה קטנה, אבל הרוב לא השתתפו, וזה כאב לו, מדוע אי אפשר להקשיב לשיעור ליקוטי מוהר"ן, מאחד שידוע ללמוד? ממחשבה למעשה, יסד ר' מיכל שכל הכולל ישמע את השיעור בליקוטי מוהר"ן בין מנחה למעריב, ושר' משה קרמר ימסור את השיעור, והוא היה יושב לידו כל הזמן ומקשיב. הוא קבע את מקום תפילתו ליד ר' לוי יצחק, וכל זמן שר' לוי יצחק היה חי, כשהיה מדבר, היה ר' מיכל יושב לידו ומקשיב כאחד התלמידים.

ר' נתן מימון נזכר עוד:

"כשהתקרבתי לברסלב בהיותי בחור בן שש-עשרה שבע-עשרה, היינו כמה בחורים שהגענו מאמריקה ארצה לכל הקיץ, והפנימיה שלנו הייתה ב'שול', היכן שכיום עשו את העזרת-נשים החדשה, בשבת בבוקר היה קשה לארגן מנין לתפילת הותיקין, ר' לוי יצחק היה דופק אצלנו בדלת ומעיר אותנו ואומר שצריך מנין, והיינו מצטרפים. אני זוכר שר' מיכל היה החזן המתחיל שמתפלל מ'הודו' עד 'שוכן עד', היה נראה עליו בתפילתו איך שהוא כאילו קופץ וזורק את דיבוריו לקדוש

ברוך הוא, שמעו חזק את הכיסופים שלו בתפילה, ראו אותו וידעו שהוא יהודי מרוסיה, המבטא שלו היה מובהק.

בתחילה הכרנו קצת את ר' מיכל, דרך חמי (רבי צבי אריה רונפלד) זכרנו לברכה שהיה מאד קרוב לר' אלי' חיים, וגם קצת לר' מיכל. חמי ואנשיו עזרו לו בקניית הדירה בירושלים בדמי מפתח, ובשנת תשל"ט, שאז גרתי אחר חתונתי באמריקה, קיבלתי טלפון מגיסי, שר' מיכל צריך לבא לאמריקה, אם הוא יכול להיות אצלי בבית, אמרתי בוודאי! ביקשתי רשות מנ"ב שאני ישן עם ר' מיכל בחדר, היא הסכימה, ובאמצע הלילה אני מתעורר, אני רואה שהאור דולק בחדר שינה, ור' מיכל היה כמו ארי בכלוב, כל הזמן חשב מה עושים פה באמריקה. הוא היה מרוכז מאוד במטרה שלשמה בא, כשלקחתי אותו מהשדה-תעופה, אמר לי "נמסר לי שאבדה המזוודה שלי, אבל אני לא זקוק לה עד ערב שבת", זה היה כמדומה ביום רביעי, וכך היה, בערב שבת בבוקר קיבלתי טלפון מחברת התעופה, שמצאו את המזוודה והביאו אותה לביתי. ניכר היה שזה לא עניין אותו, וכן לא עניין אותו כלל לקנות כלום באמריקה, זו הייתה הפעם היחידה שבה היה באמריקה.

הצלת הציון הקדוש

הוא הגיע לאמריקה בשביל להציל את הציון הקדוש, כי אז הרוסים תכננו לבנות את הבניינים הגדולים הסמוכים לציון, והציון הקדוש היה בסכנה, עד שהיתה מחשבה שבשביל להצילו יהיו מוכרחים להעבירו ממקומו חס ושלום, והיתה החלטה בין אנ"ש לעשות כל מה שאפשר כדי לשמור על הציון הקדוש. ר' מיכל

אמר אז: "אני מכיר את הרוסים יותר טוב מכולכם, לא יעזור פה שוחד או משהו כזה, התוכנית הזאת מגיעה ממוסקבה - כפי שהיה אז בזמן הקומוניזם - הם היו עושים תכניות לחמש שנים, ובמידה ולא מבצעים זאת הם מסוגלים להרוג אף חמישים איש, לכן רק אם ממשלה כמו אמריקה תבקש מהרוסים לשמור על הציון, הם יאמרו שאין להם בעיה לשמור על הקבר, ויקיימו. ואז אמר לו ר' לוי יצחק: אם הייתי יותר צעיר הייתי נוסע לאמריקה בעצמי, אבל אני לא יכול, אז אתה צריך לנסוע.

וכך הגיע ר' מיכל לביתי. הייתי עובד אז בתחום הטכנולוגיה, שבועיים קודם לכן קיבלתי עבודה חדשה ברמה גבוהה, וכשר' מיכל הגיע חשבתי שאצטרך להיות אתו בערך שעה ביום, אחרי יום ראיתי שזה מבצע גדול ושאני צריך להיות צמוד אליו כל הזמן, היינו עסוקים בענין החשוב והנשגב שלשמו הגיע במשך שלשה שבועות ביום ובלילה, הלכנו להגאון רבי משה פיינשטיין, לאדמו"ר מסאטמאר, לאדמו"ר מחב"ד, לכל מיני גדולים, למצוא דרך להגיע לבית הלבן. באותה עת היתה אמורה להיערך פגישה היסטורית בין נשיא רוסיה לנשיא אמריקה, בפעם ראשונה לאחר שלושים שנה של ניכור בין המדינות. ר' מיכל אמר: "בפגישה יש תפאורה ואוכל ברמה הגבוהה ביותר, ומתחת לשולחן נסגרות עסקאות וחנינות, וזה המקום לדאוג שהאמריקאים יבקשו מהרוסים להציל את הציון הקדוש".

עם נשיא אמריקה הייתה השגחת ה', שלפני שנבחר אף אחד לא חלם שהוא הולך להיבחר כי הוא היה כומר והתגורר במקום רחוק והיו לו שדות של בוטנים, איש כמעט לא נתן לו סיכוי וכולם היו בקשר עם המועמד השני, והרב פנחס טייץ - מחשובי הרבנים באמריקה שהיה מרבה לנסוע לכריה"מ - אמר: "הלא איני יודע מה

כשנשיא ארה"ב ובמדינתו חזרו מהפגישה ההיסטורית, אמר שגריר הוסיה באמריקה "קיבלנו את הבקשה, אנו ממושיכים בבנייה המתוכננת בעיר אומן, עם הבטחה כתובה בקרמלין, שיש בהזמן בירוסקי 1 מקום חשוב שאף אחד לא נוגע בו". וכך ניצל הציון הקדוש

עשה אסיפה במשרד וקרא לר' מיכל, ר' העשיל פרנקל, ר' נחום יצחק פרנק, ואמר: אני מרגיש שאני לא יכול להמשיך, ואני חושב שר' מיכל הוא האדם המתאים לדאוג גם לבית המדרש. וכך החל ר' מיכל לשאת גם בעול הוצאות ה'שול'.

כל זאת עד שנכנס בכל אונו ומרצו בעניין הקלויז - בית הכנסת באומן, שבשביל בנייתו נדרש סכום של מאות אלפי דולר, שאז קרא ר' מיכל אסיפה ב'שול', ואמר שקשה לו לדאוג גם להוצאות הבית כנסת, גם לכולל וגם לקלויז. הוא חשב שאנשים יעזרו לו בזה, אבל הם רצו לקחת את זה על עצמם, חשבו שאפשר להרוויח ולגייס הרבה בזה, הוא ידע שזה לא כזה פשוט. על כל פנים, מאז הפסיק לשאת בהוצאות ה'שול' והשקיע עצמו בקלויז.

אחרי שר' לוי יצחק נפטר, היה ר' מיכל מדבר במקומו בשיעור ב'סיפורי מעשיות' בשבת בבוקר אחרי התפילה, זה היה השיעור היחיד שהיה מוסר בדברי רבינו, והיתה לו חיות גדולה מזה, כשסיפר את הסיפור הרגשת שהוא חי את המעשה, היה מידי פעם מסביר קצת דברים פשוטים, על עניני חיזוק, תפילה, התבודדות, וכדומה.

כשהחלו להישמע בעולם הבשורות המרעישות על נפילת הקומוניסטים, ייסדו את ה'וועד העולמי' לטפל בכל מה שצריך בנוגע לציון רבינו, כי זהו דבר שייך לכל חסידי ברסלב. לפני ראש השנה תשמ"ט, היה ספק גדול אם יתאפשר להיות באומן, כבר גרתי בארץ באותה עת, אבל הייתי אז באמריקה, התקשרתי לר' מיכל ושאלתי: מה לעשות? אמר לי: "אני באמת לא יודע מה לומר לך", היה אז ערפול גדול סביב הענין, עד שר' מיכל אמר לי: "כשתחזור מאמריקה תיסע דרך אומן". זה היה ממש ימים ספורים לפני ראש השנה. וכך עשיתי, בשובי מארה"ב נסעתי לאומן והייתי בציון, וכשחזרתי

שלומדים בה יהדות ולא לומדים על הבעל שם טוב ורבי נחמן". הרב קפלן הכין מכתב לנשיא ארה"ב, והרב פנחס טייץ הוסיף מכתב משלו, ושלחו זאת ליהודי ששימש בתפקיד יועץ של הנשיא לענייני יהדות, והוא ביקש מהנשיא שייקח אתו את הבקשה הזאת לפגישה עם נשיא רוסיה.

ואכן כך היה. כשנשיא ארה"ב ופמלייתו חזרו מהפגישה ההיסטורית, אמר שגריר רוסיה באמריקה "קיבלנו את הבקשה, אנו

רצון הקדוש ברוך הוא, צריך להיות טוב עם כולם", והזמין את אותו מועמד לעירו להיפגש עם אנשי העסקים שלו, באמרו לו שלפני שהוא נבחר לנשיא, הוא מזמינו להיפגש עם ידידיו הדתיים.

בסופו של דבר, אותו מועמד שאיש כמעט לא צפה לו ניצחון, נבחר לנשיאות ארה"ב. לאחר שנכנס לתפקידו, התקבל בביתו של הרב פנחס טייץ מכתב מהבית הלבן, בו נאמר: "אני מאוד מודה ומעריך

התנערי מעפר קומי. עם ר' שמעון ברגשטיין ור' משה בורשטיין בשיבת ברסלב בני ברק (באיורים: ר. י.)

ממשיכים בבניה המתוכננת בעיר אומן, עם הבטחה כתובה בקרמלין, שיש ברחוב בילינסקי 1 מקום חשוב שאף אחד לא נוגע בו". וכך ניצל הציון הקדוש.

בעסקי הציבור באומן

בתחילה ר' לוי יצחק היה דואג להוצאות ה'שול' - בית המדרש ברסלב במאה-שערים, ור' אלי' חיים להוצאות הכולל שהתקיים בו, וכשנפטר ר' אלי' חיים, ר' מיכל דאג לכולל, וכשזקן ר' לוי יצחק,

את מה שעשית עבורי, מתי שתצטרך, הדלת פתוחה לפניך". כשהגענו אל הרב טייץ בנושא הצלת ציון רבינו באומן, הוא שלף את המכתב הנשיאותי מהמגירה, ואמר: "אף פעם לא השתמשתי בזה, מי יודע, אולי הכינו את זה בשביל רבי נחמן". הוא היה ליטאי, תלמידו של בעל ה'אור שמח', וכך הוא אמר.

כשנפגש ר' מיכל עם ר' אריה קפלן, הוא החל לצחוק ואמר לר' מיכל: "אתה חושב שרבי נחמן הוא רק במאה שערים? רבי נחמן הוא עולמי, הרבה סופרים חשובים כתבו עליו, אין אוניברסיטה באמריקה

וכבר עברתי את כל שלבי הבידוק בשדה התעופה בקייב, בעודי ממתין בטרמינל למטוס, ראיתי לפתע מחלון הזכוכית את קבוצת הנוסעים מאנ"ש שהגיעו מארץ ישראל... היה ניתן לראות על פניהם את חוסר הוודאות האם יזכו להיות בראש השנה באומן. וברוך ה' הם זכו להיות באומן.

בשנים הראשונות לאחר קריסת מסך הברזל, היה לר' מיכל פחד לנסוע, אמנם לא היה לו ספק האם לנסוע, אבל ראו עליו את הפחד שבו היה שרוי, כמי שחוזר ונכנס למקום שבו היה כמו אסיר בבית הסוהר במשך שישנים שנה.

באחת האספות בה הייתי יחד אתו, דיברו על כך שמה שצריך לראש השנה, הוא לדאוג לציון, לבית כנסת ולמקוה, ואמרו שם אנשים שהם יקחו על עצמם את הציון, ושר' מיכל, שיש לו אנשים, יקח על עצמו את בנין והחזקת הקלוזי. מאנ"ש נאסוף בשביל הציון, ור' מיכל ידאג לקלוזי ממקומות אחרים. אני הסתכלתי על ר' מיכל והתפלאתי מאיפה הוא יוכל לעמוד בזה, אבל הוא הסכים לדבריהם. כשיצאנו משם, אמר לי ר' מיכל: מה הם יעשו עם הציון? יעשו אותו מזהב. הלא עיקר ההוצאה היא לבנות בית כנסת לאלפי איש ומקוה, זהו פרויקט רציני. אבל הוא לא דאג, הוא היה בטוח בקדוש ברוך הוא שיעזרו להוציא הדבר מהכוח אל הפועל, לקנות את הקרקע ולבנות, והוא הירבה להתפלל על זה. בזמירות למוצאי שבת, בשיר 'איש חסיד היה' מסופר על אליהו הנביא שמכר עצמו לעבד ואמר לאדונו, אם אבנה לך פלטרין, תשחרר אותי? ענה לו שכן, ואז 'שיווע בחצי הלילה, ענני נורא עלילה, יזמתי ונמכרתי להעבידי, לכבודך ולא לכבודי, בורא עולם בקנין, השלם זה הבנין'. ר' מיכל, מאז שנכנס בענין הקלוזי, היה שר זאת כל לילה בחצות, שהקדוש ברוך הוא עד, שאני עושה זאת לכבודך ולא לכבודי, ואם כן: אתה חייב לעזור. למילה 'השלם' זה הבנין, יש שתי משמעויות; לגמור, ולשלם, את זה שמעתי מר' נחמן פיישר.

ואכן ה' סיבב עמו ניסים, ההתחלה הייתה

מדבר שהתייסד אחרי פטירת חמי רבי צבי אריה רוזנפלד, היו לו תלמידים מעדת חאלב, שהיו גרים בשכונה בניו ג'רסי, ורצו לעשות משהו על שם חמי, הם היו אנשי עסקים, קנו בית ויסדו בו בית כנסת. הם התייעצו כנראה עם גיסי על השם לבית הכנסת, וקראו את שמו 'צבי לצדיק', יש הרי פסוק 'צבי לצדיק רזי לי רזי לי', ומרמז לחמי ר' 'צבי' אריה, ול'צדיק' הוא רבינו מברסלב. וכך היה להם שם מנין קטן שהלך וגדל קמעא. אחרי תקופה הגיע עשיר גדול לגור בשכונה הזאת ורצה לבנות בית כנסת על שם אביו, זה היה העניין שלו, הוא דיבר עם הנגיד ר' דוד אסולין שיחי', ממייסדי ומתפללי בית הכנסת ברסלב, וביקש ממנו שימכור לו את בית הכנסת הקטן שלהם, ובמקומו יבנה בית כנסת גדול. הוא ביקש לקנות ממנו את שם בית הכנסת ולהסב אותו על שם אביו. אמר לו ר' דוד: "אני צריך לחשוב", כי ראה שהבית כנסת שלהם לא היה ממש ברסלב, כי לא מסרו שם שיעורים בתורת רבינו ולא התקרבו שם מקורבים, לכן הרגיש שזה לא זה, באותו זמן גם התחילו לדבר שאפשר כבר להגיע לאומן, התקשר ר' דוד לר' מיכל, ושאלו: אם כדאי ונכון הדבר באופן הזה, למכור לעשיר ההוא את שם הבית כנסת, ולהשקיע את הכסף בקלוזי באומן? אמר לו ר' מיכל: כן. ומכר לו את השם במאה ואחד אלף דולר, שבשבילו זה היה כסף קטן, וזה היה הכסף הראשון לקניית אדמות הקלוזי באומן.

הכסף על ההוצאה הגדולה השניה בתחילת הבניה, היה על ידי יהודי מאמריקה, שגר במרחק כחצי שעת נסיעה מבוסטון, מקום קטן שכמעט ואין בו יהדות, וגם הוא בקושי היתה לו שייכות עם יהדות, ומשם הקדוש ברוך הוא שלח אותו לבית כנסת ברסלב במאה שערים. הוא פגש את ר' מתתיהו חשין שהיה שם אז, ושאל אותו: מי מטפל בבניית בית כנסת באומן? לשאלתו מדוע הוא מתעניין בכך, אמר לו: "אמי גדלה באומן עד היותה בת עשרים, לכן כששמעתי שרוצים לבנות שם בית כנסת, אני רוצה להשתתף בזה". הוא לקח אותו לר' מיכל, ואותו יהודי אמריקאי חשב

ואמר לו: "אני רוצה לתת מאה וחמישים אלף דולר לבניית הקלוזי, אבל לפרוס זאת בתשלומים, חמישים אלף כל שנה, כי הרי הבניה לוקחת זמן", וחזר לביתו באמריקה.

באותה תקופה החלה בניית היסודות לקלוזי, כשעל כל שלב היו 'מלחמות' עם הרוסים שהיו מצירים כל צעד ושעל, עד שאמר ר' מיכל: "יותר קל לבנות בנין בארץ ישראל, מלהוסיף לבנה אחת באוקראינה". אחר כך נבנו המקוואות בקומה התחתית של הקלוזי, פרויקט שעלה מאות אלפי דולר, על בנייתם פיקח המומחה הרב נחום רוזנברג, שחיווה דעתו שצריך לבנות קירות חזקים שלא יהיה סדקים גם בחורף הקשה של אוקראינה. זה עלה כנראה פי עשר ממקוה רגיל במקום אחר. ואז ר' מיכל אמר לי: אתה צריך לנסוע אליו (אל אותו נגיד), לומר לו שצריך את הכסף מוקדם, ואי אפשר לחכות שלש שנים. (אמנם הוא נתן כבר חמישים אלף דולר, אך כעבור שלושה חודשים ר' מיכל אמר שאי אפשר לחכות עד לשנה הבאה), התקשרתי אל אותו יהודי ושאלתי אותו אם אני יכול לבוא אליו, הוא הסכים, והתארגנתי לנסוע אליו, אף שידעתי שכנראה אין שם אפילו בית כנסת.

יום יומיים לפני הטיסה, הודעתי לו שאני בא בטיסה זו בזמן זה, אמר לי: "אני אבוא לקחת אותך משדה התעופה", ושאל אותי: "היכן אתה מתעתד לשהות?" עניתי שאחפש איזה בית מלון קרוב. אמר לי: "המתן על הקו". חיכיתי עד שחזר ואמר לי: "אם אתה רוצה, אתה יכול להיות אצלנו".

נסעתי ליום אחד, גם כדי לפגוש את אמו, שהייתה בבית אבות בגיל תשעים ותשע, אולי לשמוע ממנה משהו על אומן, ואז כשהגעתי אליו אמר לי, שזו פעם ראשונה בחייהם שהם מכניסים אורח לביתם. כשהתחלתי לספר לו על שלבי בניית הקלוזי, אמר לי: "אתה לא צריך להמשיך, כבר הבנתי". הוא היה חשמלאי מומחה, שעבד בחברה שסיפקה אנרגיה לבנינים הגדולים של עשרות קומות בבוסטון, והיה עשיר גדול, אבל הבית שלו היה פשוט וכך גם הרכב שלו, בתמימות ופשיטות. הוא אמר לי: "אני יודע מה זו בניה, צריכים דחוף

מרכז ברסלב העולמי ייצא מכת ציון כל הדרה

טופו אבל יונן, שבונים ורצנים או מפטיחו של וקן איש חסידי ברסלב, שרד לרוד דעה טובה ה' באומן, ססר נפשו וגופו למען שמירת גולת היהדות ברוסיה הסובייטית, מראשי ידאשני העולים למען גאולת ציון רבינו הקדוש באומן, מאיר דרכנו ומחווה מליבנו הרב החסיד רבי

יחיאל חיכל הלוי דורפמן

נפטר בשם טוב ובשיבה טובה ביום ה' מנחם אב

הלויחו תצא הערב, אור ליום שני ו' אב בשנה 8.30
מביתו רח' הושע 4, ותעבור דרך בית המדרש הגדול
ברח' מאה שערים 110 לחלקת חסידי ברסלב בהר הזיתים.

אי מי יתן לנו תמורתו

חסרונו הורגש. מודעת אבל על פטירתו מטעם מרכז ברסלב.

כסף, נכון?"

אמרתי: "כן". ואז הוא התקשר לאדם שמטפל במניות שלו בבורסה, זה היה ביום ראשון או באיזו חגא שלא עובדים שם, ואמר לו: "אמנם היום לא עובדים, אבל אולי אפשר לשחרר חמישים אלף דולר?" ענו לו שכן, והוא נתן לי, שם משפחת אמו היה איגל. זה עוד סיפור איך שה' עזר לר' מיכל בבניית הקלוז, כי הוא לא עשה מגבית בין אנ"ש, רק מכרו מקומות ישיבה לתפילות, כשרוב המשלמים שילמו בפריסה ארוכה של תשלומים קטנים, והקדוש ברוך הוא שלח שליחים מקומות אחרים. וכך הוא זכה לגייס מאות אלפי דולר בשביל רבינו.

שהראש השנה של רבינו יצליח

בתחילת בניית הקלוז, בירר ר' מיכל וחקר היכן קבור ר' זאנוויל בהר המנוחות, והיינו הולכים אליו פעם בשבועיים בערך, לומר תיקון הכללי ולדבר עם הקדוש ברוך הוא, ר' מיכל אמר שם: "ר' זאנוויל, אתה יודע מה זה הקיבוץ בראש השנה, תתפלל שהראש השנה של רבינו יצליח".

באותה תקופה הלכנו לפעמים גם לקבר ר' אברהם שטרנהארץ, אבל יותר לר' זאנוויל. אחר כך כבר הלכנו רק לר' אברהם,

כל שבוע שבועיים. הרבה פעמים היה ר' מיכל מתקשר אלי ושואל אותי: "אתה עסוק עכשיו? אולי נקפוץ לר' אברהם?", פעם אחרי מנחה ב'שול' אמר לי "אולי נקפוץ לר' אברהם, במקום להישאר לשיעור ליקוטי מוהר"ן ולמעריב". הוא הרגיש שר' אברהם הוא גשר לרבינו, אדם ששימש כל חייו את אנשי שלומינו בתורה ותפילה.

הידידות המיוחדת עם ר' משה בורשטיין

ולכן כשהגיע לארץ ישראל נסע למירון לראש השנה, וכך הכיר שם את אנ"ש, ומאז התיידד מאוד עם ר' משה בורשטיין, היו מדברים הרבה בטלפון. בשנים שאני הייתי עמו, היה ר' משה מגיע אליו בכל שבוע, לא היה לו נהג והוא לא לקח מונית, אלא היה מגיע מקטמון באוטובוס לגאולה ומגיע לביתו מהתחנה ברגל. היה בא לשתות אצלו תה ולדבר יחד שיחת חברים כחצי שעה, שעה, שעתיים, היתה להם ידידות בתמימות ופשיטות, על אף שהם לא היו שווים בטבעם, הוא רוסי הוא פולני, לר' משה היו אלף נכדים ונינים, ולר' מיכל כמעט ולא כלום, אבל הצד השווה שבהם היה ענין רבינו והאידישקייט, כל פעם שביקשו מר' משה לחתום על איזה עניין, היה חותם רק אם ר' מיכל חתם.

ר' משה היה נוסע לאומן לראש השנה יחד עם ר' מיכל, וגם בערב ראש חודש ניסן. לפעמים כשנסענו לאומן לעשרה בטבת, אמר לי: "תתקשר לר' משה, מסתמא הוא גם ירצה לבא". התקשרתי לר' משה ואמר לי "אם ר' מיכל נוסע, בוודאי שאני רוצה לבא". הם היו מדברים הרבה, לא דברים עמוקים, רק בפשיטות על רבינו ועל ענייניו, בדיבורים פשוטים. כל ברסלב נהנתה לראות את שני הזקנים באהבה ובידידות. נאמר במגילת רות: "ותלכנה שתיהן", אומר הזוהר: "שתי ההין, בינה ומלכות", הרגישו שאין להם שום התנשאות אחד על חברו, רק ידידות אמיתית כדוד ויהונתן. גם באומן בראש השנה, בערב ראש חודש ניסן, תמיד היו יחד בדירה אחת, ישנו באותו

חדר, ר' מיכל עסק בענייניו בעניני הקלוז, ור' משה בענייניו. קמו חצות ביחד, הלכו למקוה ביחד. כך היו בערך בעשר שנותיו האחרונות.

פעם אחת נסענו, כנראה היה זה לערב ראש חודש ניסן, הגענו לציון ועמדתי קרוב אליו שם, ושמעתי את אמירת התיקון הכללי שלו, זה נשמע כמו שהוא חתיכת קרח, ניתן היה להרגיש שאומר זאת בלי שום רוח חיים כלל, אבל אמר עוד שורה ועוד שורה, עוד דף ועוד דף, עד שגמר את התיקון הכללי. הוא הניח את ראשו על הציון לחמש דקות, ואמר לי: בוא נצא. יום אחר כך נסענו לברסלב עם ר' משה, הנסיעה ארכה בערך שעתיים, אחר כך עלינו את מאתיים המדרגות, וכשהגענו לציון הוא פתח את התיקון הכללי ואמר כמה שורות, ואז סגר את התיקון הכללי ופרץ בבכי כמו נהר! זו היתה הפעם היחידה שראיתי אותו בוכה כך, הוא נפל על המצבה של מוהרנ"ת ובכה כעשר דקות - רבע שעה. אחר כך פתח את התיקון הכללי ואמר את הכל. נשארנו שם כחצי שעה - שעה, ויצאנו.

בנסיעה מברסלב חזרה לאומן, אמר: "אתמול לא הרגשתי כלום, לא היתה לי שום חיות, היום הקדוש ברוך הוא פתח לי את הווילון בחסדי ה'". זה היה לימוד רציני בשבילי, לראות שגם אצל אדם כזה יש כל מיני מצבים. אנחנו לא רובוטים, רק פעם הולך כך, פעם הולך כך, והוא לא התפעל מזה שלא הלך לו, הוא הבין שצריך לחכות עד שהקדוש ברוך הוא פותח את הדלת".

לב בשר

בשנים האחרונות ראיתי כשבאו לספר לו דברים מצערים, היו עיניו מתמלאות דמעות, והיה מתאפק שלא לבכות לפני אנשים, כך ראיתי גם אצל ר' משה, אף שהיה שקט ותיקף, אבל היה לו לב בשר, כששמעו על כאב של מישהו היו עיניהם מתמלאות דמעות.

לא היתה לו קביעות לנסוע למירון כמו ר' משה, אמנם פעם הייתי אתו בשבת חנוכה במירון, אבל למערת המכפלה היתה

לו קביעות, כשהגיע לארץ חשב שיש נסיעות מידי פעם להתפלל שחרית או מנחה- מעריב במערת המכפלה, זה הרי האבות הקדושים, ושאל על כך, ואמרו לו שלא, כי הנסיעה אורכת הרבה זמן. הוא התפלא, כי הרי שווה להשקיע על זה זמן, וארגן לכל ערב חודש מהערכים מונית מרצדס של שבע מקומות, ביקש מר' דוד אסולין שישלם מאה דולר למונית לכחמש שעות לנסוע לחברון,

לשהות שעה שעתיים ולחזור, היו יוצאים כל ערב ראש חודש אחרי שחרית כותיקין, והצטרפו אליו עוד אנשים מה'שול'.

כשהחלה האינתיפאדה והיה פחד לנסוע לשם, חשב עם ר' משה מה לעשות, עד שאמר: "הרי יש לנו פתרון לזה, הערבים הרי ישנים בלילה, ואנחנו הרי לא ישנים בלילה, ניסע בלילה בחצות, שזה יותר טוב". והחלו לנסוע בקביעות בכל ערב ראש חודש בחצות, נסעו קודם לקבר רחל לכחצי שעה, אחר כך לחברון לכשעה, משם חזרו להתפלל ב'שול'. זה התחיל במונית אחת, אחר כך זה גדל לאוטובוס, ולפעמים אפילו לשני אוטובוסים. לקחת את ר' מיכל ור' משה ברכב שלי, וכשהגענו לקבר רחל, כל אלו שנסעו באוטובוס רצו לנצל את החצי שעה בקבר רחל והיו נכנסים לעזרת הגברים, ר' מיכל לעומת זאת רצה להיכנס לעזרת הנשים שהייתה ריקה באותו זמן, בפרט כשהיה זה מאוחר בלילה, ר' משה שראה שר' מיכל נכנס לשם, נכנס גם הוא והתפלל שם. אחר כך כשחזרו לרכב לנסוע לחברון, אמר ר' מיכל: "אם תשאל, למה נכנסתי לשם? פשוט, שמה יש יותר דמעות, ביום איני יכול להיכנס לשם, אבל עכשיו שיש לי אפשרות להיכנס, בוודאי זה יותר טוב". זו הרגשה של אדם שמבין בעניין הדמעות.

שמחה של ברסלבר חסיד

היתה לו שמחה של ברסלבר חסיד, כשהייתי בא לקחת אותו לאיזה מקום, וזה היה ביום קיצי חם, כשהיה נכנס לרכב, היה אומר בחיך: "בוער חום פה". כשהיה חוזר הביתה מתפילת שחרית ביום תענית, היה אומר: "היום יותר קל, לא צריך לאכול..."

הוא נהג לעזור להרבה אנשים, הוא לא היה עשיר, אבל בכל פעם ששמע על נצרכים, בפרט בענין הנסיעה לאומן, כשראה שזה אדם רציני, לא קרה אף פעם שלא השתתף בהוצאות.

הוא היה קשור לרבינו מאוד, כל מחשבותיו היו - איך לעשות נחת רוח לרבינו. כל דיבוריו היו סביב ענין רבינו. כל אדם שנכנס אליו לביתו, היה מדבר עמו בנעימות ובטבעיות, חיזוק והתעוררות מדברי רבינו, התבודדות, תפילה, לדבר עם הקדוש ברוך, חצות, שמחה, זה היה כל ענינו. היה מדבר דיבורים פשוטים, וכך קירב אנשים לרבינו. אנשים היו מגיעים אליו כל הזמן, לא היו לו שעות, לא היה לו גבאי, כשהתקשר מישוהו לטלפון, הוא בעצמו הרים, והוא עצמו פתח את הדלת לכל הבאים אליו, זוגתו לא יכלה לתפקד בשנים האחרונות. כל מי שהגיע אליו, דיבר עמו. רק אם היה באיזו אסיפה, היה אומר שאינו יכול לדבר עכשיו, אבל חוץ

מזה דיבר עם כל מי שהיה בא. היה יכול להאריך בדיבורים, לפעמים היו רוצים להיכנס לחמש דקות, ולבסוף יצאו אחר שעה.

היה קם כל לילה לפני חצות, כמדומה גם בחורף שזה מאוד מוקדם, ושותה משהו, וגם על פי רוב היה הולך למקוה לפני חצות, והיה חוזר הביתה להיות מוכן בחצות לתפילה והתבודדות, ואחר כך היה לומד וגם משוחח עם אנשים בטלפון.

כשהתגוררתי באמריקה, רוב הטלפונים שלי אליו היה אחר חצות. ובחורף בלילות הארוכים - כמדומה שבזמנים הקודמים - לא היה אצלו גם אז את המושג לחזור לישון אחרי חצות, רק לומד ולומד, ורק אחרי תפילת שחרית כ'ותיקין' ב'שול' היה חוזר לישון. אבל בשנים האחרונות על פי רוב חזר לישון לפחות שעה, כדי שיהיה לו כוח לתפילת שחרית.

כשהתחלתי לבוא מ'הר נוף' ברכבי להתפלל ב'שול' בותיקין כל יום, חשבת: אולי אקח את ר' מיכל. שאלתי אותו, ואמר שכן, שאלתי מתי לבא? נגיד שהנץ היה בשעה שש, חשבתי שיאמר לי לבוא בחמש, או ברבע לחמש, והוא אמר שאבוא בארבע. שאלתי אם נאמר תיקון חצות, אמר: "לא, צריך לבוא מוקדם ולהתכוון לתפילה". כשהייתי בא לקחת אותו, היה יוצא בזריזות והולך כשהוא מכופף, שזה מזרז יותר, והיה רץ, על אף שהיו לו כאבי ורידים ברגליים, שהיה צריך ללבוש גרביים מיוחדים. כשהיה עדיין מאוד מוקדם לפעמים, היה מתעכב אתי ברכב ומדבר כחצי שעה מעניני רבינו הנחוצים. וגם בתפילת המנחה, אף פעם לא היה מגיע בדיוק זמן לתפילה, רק כמו לחופה, וכי מגיעים לחופה בזמן? מגיעים קודם, כך היה מגיע רבע שעה קודם להכין את עצמו. כשהיה נכנס ל'שול', כל פעם היה נזהר למעט ככל האפשר לעבור בין אנשים, שלא יצטרכו לעמוד בפניו. ■